

Hatodik fejezet

A magyarság európai történelmében nincs még egy oly esemény, mely annyi vitára és különböző találgatásokra adott volna okot, mint az 1848-as Szabadságharc. Az ezt követő korszakok igyekeztek ezt a történelmi eseményt a legkülönbélebb magyarázatokkal ellátni, mindegyik korszak a saját önző hatalmi pozíciójának alátámasztására igyekezett kihasználni, annak lényegét elhallgatni, az egyes hazafiakat árulónak, míg másokat esetleg kisebb érdemeikkel ugyan, de nagy hőssé tenni. Valahogy 1848 a késői korok szellemi marakodásainak az elsőszámú prédája lett. Mindenki igyekezett valamilyen „tanulságot” a saját szájíze szerint levonni belőle, igyekezett úgy feltüntetni az eseményeket, ahogy azt az éppen uralkodó politikai irányzat céljai megkövetelték.

Bárhogy is magyarázzatják azonban a Szabadságharc jelentőségét és a szereplők cselekedeteit, a lényegen mindez mit sem változtat, mert ennek a Szabadságharcnak az igazi lényege: *a teljes nemzeti függetlenség kivívásában és az ország belső társadalmi berendezkedésének megváltoztatásában* gyökerezett. Az akkori idők nagyhatalmai tisztában voltak vele, hogy ha ez a magyar forradalom, mint belső társadalmi átformáló erő, győzedelmeskedik, akkor saját határaikon belül is, a magyar példa alapján komoly problémákkal kell szembenézniük és a párizsi forradalom, Franciaország után más országokban is győzedelmeskedhet, ami veszélyeztette e nagyhatalmak uralkodó köreinek társadalmi pozícióit. Amennyiben a Szabadságharc sikerrel végződik és képes lesz megszabadulni a Habsburg ház idegen elnyomása alól, ez úgyszintén azt fogja bizonyítani, hogy egy idegen elnyomótól, kellő nemzeti összefogással meglehet szabadulni és egy idegen külföldi kizsákmányoló, azaz imperialista elnyomótól fel lehet szabadítani egy országot éppen abban az időben, amikor az európai nagyhatalmak a gyarmatosításokkal igyekeztek hatáskörü-

ket kibővíteni, minél nagyobb mértékben, más, kisebb népek kárára terjeszkedni azok meghódításával és elnyomásával.

Annak ellenére, hogy a nagyhatalmak ugyan egymás riválisai voltak, ezeket a jelenségeket külön-külön és együttesen meglátták, így a magyar Szabadságharcot már eleve halálraítélték, mint egy igen veszedelmes és ragadós példát. A Habsburgok és a Romanovok habár tagjai voltak a „szent-szövetségnek”, azért igyekezett mindegyik fél ott kijátszani a másikat, ahol arra alkalom és lehetőség kínálkozott. A magyar példa veszélyessége miatt igyekezett a cár a Habsburgok megsegítésére, habár legszívesebben a Habsburg házat megsemmisülve látta volna. Az akkori időkben az igen távol levő angolszász birodalom sem maradhatott ki ebből a játszából és igen nagy érdeklődéssel figyelte a magyarországi eseményeket. Jóllehet, hogy Anglia számára bizonyos előnyökkel járt volna a Habsburgok gyengítése, világpolitikai befolyása, de ennek ellenére nem állt teljes erejével a Szabadságharc mellé, sőt azt szabotálta, ahol lehetett befolyásával a Szabadságharc levezetésére, a forradalom eredményeinek megsemmisítésére szövetkezett, elsősorban az oroszokkal, majd a Habsburgokkal. Jóllehet egyesek azt állítják, hogy az angolszász külpolitika megszemélyesítője lord Palmerston, — „a magyarok jóakarója és barátja volt, de reálpolitikai okokból nem akadályozhatta meg a magyar szabadságharc leverését”. —

Ez a „reálpolitika” tulajdonképpen Palmerston un. hatalmi egyensúly politikájában nyilvánult meg, mely politika lényege:

— „Szűklátókörű politikára vall azt feltételezni, hogy ez vagy az az ország Anglia örök szövetségese vagy állandó ellensége. Nekünk nincsenek örök szövetségeseink és nincsenek állandó ellenségeink. A mi érdekeink örökkön tartók és állandók, és a mi kötelességünk, hogy ezeket az érdekeket kövessük”. —

Majd egy más helyen azt mondják erről a reálpolitikáról, hogy:

— „A hatalmi egyensúly politikának, a mi politikánk sarkkövének lényeges eleme volt, hogy az egyik a másik iránt ellenséges legyen... ez volt a palmerstoni korszak”. —

Tekintettel arra, hogy nálunk magyaroknál az idegen imádat, évszázadokra visszanyúló nemzeti betegségnek számít és sajnos még ma is tart, csak még senki nem tudta megérteni vagy megmagyarázni az un. „anglomániánkat” például, mert az angolszász

külpolitika soha sehol és semmikor a történelem folyamán még egy hajszálnyit sem tett a magyarság nemzeti érdekeiért vagy a magyarság nemzeti erejének növeléséért, de a magyarságot mindig egy alacsonyabbrendű, becslésére nem méltó nemzetnek tartotta. Jelen tanulmány célja éppen az, hogy ezt az angolszász külpolitikát vizsgálja meg és valóban az olvasó alkossa ki a saját véleményét, hogy milyen „jóindulatról” beszélhetünk Magyarországra irányába az angolszász külpolitikát illetően.

Az angol külpolitika, Nagy Péter óta leghűbb szövetségese az oroszokban látta, úgy az ausztriai Habsburg ház, mint a porosz militarista törekvésekkel szemben, éppen ezért az európai riválisok fékentangására és figyelmük lekötésére mindig támogatta a cári követeléseket és a nemzetközi arénában közvetve vagy közvetlenül, de nyílt oroszbarát politikát folytatott.

Amíg a magyar honvédség életét áldozva harcol hazája felszabadításáért 1848-ban, Palmerston „boszorkánykonyhájában” keverik-kavarják az amúgyis bonyodalmas politikai állapotokat. Az alanti három különböző levél a legékesebb bizonyítéka ennek a magyarok iránti „baráti” politikának.

Palmerston a következő levelet intézi Ponsonby ausztriai követéhez 1848 szeptember 29-én; (tartalmi kivonat)

„Ponsonby jelentésére válaszolva, — mely a magyar országgyűlés és birodalmi gyűlés közti ellentétekről tudósít, megállapítja Palmerston, hogy nagyon kívánatos lenne, ha az osztrák kormány olyan politikát folytatna, amely az osztrák birodalom széthúzó elemeit, — szétbomlással fenyegetve jelen pillanatban a birodalmat — szorosabb és biztosabb egységben tartaná. De ilyen eredményt nem lehet csupán erőszakkal elérni ahogyan azt a bécsi udvarban egyesek elképzelik.”

Ugyanakkor 1848 október 17-én Buchanan szentpétervári angol ügyvivő a következő jelentését küldi Palmerstonhoz az oroszországi orosz haderő mozgolódásairól: (tartalmi kivonat)

„Buchanan azzal a kérdéssel fordult de Rohovhoz, tudja-e ő, miért tart a cár ekkora hadsereget együtt, s vaj-

„jon mit gondol, milyen hatással volna Őfelsége politikájára, ha a legutóbbi bécsi események szerencsétlenségre, általános anarchiához vezetnének Ausztriában. de Rohov véleménye szerint, ha Bécsben kikiáltanák a köztársaságot és olyan zavargások fordulnának elő Galícia határában, melyek Lengyelország békéjét veszélyeztetnék, Őfelsége elárkettnek tartaná az időt, hogy saját országa érdekében beavatkozzék. A cár Európa szemében igazolva lenne, ha a rendelkezésre álló eszközökkel határaitól a demokratikus behatásokat eltávolítaná.”

(Kossuth mindezekről a tervekről tudott Petrarsevski-vel való kapcsolatainak következtében, éppen ezért nem kockáztathatta meg Bécs elfoglalását, amit viszont Görgey-vel nem közölt, mert akkor a hírforrást, vagyis a szabadkőműves kapcsolatokat is közölni kellett volna, így Kossuth, tekintélyében bízva, nem magyarázkodott, hanem csak utasított, ami mai szemmel nézve lehet, hogy hiba volt, de azokban az időkben, aki nem tartozott a szabadkőművesek közé, az megbízhatatlannak számított, biztonsági okokból, ami érthető és elfogadható magyarázat.)

Ugyanakkor 1848. október 31-én Buchanan Palmerstonnak beszámol Nesselrode orosz külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről, melyről a következőket jelenti: (tartalmi kivonat)

„Nesselrode összefoglalóul azt mondta, hogy a jelenlegi forradalmi doktrinákkal szemben a legmesszebbmenően a rendet kell támogatniok. Legkomolyabb kívánságuk és óhajuk, hogy Nagybritannia együttműködjék velük a forradalomnak elhárítása érdekében, minthogy az a brit kormány és a cár szemében egyaránt visszataszító.”

Tehát még mielőtt a Habsburgok felkérték volna a cárt a beavatkozásra, az oroszok már erősen készülődtek és csak az okokat keresték a beavatkozásra. Ugyanakkor erősen tapogatóznak a törökök felé is, egy esetleges invázió esetén, a török álláspont döntő befolyással lehet a beavatkozás kimenetelére melyről az alábbi dokumentum szól: (tartalmi kivonat)

„Ali pasától nyert bizalmas közlés szerint az ausztriai szerbek egyaránt elégedetlenek a bécsi és magyar kormánnyal; el akarnak szakadni a császártól, és vagy török Szerbiához akarnak csatlakozni a Porta fennhatósága alatt, vagy teljesen Oroszország karjaiba akarják vetni magukat. A hírt a Portára a belgrádi pasa és a szerbek hozták. Ali pasa — miután zavarban van egy olyan alternatíva előtt, mely egyrészt az Ausztriával való háború lehetőségét rejti magában, másrészt Oroszország felől fenyeget veszéllyel, — tanácsért fordult Canninghez. Tanácsot elméletileg könnyen lehet adni, de tekintetbevéve az osztrák birodalom jelenlegi, szerencsétlen, zavarokra és szétbomlásra mutató jeleit, csak nagy nehézségek árán lehetne megfogadni.”

1848. november 25-én Ponsonby már az alábbi jelentését küldi Palmerstonhoz; (tartalmi kivonat) a bécsi hangulatról:

„Sokan azt a meggyőződést vallják, hogy Anglia a háborúban saját érdekéből előbb vagy utóbb részt fog venni... Biztosak abban, hogy az angol érdekek, az angol államférfiakat az ő oldalukra állítják... Tudják, hogy az orosz cár háború esetén a legerősebb támogatást fogja nekik nyújtani... A Kossuth pártja elleni magyarországi támadás azonnal megindul. Az osztrákok több mint 100.000 embert vetnek be. Valószínűleg sikerük lesz a magyarok e frakciója ellen, s ha ez bekövetkezik, akkor Magyarország minden erőforrása is rendelkezésükre áll majd.”

De az angol álláspont bizonyítására szolgáljon talán az egyik legékezebb bizonyíték, mely Lord Eddisbury választát tartalmazza Palmerston megbízásából Szalayhoz, Kossuth kereskedelmi kapcsolatokat felajánló levelére: (tartalmi kivonat) 1848. december 13.

„Eddisbury lord nyugtázza Szalay levelét és válaszul közli, hogy legnagyobb sajnálatára Palmerston őt nem fogadhatja. A brit kormánynak Magyarországról, csak, mint az osztrák birodalom szerves részéről van tudomása; így

mindennemű közleményt, melyet Őfelsége kormányának kívánnak tenni Nagybritannia és Magyarország közti keresdelmi kapcsolatokra vonatkozóan, az osztrák császár brit udvarhoz kinevezett képviselőjének, Koller bárónak útján kell benyújtani.”

Szalay méltatlankodó és helyreigazítást követelő levelére, ugyancsak Eddisbury lord válaszol 1848. december 19-én; (tartalmi kivonat)

„Palmerston megbízásából Eddisbury ismételten közli, hogy a brit kormány nem vehet tudomást azokról a Magyarország és az osztrák tartományok között fennforgó belső kérdésekről, amelyekre Szalay hivatkozik. A brit kormánynak Magyarországgal, csak mint az osztrák birodalom egy részével van diplomáciai kapcsolata és így Magyarországra vonatkozó közléseket csak az osztrák császár londoni diplomáciai testületén keresztül fogad el.”

Mindezeket a leveleket azután küldték a Kossuth kormánynak, miután Magyarország már a szabadságharc eredményeként önálló kormánnyal rendelkezett és még a háború nem volt befejezve, de minden bizonnyal, mint ahogy azt a bécsi hangulatról közölt jelentés is bizonyítja, Anglia is szívesen beleavatkozott volna ebbe a háborúba, természetesen az osztrákok és nem a szabadságharc oldalán.

Itt egy kissé el kell térjünk az eredeti iránytól és egy pár sorsdöntően fontos tényezőre kell felhívjam az olvasó figyelmét. Jóllehet, hogy a 48-as Szabadságharc történetével, irodalmával, közel harminc éve foglalkozom több-kevesebb intenzitással, kutatva, hogy mi is történhetett, mi is lehetett tulajdonképpen a dolgok hátterében. Mi lehetett vajon Kossuth és Görgey között a bizalmatlanságnak az alapja, mi lehetett az ok amiért a szabadságharc nagyjai, — nem éppen kedvelték egymást — és mi volt valójában az a tényező, amely úgy a forradalmat, mint a szabadságharcot kudarcba fullasztotta. Ennyi sok év után sem merem, illetve tiszta lelkiismerettel nem tudnék ítéletet mondani, hogy ki volt az igazi hazafi és ki volt az áruló a vezetők között.

A kérdés oly komplikált és bonyolult, melyre a legtisztább és elfogulatlanabb agy sem képes magyarázatot adni, de lehet, hogy eljön még az idő, amikor talán minden titokról fellebben a fátyol és későbbi korok tudják csak valóban eldönteni, hogy mi is a valóságos tény e sokat vitatott történelmi téma körül.

Féja Géza: „Visegrádi esték” c. könyvében boncolgatja a két ember közötti viszony alakulását, mely viszony alakulása egy tükörképe az egész szabadságharc történetének. Féja Géza vagy nem tudja, vagy inkább azt hiszem, hogy nem írhatta meg a valóságot, csak sejtetni engedi, hogy Kossuthnak titkolni valói voltak nemcsak Görgey, de közvetlen munkatársai előtt is. De Kossuth emigrációs működését vizsgálva világossá válik e titkolózásnak a háttere.

Tudnunk kell azt, hogy a 19. század közepén, a francia forradalom után, Európában az emberi szabadságjogokat, demokráciát, republikánus szellemet, és általában amit úgy neveznek, hogy az „emberi haladás szellemét”, azt az akkori szabadkőművesek képviselték. Éppen azért, mert a köztársasági államforma hívei voltak, abban az időben még Angliában sem élvezték a hivatalos kormány támogatását, sőt üldözték is őket. Az akkori titkos szervezeteik, tulajdonképpen saját biztonságuk védelmére szolgált, nem azért, mert valami „rettentő dolgokat” cselekedtek volna. A mai Marxisták, hivatásszerű Marxisták erősen tiltakoznak ez ellen, de ez mitsem változtat a lényegen. Kossuth elég korán kapcsolatba került a szabadkőművességgel és ezeket az ideákat mélyen magába szívta és őszintén hitte is.

A katolikus egyház már a kezdet kezdetén, a legrémesebb álmokat is túlhaladó mesékkel szőtte be a szabadkőműveseket, ezerszer kiátkozta őket az Egyházból, sőt még a protestánsok is viszolyogtak ezen gondolatoktól éppen a katolikus propaganda hatására. Kossuth nem állhatott ki nyíltan Magyarország népe elé az 1840-es években és nem kérkedhetett szabadkőműves kapcsolataival, mert még a legforradalmibb híveit is elvesztette volna e szó: „szabadkőművesség”, hallatára. Kossuth kapcsolatokat tartott fenn nemcsak az angliai, de még az oroszországi szabadkőművesekkel is. Mivel a cári pogromok erősen sújtották az oroszországi zsidóságot, a legermesetesebb dolog volt, hogy az oroszországi szabadkőművesek között sok volt a zsidó aki min-

den abszolútizmusnak ellenségévé vált. Így főleg a keleteurópai, de leginkább az oroszországi szabadkőműves mozgalmat egyszerűen, egy zsidó mozgalomnak bélyegezték, holott ez nem felelt meg a valóságnak. Mintahogy a későbbi időkben a bolsevizmusban látták az oroszországi zsidók a felszabadulásukat, így tömegével és minden erejükkel támogatták azt, mígnem az egész bolsevik megmozdulást róluk nevezték el „júdeobolsevizmusnak”.

Kossuth esetében a helyzet egészen más volt. Kossuth nem dicsekedhetett szabadkőműves elveivel, sőt azt titkolnia kellett. Ennek következtében nagyon sok dolgot el kellett hallgatnia környezetétől és ez környezetét bizonyos bizalmatlansággal töltötte el iránta.

A katona Görgey, a legegyszerűbbnek látta azt, hogy erős és ütőképes hadserege élén, miért hadakozzon Magyarországon az osztrákokkal, amikor Bécs felé nyitva áll az út, különösen akkor, amikor a bécsi hangulat olyan volt, hogy a polgárság részéről ellenállásra nem is kellett számítani. Éppen ezért úgy döntött, hogy Bécset elfoglalja és azután nem lesz probléma az osztrákokat Magyarországon felszámolnia. Ha Bécs elesett, Budát feladják az osztrákok. Kossuth aki kapcsolatai révén sokkal több információval rendelkezett, mint bárki más az országban, tudta, hogy már 1848-ban készek voltak az oroszok a beavatkozásra, de azt is tudta, hogy Anglia is hajlandó lesz a Habsburg ház védelmére kelni, különösen a szabadkőműves irányzatok akadályozása érdekében. Így könnyen elképzelhető Görgey felháborodása és Kossuth-tól való elidegenülése, amikor a kormánytól azt a parancsot kapja, hogy hagyjon fel a bécsi hadjárat terével és vonuljon Budára. Kossuth soha nem magyarázta meg Görgey-nek, hogy miért? De elképzelhető e nagyszerű hadvezér elkeseredése és kiábrándulása, amikor a leglogikusabbnak látszó és legkönnyebben végrehajtható katonai hadműveletét egyszerűen, minden indoklás nélkül megállítják.

Meg kell itt említsem még azt is, hogy az akkori időkben, az európai szabadkőművesség ideálja a köztársaság volt, mint államforma. Ezt viszont régi történelmi hagyatékokból merítették és az akkori idők politikai mozgatóerejének ez az ideál állt a háta megett, mely „március Idusa” nagy gondolatában foglaldott össze, minden egyeduralkodás, tirranizmus megszüntetése és

felszámolása érdekében, mely tulajdonképpen Július cézár, i. e. 44 március 15-én történt meggyilkolásának tényében gyökerezett. A pesti forradalom 1848-ban kitörhetett volna már március elején, vagy éppen március 14-én vagy 16-án, de az egész politikai megmozdulás célzatosságát, tudatosságát éppen március 15-e vagyis Július cézár meggyilkolásának dátuma, illetve napja fejezte ki. Jóllehet, hogy a politikai lényeg éppen e dátum miatt eléggé kidomborodott és megszületett a „nagy magyar március Idusa”, de éppen ez rettentette meg az összes uralkodóházakat a magyar forradalommal kapcsolatban. Így teljesen érthető, hogy úgy az osztrák, orosz, mint az angol uralkodóház mind, Julius cézár szerepében látta megtestesülni saját magát, így végpusztulásukat is. Tehát minden erővel összefogtak a magyar forradalom eltiprására, mert Julius cézár rémképe mintegy történelmi beteljesedésként lebegett, Damocles kardjaként fejük felett. Ettől rettent meg a klérus is és igen kevés kivétellel teljes erejével az uralkodóház mellett foglalt állást, a magyar forradalom eltiprására és megsemmisítésére, amint azt a későbbi idézetekből látni is fogjuk. Jóllehet, hogy a Pilvax-ban és szerte az országban nagyon sok, a forradalomért lelkesedők között fel sem merült március 15-e és Julius cézár, valamint a köztársaság eszményképe: Brutus, között az összefüggés. Fogalma sem volt e nap, március 15.-e valóságos jelentőségéről és szimbólumáról, őket csak egy érdekelte, végre történjen már valami, az amúgyis robbanásig feszült légkörben. Így éppen ez a távoli, történelmi jelentőségű nap is közrejátszott szabadságharcunk elbuktatásában, illetve okaiban.

De mindezekről tisztább képet kapunk, ha bepillantunk (Edith Star Miller) Lady Queenborough: „Occult Theocracy” c. könyvébe, ahol egy Tuscania-i szabadkőműves: Adriano Lemmi történetéről írja a következőket:

„Végezetül is 1849-ben Lemmi viszontagságai megszüntek, mert Lemmi angol szabadkőműves barátai, egy ajánlólevéllel a nagy Magyarhoz, Kossuthhoz küldték, aki Konstantinápolyba kényszerült menekülni saját hazájából a közhangulat bosszúja elől. Hogy megmentse Lemmi-t a további szenvedéseitől, Kossuth a szolgálatába fogadta, elég alacsony fizetéssel, de az idő múlásával és szorgalmával

kiérdemelte Kossuth teljes elismerését és az titkárává nevezte ki, Mazzini (egy másik olasz szabadkőműves) javaslatára. Mikor Kossuth az Egyesült Államokba utazott 1851-ben, Lemmi-t is magával vitte. — A francia hatóságok nem engedték meg Kossuthnak, hogy ott partraszálljon, így tovább folytatták útjukat Amerika felé. Amerikába érkezésük után, Kossuth-ot, a 133-as számú nagypáholy tagjává választották Cincinnatiban. Napoleon Lajos herceg, az akkori francia köztársaság elnöke 1851. december 2-án bejelentette reformterveit, akkor Lemmi érkezettnek látta az időt, hogy visszatérjen Európába és Londonban csatlakozott Ledru Rollin és Mazzini-hez, hogy Olaszországban megszervezzék a szabadkőműves ifjúsági mozgalmat. Ekkor vált el Lemmi végleg Kossuth-tól.”

Ha csak egy kicsit is elgondolkozunk ezen a pár soron, nagyon könnyen rájöhethünk, hogy „Kossuth apánk” bizony igen nagy nemzetközi tekintélynek örvendett a szabadkőműves körökben, amikor oly nagynevű szabadkőművesek, mint például Lemmi is, az emigrációba kényszerült „hazátlan” Kossuth pártfogására volt utalva. Mindezt azonban a szabadságharc alatt nagyon kevesen és csakis az igazán beavatottak tudták Kossuthról, míg a közvetlen környezete is értetlenül és gyanakodva nézte, figyelte vagy hajtotta végre utasításait.

A Monarchiás időkben a nemzet e nagy fiáról, amikor „hálalás bűnnek” számított a szabadkőművesség a katolikus propaganda jóvoltából, természetesen nem lehetett ezeket a dolgokat nyilvánosságra hozni, mert a „szent” Kossuth-ról, hogy is derülhetett volna ki, hogy szabadkőműves volt. Az 1945 utáni időkben, amikor Magyarországon betiltották a szabadkőművességet, Kossuth-ot valami más népi „nimbusszal” kellett körbefonni, mert csakis a „szovjetember” példája volt a mérvadó és a nagy nemzeti hős, aki a „nemzet atyja” címet viselte, nem lehetett egy félburzsoá, polgári színezetű nemzetközi kapitalista szellemtől inspirálva, mint a szabadkőművesség ideálja. Nagyon sok vitát, félreértést és félrevezetést lehetett volna elkerülni azzal, ha bármelyik politikai rendszerben lett volna annyi őszinteség és bátorság, hogy feltárja a nemzet, a nép előtt az igazságot Kossuth-ot

illetően és így elmaradhatott volna a Görgey körül folyó évtizedeken át tartó rágalom vagy kritika hadjárat, mely még ma is tart.

Féja könyvének megjelenése után újból fellángolt a „Görgey vita” de itt sincs szó a lényegről valójában. A 48-as probléma egyik legjobb szakértője, Andics Erzsébet is megszólalt, mintegy pontot téve a vitára az Otthon megjelenő: KRITIKA c. folyóirat 1974 októberi számának 12. oldalán: „Néhány megjegyzés a „Görgey vitához”, az Aradi Tizenhárom emlékére cím alatt, mely cikk az alábbiakban olvasható:

„A Görgey Artúr történelmi szerepével kapcsolatos vitában — amelyet Fekete Sándornak a „Kritika” 1973. szeptemberi számában megjelent cikke lobbantott fel — ismételten hivatkozás történt nemrég felfedezett levéltári anyagokra, amelyek azt bizonyítják, hogy az 1849 nyár végén kialakult helyzetben a Schwarzenberg-kormány, a magyarországi hadjárat mielőbbi befejezése érdekében, kész volt a „felkelés vezetőinek”, ideértve a honvédhadsereg törzs- és főtisztjeit, tehát tábornokait is, szabad elvonulást biztosítani. Ezt keresztülhúzta Görgeynek mind az osztrák mind az orosz fél számára váratlan, s mint kitűnt, elszett feltétel nélküli fegyverletétele és ezzel utat nyitott a véres megtorlásnak. A vita során ennek a tényét Galambos Lajos „illúzióknak” minősítette, Varga János pedig — cáfolhatatlan kormánydokumentumokról lévén szó — azok értékét „leszállítani” tartotta feladatának.

Elnézést kell kérnem, hogy noha a vitatkozók — mind a két oldalon — megőrizték a legszigorúbb hallgatást az említett dokumentumok leőhelyének, nyilvánosságra hozatalának stb. közelebbi adataira vonatkozólag, én kénytelen vagyok a rejtelmes (?) névtelenségnek a falát áttörni, hogy az említett történelmi adatokat — ezekre a vitában Fekete Sándor hivatkozott — a hitelességét igazoljam.

Nem a Görgey-kérdés egészéhez akarok tehát ez úttal hozzászólni. Egyrészt, mert álláspontomat már néhányszor kifejtettem, másrészt, mert az a tapasztalatom, hogy az újra és újra megújuló kísérletek a „perújításra”, azaz Görgeynek tragikus nemzeti hőssé avatására mindmáig nem tudták lényegbevágóan megváltoztatni a széles nemzeti közvélemény ítéletét e kérdésben; sem an-

nak konkrét történelmi, sem a — mondhatnám — örök emberi vonatkozásban. Ilyenformán a kérdés érdekessége úgy látszik tényleg nem utolsósorban abban van, hogy az egyes történelmi korszakban kik azok, akik a rehabilitálási kísérleteket meg-újítják.

* * *

A hatvanas évek elején, az 1848—49-es magyar forradalommal foglalkozó osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek, Schwarzenberg hátrahagyott iratai stb. tanulmányozása során találtam rá a bécsi Haus-Hof und Staatsarchivban azokra a kormányiratokra, amelyek tanúsítják, hogy az osztrák kormány magának Schwarzenberg miniszterelnöknek a javaslatára kész volt a „lázas” katonai vezetőit széles körű amnesztiában részesíteni. Először 1964 szeptemberében a Magyar Tudományos Akadémián tartott felolvasó előadásomban számoltam be erről. Majd részletesebb feldolgozása több helyen is megjelent.

Az első ilyen irat Schwarzenberg Félix miniszterelnök 1848. augusztus 15-i előterjesztése a császárhoz: Haynaunak sürgősen kormányutasítást kell adni, hogy a magyar honvédsereg minden jel szerint küszöbönálló fegyverletételi javaslatára milyen választ adjon. Az „adandó engedmények” között, amelyeket Schwarzenberg felsorol, a leglényegesebbek: „a felkelés vezetői (Anführer), úgyszintén mindazok a tisztek, akik azt óhajtják, meghatározott időn belül akadálytalanul külföldre távozhatnak”; „meglehetősen enyhe igazolási feltételek megállapítása azon tisztek számára, akik az országban akarnak maradni...”

A második dokumentum az e tárgyban másnapra összehívott minisztertanács határozata. Ez a Schwarzenberg által benyújtott javaslatot egyhangúlag elfogadta, némileg konkretizálva azt: „A felkelő tisztek vezetői, akik külföldre akarnak távozni, ezt lehetőleg rövidebb szabott határidőn belül a legközelebb eső határon át tehetik meg... Azokat a tiszteket, akik régebben nem szolgáltak, vagy csak a háború alatt lettek tisztek, egyszerűen, el kell bocsátani.”

A harmadik dokumentum Schwarzenberg augusztus 16-án kelt második felterjesztése az uralkodóhoz. Ez a kormány immár meg-

hozott határozatát tartalmazza annak a sürgetésével, hogy a császári jóváhagyás után Haynaut „amilyen gyorsan csak lehetséges, el kell látni a fentieknek megfelelő utasításokkal.”

Mi tette a fenti elhatározásokat semmivé? Tény ugyanis, hogy az osztrák minisztertanács augusztus 20-án új határozatot hozott; ez mint ismeretes, a következőkre utasította Haynaut:

„A lázadók valamennyi vezetőjét és törzstisztségét le kell tartóztatni és azonnal meg kell indítani ellenük az eljárást. A többi tiszt közül mindazokkal, akik a lázadás kitörése előtt a cs. k. hadseregben szolgáltak, századostól lefelé (azaz ebben az esetben nemcsak a törzstisztekkel — A. E.), hasonló módon kell eljárni.”

Ezt az utasítást küldték el Haynaunak miheztartás végett.

Mi tette az augusztus 16-i kormányhatározatot semmivé? Ennek magyarázata, hogy mikor az osztrák kormány tárgyalni készült a magyarokkal és kész volt jelentékeny engedményekre, még nem volt tudomása arról, hogy Görgey már augusztus 13-án Világosnál a cári hadsereg előtt feltétel nélkül letette a fegyvert. Ennek hivatalos híre — mint az pontosan megállapítható — csak augusztus 18-án érkezett meg az osztrák fővárosba. A világosi kapituláció „feleslegessé tette az osztrák kormányzat számára a tárgyalásokat és engedményeket.”

Anélkül, hogy az 1849 nyárvégén kialakult helyzet részletes ismertetésébe itt belemennénk, csak futólagosan soroljuk fel az egyébként nagyon is figyelmet érdemlő körülményeket. Ilyenek voltak: a két — az osztrák császári és az orosz cári — hadsereg közötti összhang hiánya mellett a magyarországi hadjárat nem várt elhúzódása. Ez Bécs számára annál veszesebb volt, mert Miklós cár nem titkolta azt a szándékát, hogy seregeit még a tél beállta előtt visszahívja, amint azt az osztrák követ Szentpétervárról már július végén jelentette. „Máskülönben a betegségek és az utak járhatatlansága miatt elpusztult a sereg fele” — közölte ebbeli aggodalmait a cár Paskievicsel is.

Legújabb történelmi kutatások a magyar népi ellenállás felángolásáról számolnak be 1849 júliusának—augusztus első felének kritikus napjaiban: erről a többnyire magyar arisztokratákból verbuválódott, császári biztosok jelentései is tanúskodnak az ország majd minden részéből. „A magyarok vad mongol fanatizmusa

újabbán kezd félelmetesen fellángolni” — panaszolja az osztrák „Presse” 1849 augusztus 15-i száma.

Végül, de nem utolsósorban súlyos teherként nehezedett a Habsburg-birodalom vezetőire a megoldatlan helyzet Ausztria itáliai tartományaiban...

Mindezekből következik, hogy nem érthetünk egyet Varga Jánosnak azzal a véleményével, hogy a Haynau és Paskievics közötti féltékenykedés és előbbi hamis híresztelése hatására született meg az augusztus 16-i minisztertanácsi határozat. Azzal pedig még kevésbé, hogy a kormány határozata „Haynaura nem volt kötelező erejű. Haynau teljhatalommal felruházott főparancsnok volt... a minisztertanács csak javaslatot küldhetett neki és nem előírást.”

A bécsi kormányzat, mint fentebb láttuk, a magyarországi cs. hadsereg főparancsnokának adott teljhatalmat nem értelmezte úgy — és ez természetes —, hogy a birodalom további sorsa szempontjából oly nagy fontosságú Magyarország pacifikációjának döntő jelentőségű állampolitikai kérdésben nem ő, a kormány és a császár, hanem báró Haynau határoz. Mint ahogy Velence kapitulációjának a feltételeit — a tárgyalásokat Milánóban Bruck miniszter folytatta — sem bízta az itáliai hadsereg ugyancsak teljhatalmú főparancsnokának, Radetzkynek a belátására, noha az ősz marsall mérhetetlenül nagyobb tekintélynek és bizalomnak örvendett az udvari és kormánykörökben, mint Haynau.

Nem kevésbé elfogadhatatlan az az állítás, hogy akármilyen határozatot hozott a kormány, Haynau úgysem engedelmeskedett volna.

Schwarzenberg Félix kormányát, mint ismeretes, nem abból a fából faragták, hogy határozatait Haynau egyszerűen félretehette volna. Teljhatalmat valamely polgári vagy katonai személynek mindenkor az állami főhatalom, a kormány, az államfő ad, és azt el is veheti belátása szerint. Haynau — fogcsikorgatva bár — de bele kellett törődnie „teljhatalmának megcsonkításába” (Károlyi Árpád kifejezése) még alárendeltebb kérdésben is. A minisztertanács augusztus 31-i ülésén kimondta Magyarországra vonatkozóan, hogy „semmilyen halálos ítélet nem hajtható végre, ha... itt a minisztertanácsban jóváhagyást nem nyert.”

Nem arról van szó — mint azt e kérdéssel foglalkozó tanulmányunkban már kifejtettük —, mintha a forradalom és szabadságharc vereségéért, amelyet számos súlyos külső körülmény és belső ok idézett elő, Görgeyt akarnánk megtenni az egyedüli felelősnek, mondhatni bűnbaknak. Görgey nagyfokú „sietsége”, amellyel a temesvári csatavesztés hírére Világosnál letette a fegyvert, nemcsak az ő egyéniségéből és jelleméből következett; türelmetlenül várta a küzdelem befejezését már az egész „Békepárt”, azaz a birtokos nemesség zöme... A társadalmi háttér a társadalmi gyökerek kellő számbavétele azonban nem homályosíthatja el Görgey egészen kizárólagos személyes felelősségét azért, hogy mellőzte a kötelező legelemibb körütekintést és meggondoltságot, hogy szinte pár óra alatt döntött — amely sietséget a körülmények egyáltalában nem igazoltak —, és kalandori felelőtlenséggel oda dobta az ország sorsát, hős fiainak életét a teljesen indokolatlanul nagylelkűnek tartott cári szoldateszka lábai elé. „Lehetetlen nem hálásnak lennünk Görgeynek” — írta Paskievics Haynau-nak, bejelentve neki a világoi fegyverletételt. Görgeynek elemi kötelessége lett volna minden lehetséges utat és módot felhasználni, egy szóval „ eget és földet” megmozgatni, hogy amennyiben elhatározta, hogy leteszi a fegyvert, azt kikerülhetetlennek tartotta, úgy az a viszonyokhoz és lehetőségekhez képest minél kevésbé fájdalmas feltételek között történjen.

Görgey személy szerint és közvetlen felelős azért, hogy az ország szabadságát fegyverrel védő hazafiak előtt el lett zárva a szabad elvonulás lehetősége. Ezt megkapták a velenceiek: a felkelők augusztus 22. és 25. között szabadon elvonulhattak. Ez egybeesett azzal, hogy — augusztus 23-án — a Világosnál magukat megadó honvédtábornokokot az osztrák csendőrök az orosz táborból egyenesen az aradi várba vitték. De a velenceiekéhez hasonló feltételeket értek el Komárom védelmezői is — hosszú hetekkel Világos után, mert Klapka nem bizonyult Görgeynek és nem is hallgatott utóbbi ismeretes felszólítására, hogy adja fel a várat.

Amikor — ígéretünkhöz híven — megelégszünk a fenti konkrét történelmi tény tisztázásával, ez nem jelenti, hogy egyébként egyetértünk mindazzal, ami a rádió 1974. március 27-i és április 8-i adásában e kérdéstről elhangzott és amit „Beszélgetés

a Görgey kérdésről” címmel a „Kritika” ez év júniusi száma nyomtatásban is hozott. Azzal ti., hogy az írónak természetszerűen „könnyebb a lelkiismerete”, mint a történésznek, hogy a történelmi felelősség keresése „a közép-kelet-európai régiókban élő... kis népek... kompenzációs igénye” csupán stb. Különösen nem tudunk egyetérteni azzal, hogy revízió alá veszik a marxista történetírás ama fundamentális megállapítását, amely szerint a Békepárt és a mögötte felsorakozó birtokos nemesség zöme 1849 elejétől fogva fokozatosan mindinkább ellenforradalmi tényezővé vált. (Hasonló átcsoportosulása a politikai erőknek a polgári forradalmak során egyébként nem volt csupán magyar jelenség.) A Békepárt tervei az országgyűlés fegyveres szétverésére, bonapartista katonai diktatúra létrehozására — sok más egyéb mellett — ezt bizonyítják.

Görgeyt — egyes nézeteltéréseik ellenére — alapjában a Békepárt katonai reprezentánsának tekintjük; ez határozza meg helyét 1848—49-es forradalmunk és szabadságharcunk történetében.

ANDICS ERZSÉBET

* * *

MEGJEGYZÉS: Sajnos, de nem tudok itt megjegyzés nélkül tovább menni, Andics Erzsébetnek a következő kitételére, a fentiekből:

„Különösen nem tudunk egyetérteni azzal, hogy revízió alá veszik a marxista történetírás ama fundamentális megállapítását stb. stb., Nos ez a „marxista” megállapítás, amely bizony komoly kétségeket hagy maga mögött, Marx-nak, a magyar forradalomhoz fűződő viszonyáról. Görgey, augusztus 13-án tette le a fegyvert Világosnál. Tehát augusztus 13-án hivatalosan véget ért a szabadságharc és ránk köszöntött a megtorlás korszaka. Néhány nappal később, 1849. augusztus 17-én, Marx a következő levelet írta Engelsnek, ill. e levélnek a reánk vonatkozó része a következő:

„— Harney és Palmerston látszólag jóban vannak. A Londonban megtartott legutolsó népgyűlésen O'Connor és Thompson ezredes egy szív, egy lélek voltak. — Ez a gazdasági hadjárat

a hűbériség és a szent szövetség ellen, kiszámíthatatlan hatású. Magyarország pompás. De hát ez a tetves Poroszország? Mit szólsz hozzá? ... stb... stb...”

Vagyis, a már korábban említett szabadkőműves és marxista felfogások közötti ellentéteket mutatja meg ez a levél a maga igazában. (Mint azt már előbb is említettem, ezek a megállapítások a XIX. század közepére vonatkoznak) 1849. augusztus 17-én, Kossuth már Törökországban van, a szabadkőművesek teli reményekkel kivívott forradalma és a magyar nép szabadságharca eltörpítve, kiszolgáltatva az osztrákok és oroszok kényének kedvének, — lelkük mélyéig megrázkódva — gyászolnak. Marx, a nagy „forradalmár” ugyanakkor a magyarországi helyzettel kapcsolatban azt írja: „Magyarország pompás”. Így ennek alapján már látható, hogy maga Marx, majd későbbi követői — amint azt látni fogjuk — velünk magyarokkal egyáltalán nem szimpatizáltak és az egész „marxista filozófia” számunkra, semmi jót nem rejtegetett a jövőt illetően. Ennek részletes tárgyalását egy későbbi fejezetben, dokumentálva látni fogjuk.

Bármennyire is igyekeznek ma Magyarországon a „tárgyalogosság” szemüvegén keresztül megítélni Görgey „feltétel nélküli fegyverletételét” Világosnál, végsőfokon elmarasztalják azzal, hogy elhamarkodta a dolgot és — egy-kettőre — komolyabb megfontolások nélkül döntött, míg a velenceiek akik kitartottak, sőt Klapka, aki nem adta fel Komáromot, kedvezőbb feltételeket erőszakolt ki az osztrákoktól.

Görgey, aki az egész szabadságharc alatt a politikai intrikák főcélpontja volt, elkeseredetten szemlélte az eseményeket, mert amit a politikusok elhamarkodtak vagy elrontottak, azt Görgeytől várták, hogy jóvátegye a hadsereg erejével. Miután a teljes reménytelenség valósággá vált és a szabadságharc elveszett, valóban, mint ahogy Féja írja könyvében:

„A menekvés mindenkor a nép megmaradása. Az önök Szemeréje ehelyett öngyilkosságot hirdetett. A népet súlyos történelmi helyzetben sok mindenre lehet s kell biztatni, de öngyilkosságra sohasem szabad, főként olyanoknak, akik saját biztonságukról bölcs előrelátással gondoskodtak.”

Ezek közé a „megszaladtak” közé tartozott Kossuth is és környezetének egy része is, mert menekülésüket már jó előre biztosították, mely kitűnik az alábbiakból is:

„Visszaütés nem érhetne volna őket ezért, hiszen a nagy futás már a lábukban bizsergett. Néhány véres tett bizonyára csak érdekesebbé teszi személyüket külföldi kóborlásaik során, lett volna mivel hancegniök.”

Viszont Görgey ezt a „nagy futást” egészen másként ítélte meg:

„Én a vezérlő ember áldozatáról beszéltem önnek, s fenn is tartom, amit akkor mondtam. Ha valaki a nemzet élére áll, s nem bírja teljesíteni, amit ígért, s amiért ezek sőt tízezrek haltak meg, akkor vállalnia kell az önfeláldozást. Ha így cselekszik, halála bizony megtartó erővé válik, mert nagy eszmét éltet, néha századokon keresztül. De öngyilkosságra buzdítani a népet, s ugyanakkor életben maradni, főbűn, s erre aligha akad bocsánat.”

Görgey azonban a valóságot is meglátta, mielőtt a fegyverletétel mellett döntött:

„Mert az oroszok is hívő keresztények voltak, de hagyják, a kormány szent háborút hirdetett, és fegyverbe-hívott minden épkezláb honpolgárt, holott katonáinkat sem tudta ellátni puskával s karddal. Milyen fegyvert ragadhat-tak volna kezükbe a parasztok meg a polgárok a kozák lo-vasság pikája, karabélyá és híres lövészezeideik puskája el-len? Kiegyenesített kaszát? Ásót és kapát? Fejszét vagv hu-sángot? Ám ez sem volt elég. Meghagyták a népnek, ha közeledik az orosz, pusztítsa el az élést, gyújtsa fel falvait, tegye pusztává földünket. Végiggondolták ezt a pokolian ostoba tervet? Mi lett volna a kormány rendeletének a kö-vetkezménye, ha a nép végrehajtja? Félelmetes méretű nép-írtás, a megmaradottak pedig vajon hova futhattak volna? Törökországba?”

— „Mert csak a távoli célt látják, és hisznek saját egyedül idvezítő voltukban. Közben védett zúgok bizton-

ságába húzódnak, reánk bízzák a rögös, kátyús hadiutat csakúgy, mint a véres mezőt a holtakkal, a fojtottan nyögő és háborzongatóan följjaduló sebesültekkel. A kies távol-ból azért ők ítélkeznek felettünk, mert nem száguldottunk egyvégtében, ahogyan elképzelték. A mi megszállottjaink! Mentették a hont, vadul forgatták szemüket, és közben el-veszítették, mert még történelmi szemmértékkel sem ren-delkeztek. Ha pedig a Gondviselés történetesen megáldott vagy megvert valakit a gondolkodás képességével és a való-ság mérlegelésének a tudásával, bizonytalán árulónak kiáltot-ták ki, mert nem osztozott szent elragadtatottságukban.”

Miután Kossuth és társai külföldre menekültek, Görgey-re hárult minden felelősség a további történetekért. Mintahogy egyes helyeken emlegetik, „Görgey lett az ország diktátora” megjegy-zendő, hogy saját akarata ellenére. Mintahogy Görgey maga mondja:

„— Augusztus tizenegydikén esti kilenc órától voltam diktátor augusztus tizenharmadik napjának alkonyatáig. Nem egészen két napig. Diktátorságnak tekinthetjük ezt? nem!”

De a katonai realitások meglátása mellett Görgey is ember volt és a nagy döntés előtti órákban eszébe juthatott Lahner tábor-noknak még Debrecenből, Görgey-hez írott levele:

„— A gyom, mely hazánk lakosai között oly gyakran található, és amelyet irgalom nélkül ki kellene irtani, azon erőlködött, hogy egynémely tevékeny és becsületesen dol-gozó tisztességes férfiút meggyanúsítson, hogy ezáltal infamis játékát még nyiltabban űzhesse. E nyomorult banda elől te sem voltál biztonságban, mindent elkövettek, hogy angyali tisztaságú, a hazáért mindent áldozó lelket a pub-likum előtt lekicsinyítsék —”.

Telve keserűséggel, a kormány és más felelős személyek futását látva Görgey, szemben az orosz hadsereggel, minden poli-

tikai tájékoztatás nélkül hagyatva, saját józan belátására és történelmi felelősségére döntenie kellett. A helyzetet felmérve, Világosnál az orosz imperialista erők előtt feltétel nélkül letette a fegyvert.

Most jöhet az utókor, aki könyvek lapjairól, emlékiratokból, különböző politikai nézetekből, de főleg a kényelmes karosszék-ből, esetleg történelmi intézetek íróasztala mellől szeretne, ill. akar ítéletet mondani egy hadvezérről, aki feltétel nélkül leteszi a fegyvert, amikor a további vérontásnak értelmét egyáltalán nem látja. Arról a krónika ugyan még sehol nem írt, hogy Görgey a saját személyi biztonságát illetően, valamilyen alkudozásokba bocsájtkozott volna a vele szemben álló ellenséggel, de amikor a fegyvert letette Világosnál, ugyanúgy vállalta azt a sorsot, mely a 13 aradi és a többi vértanúra várt. Hogy ez nem következett be, az mondható a Gondviselés közbenjárásának, vagy csodának, de Görgey azzal egyáltalán nem vádolható, hogy saját egyéni biztonsága vagy élete megvédése érdekében határozott Világosnál.

Mint azt már korábban leírtam, ebben a kérdésben dönteni, tiszta lelkiismeret szerint nem lehet. Nem lehet márcsak azért sem, mert a mai hazai történelem-szemlélet nem mér egy ugyanazon mércével. Az elmenekült Kossuthot, aki tulajdonképpen az egész helyzet politikai előidézője, megteremtője volt, — az igazi döntés pillanatában, — kibújt minden felelősség alól és egyszerűen otthagya az országot, saját biztonságának védelme érdekében éppen akkor, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá! A karakterek analízise közben joggal feltehetnénk a kérdést, hogy a „nemzet atyja” miért nem állt Világosnál Görgey mellett és várta nemcsak az ország, hanem a saját sorsa beteljesülését is? — Az egyik katona volt, a másik politikus!

A kétféle történelmi mércét az is bizonyítja, hogy harminc évvel ezelőtt 1944 október 15-én, ugyancsak egy történelmi választás előtt álltunk. Választani kellett ugyanúgy, mint Világosnál. Ugyanazzal az orosz imperialista törekvéssel és az azt megvalósító orosz hadsereggel álltunk szemben, ahol dönteni kellett a feltétel nélküli fegyverletétel vagy a harc folytatása, így a biztos halál között. 1944 október 15-ének politikusai, hadvezetői, lehet

hogy éppen a világosi példa hatása alatt, határozták el a harc folytatását, amibe belepusztult az ország. A történelmi mérce igazsága semmit sem változott a két történelmi esemény között eltelt 95 esztendő alatt. De változott a politikai szemlélet és változott az emberek erkölcsi felfogása, de a tények változatlanok.

Mindazok, akik Görgey-t elítélik a feltétel nélküli fegyverletételért 1849-ben, ugyanazok elítélik azokat, akik 1944. október 15.-e után inkább meghaltak harc közben vagy börtönökben és a bitófákon, mert nem voltak hajlandók elfogadni a feltétel nélküli fegyverletétel követelményét. Joggal feltehetjük a kérdést: Melyik mércével mérjük ma? A ma megállapított történelmi mérték ugyanúgy érvényes mindkét történelmi eseményre, függetlenül az uralkodó politikai nézetektől, a reánk kényszerített vagy agyamosított irányzatoktól.

Visszatérve e fejezet elején tárgyalt angolszász és orosz együttműködés és szoros kapcsolatok fenntartásának egyes részleteire, a továbbiakban még egy pár igen szemléltető levelet szeretnék bemutatni a teljesség kedvéért.

Buchanan, Anglia oroszországi nagykövete, Nesselrode orosz külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről az alábbi levelet küldte Palmerstonhoz: (tartalmi kivonat Szentpétervár 1849 március 14.)

„A dunai fejedelemségekre vonatkozóan Nesselrode kijelentette, hogy ez bizonyosan nem fog okot adni Nagybritannia és Oroszország közötti ellentétekre. Oroszországnak e kérdésben nincs más érdeke, mint saját határainak védelme. De, — mondotta őexcellenciája, mi nem engedhetjük meg, hogy határaink mentén egy köztársaság alakuljon, s hogyha nem lett volna előzőleg szükség a fejedelemségek elfoglalására, magyar vagy lengyel felkelőknek ezen területekre való betörése esetén elengedhetetlennek tartottuk volna saját biztonságunk szempontjából, hogy beavatkozzunk s megszabaduljunk az ilyen zavargó szándékoktól. — Ha az anarchikus párt kerül uralomra Galiciában vagy a birodalom határán más tartományban, egy orosz haderő azonnal be fog avatkozni a rend érdekében.”

Ezt megelőzően Canning, a Konstantinápolyban levő angol követ a következő jelentést küldi Palmerstonhoz 1849. március 13-án. (Tartalmi kivonat)

„A Havasalföldön és Moldvában levő orosz csapatok számát homály fedi. Egészben véve elég bizonyíték van arra, hogy az erdélyi csapatokkal együtt, Oroszországnak nagy és hatalmas serege van a fejedelemségben, hogy számos erősítés érkezett még egészen február közepéig és, hogy az orosz hatóságok szándékosan eltitkolják a számokat. Canning értesült egyik kollegájától arról is, hogy az oroszok a zord tél ellenére, két utat akarnak nyitni Moldván keresztül a kárpáti hegységekbe, rendkívüli erőfeszítésekkel.”

Ezzel szemben, mivel az oroszok kizárólag „védelmi” szempontokból vezéreltetnek a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, kiderül a pánszláv izgatás a magyarok ellen az alábbi levélből, amelyet Canning küld Palmerstonhoz Konstantinápolyból: (tartalmi kivonat)

„Lüders tábornok parancsot kapott Pétervárról, hogy seregének egy részét küldje Erdélybe az osztrák parancsnokok hívására és kimélet nélkül támadja azokat a magyar vagy osztrák felkelőket, akiket valamelyik fejedelemségben találnak. A Porta tudta nélkül Miklós cár parancsára 10.000 puskát küldtek Szerbiába, részben ajándékképpen, részben eladásra.”

Az angol hivatalos levéltárban számos, hatalmas anyag fekszik még el feldolgozatlanul, mely mind a szabadságharccal foglalkozik és Anglia külpolitikáját mutatja meg a magyar szabadságtörekvésekkel kapcsolatban. Erdély elfoglalásakor Bem tábornok az alábbi levelet küldte a havasalföldi angol konzulhoz:

Nagyszében, 1849. március 12.

Uram,

Csodálkozással veheti tudomásul, hogy az orosz csapatok, melyek bevonultak Erdélybe, fegyveresen merészel-

tek beavatkozni Magyarország belső ügyeibe. Önt, aki az angol kormányt képviseli, van szerencsém megkérni, hogy tiltakozzék ez ellen a cselekedet ellen, mely a népek jogaiba ütközik.

Bem József.

Röviddel ezután Erdély visszafoglalásakor Bem újabb levelet intéz az angol konzulhoz:

Brassó, 1849. március 23.

Uram,

Miután visszafoglaltuk Erdélyt, szeretném, ha Európa megismerné a magyarországi ügyeket; kérem legyen szíves egy figyelőt küldeni főhadiszállásomra, aki folyamatosan küldené a szükséges tudósításokat az Ön kormányának.

Bem József.

Mondanom sem kell, hogy Bem mégcsak választ sem kapott egyik levelére sem. De mindenképpen biznyságául olvassuk az alábbiakban a híres angol alsóházi vitának a szövegét a magyarországi beavatkozással kapcsolatban, mely egy teljes tiszta képet nyújt az angol, illetve a Palmerston-i angol külpolitikáról, illetve annak Magyarországhoz való viszonyáról:

London, 1849. július 21.

Közölve: Hansard's Parliamentary Debates. House of Commons. Third Series. Vol. CVII. 786—817. p.

Tartalmi kivonat.

AZ OROSZ BEHATOLÁS MAGYARORSZÁGRA

Mr. Osborne: Ha úgy gondolná, hogy az országnak vagy Európának általában kevésbé érdeke, egyáltalán nem hozná a Ház elé előterjesztését, de mivel tudja, hogy ez ország népe erősen érdeklődik e kérdés iránt, amely nagyon egyszerűen magyar, hanem európai s mindenekelőtt angol kérdés, elnézést kér, hogy rövid időre még az előterjesztés előtt igénybe veszi a Ház figyelmét. Úgy érzi, igaza van, midőn azt mondja, hogy az országban

a magyar ügyel kapcsolatban általános a méltatlankodás, és ezt a méltatlankodást már a Házra is kiterjesztették; de úgy látja, hogy e kérdésre vonatkozóan bizonyos téveszmék uralkodnak egyes tiszteletreméltó úriemberek gondolkodásában. Általában úgy tudták és mondták — valóban a Házban nevetés tört ki, amikor ő szabad és független magyar királyságról beszélt —, hogy Magyarország az osztrák birodalom egyik tartománya. Megismétli, a magyar alkotmány független és szabad, soha nem volt az osztrák birodalom tartománya; már 1000-ban, midőn I. István került a trónra, Magyarország független királyság volt; bizonyos körülmények folytán, Anglia különösen érdeklődéssel tekinthet rá, mert 5 évvel az angol parlament megalkotása után, Magyarországnak is megvolt a saját országgyűlése és önkormányzattal rendelkező intézményei, bár nem olyan tökéletes, mint kívánni lehetett volna, mégis a szabadság és az alkotmányosság csiráit hordozta magában. S Magyarország minden időben a szabadság oázisa volt a despotizmus sivatagjában. 1526-ban egyesült I. Ferdinánd alatt az osztrák és magyar korona, de bár a koronák egyesültek, a magyar királyság megtartotta különálló privilégiumait és Ferdinánd esküt tett, hogy ezeket a privilégiumokat tiszteletben tartja. Mária Teréziának is, amikor trónra lépett első cselekedete volt II. Endre dekrétumának megújítása. És mi volt ez a dekrétum? Ez lényeges kérdés főleg azok számára, akik nevettek, midőn Magyarországot szabad és független királyságnak nevezte. A magyarországi Magna Chartát az angol Magna Charta után 8 évvel alkották. S Mária Terézia megesküdött rá ily módon: „Ha akár én, vagy utódaim bármikor megsértik a magyar nép jogait, megengedtetik, hogy akár Ti, akár utódaitok, ez ígéret birtokában, megvédjétek magatokat, anélkül, hogy lázadóknak minősítettétek.” 1790-ben pedig Lipót király tett esküt az alkotmányra; kijelentette, hogy „Magyarország szabad és független ország, teljes törvényhozási és kormányzati rendszerében... a királyoknak a magyar nemzeti törvények és szokások szerint kell uralkodniuk.” Erre megesküdött II. Ferdinánd császár is 1848 április 11-én; biztosította a külön országgyűlés megtartását, a sajtószabadságot. Ezeket az ígéreteket 1848-ban tette és 1849-ben hűtlenül megszegte. Ezek után a bizonyítékok után, mondhatjuk-e, hogy a magyar királyság nem éppen olyan

szabad és független, mint a hanoveri, vagy bármely más királyság. Az osztrák udvar hitszegését sohasem mutatták meg teljesen és híven Anglia népe előtt. Ha a tiszteletreméltó úriemberek a múlt történetéhez folyamodnak, meglátnák a hasonlóságot az osztrák udvar magatartása és I. Károly között, aki mindig ígéretet tett a népek a veszély óráiban s mindig megszegte azokat biztonság idején. Egy másik párhuzam is adódik. Mindnyájan tudnak a királynénak, Henrietta Máriának I. Károlyra gyakorolt baljóslatú befolyásáról; ugyanilyen befolyása van az osztrák udvarban Zsófia főhercegnőnek, Ferdinánd felett, aki egy bábú Metternich és Schwarzenberg keze között; az eredmény pedig a független és szabad magyar királyság sztérombolására való kísérletek. Az átkos kamarilla intrikáira nem utal már a továbbiakban; de tisztázni kell „a mi ősi szövetségesünk” fogalmát. Az emberek hosszú ideje hallanak erről az ősi szövetségről, de nem értik a jelentését. Ha az „ősi szövetséges” alatt azt kell értenünk, hogy ez az ország Metternich vagy Stadion keréktolójává vált, vissza kell utasítania. Ha jól értelmezi ez ország ősi szövetségét, akkor az nem a kamarillával, vagy minisztériummal kötött egyezés, hanem a nép alkotmányos jogaival; és sokkal inkább szükséges az ősi szövetséget Magyarországgal fenntartani, amely az osztrák birodalom kétötödét képezi, ha nagyságát tekintjük, de több mind kétötödét, ha gazdasági erejét és nagy katonai előnyeit vesszük figyelembe, mintha az ősi szövetséget a felbomló osztrák birodalommal tartjuk — hiszen Ausztria különböző népek halmazának csupán elvont fogalma. El hát a Metternich herceg-féle ősi szövetség káprázatával. Azt mondták, nézézétek, hogy bántok régi szövetségesetekkel. Mintha Ferenc József császár követelései a magyar királysággal szemben jogos követelések lettek volna. Nyíltan megmondja Európa színe előtt, hogy Ferenc József császár a magyar királyság bitorlója volt abban az időben. Fenntartja, hogy a magyarországi törvények szerint, akkor, szakszerű kifejezéssel, Ferenc József csak egy „külföldi” volt, s mint ilyen nem foglalhatta el a trónt. Sem de facto sem de jure, nem volt király addig, amíg meg nem koronázták és a megegyezés szerint le nem tette esküjét. Mi volt a magyar alkotmány 3. pontja, amelyet I. Ferdinánd 1596-ban megerősített, s amelyre 1790-ben és később, 1848-ban újra felesküd-

tek? „Magyarország királyát nem lehet az uralkodó kötelességétől felmenteni a nemzet beleegyezése nélkül; az országgyűlésnek kell kineveznie a kormányzóságot a király tehetetlensége vagy lemondása esetén”.

Moncton Milnes, Roebuck, Col. Thompson, lord C. Hamilton és Osborne ismételt felszólalása után

PALMERSTON válasza:

„Abban a néhány megjegyzésben, amelyet úgy érzem kötelességem nemes és tiszteletreméltó barátom felszólalására és a vita során eddig elhangzottakra megtennem, el kívánom háritani elsősorban annak a lehetőségét, hogy bárki abban, amit most mondandó vagyok, az osztrák birodalom és kormány iránt táplált barátságosan érzelmeket véljen felfedezni. Jól tudom, hogy Őfelsége kormányának és saját személyének, mint e kormány szószólójának, külföldi kapcsolatainkban, felróták, hogy az európai hatalmakkal való érintkezésben személyi gyűlölet érzései vezetnek bennünket egyik vagy másik hatalommal szemben. Az ilyen feltételezések, akár szóban, akár írásban, bárhonnan is jönének, ha őszinték, a tudatlanság következményei és ostobaságok ha nem őszinték, másokra hagyom, hogy annak minősítsék, aminek tudják. A legnagyobb oktalanság feltételezni, hogy ennek az országnak a kormányát és ezt az embert, aki jelenleg külföldi kapcsolatainak vezetésével meg van bízva, ez ügyek intézésében más érzés is befolyásolhat, mint politikai meggyőződésének és hazája érdekéről vallott nézetének megfelelő felfogása arról, hogy mi a kötelessége. Azt mondják nekünk, hogy Ausztria régi szövetségesünk. Sokszor hallottuk a „szövetséges” és „szövetségesek” kifejezést hajtogatni azoktól, akik nincsenek tudatában annak, hogy milyen hanyag kifejezést használnak, vagy azt, belátom, általánosan elfogadott értelmében alkalmazva, megfelelőektek arról, hogy egy teljesen, semmitmondó szóval éltek. Mert mi egy szövetséges? Szövetséges az olyan bizonyos politikai vagy másfajta művelet tevékeny végzésére. De szövetségesnek nevezni egy országot pusztán csak azért, mert baráti viszonyban áll velünk, azt jelenti, hogy olyan kifejezést használunk, amely semmit sem jelent, mert alkalmazható a világon minden olyan hatalomra, amellyel történetesen nem vagyunk hadiállapotban. De Ausztria már régóta szövetségesünk, mi igen fontos európai tranzakciók-

ban (szerződésekben) szövetkeztünk Ausztriával; s e szövetkezés emléke kétségtelenül minden olyan angol emberben, aki ismeri hazája történetét, tiszteletet kell, hogy ébresszen azon hatalom iránt, amellyel ilyen szövetségben álltunk. Tökéletesen igaz, hogy ezen ismételt szövetségek folyamán Ausztria, teljesen önhibáján kívül, ellenállhatatlan körülmények nyomására, ismételten kénytelen volt eltérni a szövetségtől és kötelezettségeit megtörni. Nem illettük szemrehányással, amiért engedett a pillanatnyi kényszernek; és egy nemes lélek sem gondolná azt, hogy e körülményeknek bármilyen mértékben is csökkenteni vagy gyöngíteni kellene azokat a kapcsolatokat, amelyek előző szerződések megteremtettek a két ország kormánya között. De vannak magasabb és tágabb szempontok, amelyek az osztrák birodalom fenntartását minden angol államférfi gondos figyelmébe kell, hogy ajánlja. Ausztria Európa hatalmi egyensúlyának legfontosabb eleme. Ausztria Európa közepén fekszik, védőbástya idegen beavatkozás ellen az egyik oldalon és támadás ellen a másikon. Európa politikai függetlensége és szabadsága véleményem szerint szorosan összefügg Ausztria integritásával és nagy európai hatalomként való fenntartásával, és ezért bármi, ami közvetve vagy közvetlenül arra irányul, hogy gyöngítse vagy megnyomorítsa Ausztriát, vagy még inkább, hogy elsőrangú hatalomból másodrangú állammá tegye, nagy szerencsétlenséget kell, hogy jelentsen Európa számára, olyat, amelyet minden angol embernek el kell ítélnie és igyekeznie kell megakadályozni. Ugyanakkor azonban tökéletesen igaz, úgy, hogy az megállapítást nyert, hogy hosszú idő óta Ausztria nem kedvence a liberális pártnak Európában. Ausztriát, politikai irányvonala miatt, a kontinens nagy részén a haladást gátló erőnek tekintik. Sajnos ugyanez a körülmény mások szemében viszont kedvelté tették Ausztriát; és amikor ilyen szónoklatokat hallunk Ausztria érdekében, szeretném figyelmeztetni az osztrák kormányt, ne bizzék túlságosan az effajta kijelentésekben. Ausztria nem úgy nyerte meg közügyeink egyes vezetőinek szeretetét, mint Anglia régi szövetséges a háborúban, mint eszköz, mely Európa közepén elhárít minden kísérletet a hatalmi egyensúly megzavarására, — hanem mint egy hajdani (bár remélem, már nem az) szimbóluma a politikai vagy társadalmi reformokkal szembeni ellenállásnak. Vannak egyesek, akik az or-

szágok közti kapcsolatokban nem látnak mást, mint kormányok közti érintkezést — akik egy országot nem politikai súlya, hanem politikai állásfoglalása szerint ítélik meg, — akik az országok közti kapcsolatokat elég bensőségesnek tekintik, ha kormányaik érintkezése udvarias formákban történik. Vannak emberek, akik miután egész életükben csodálták az osztrák kormányt, mert fel-fogásaik megtestesülésének vélték, végülis a francia kormány híveivé szegődtek, mert úgy gondolták, hogy ez a kormány ugyanolyan mértékben hajlik az önkényuralom elvéhez, és mert csak ugyan azt gyanították, hogy a fentemlített kormánynak a szabadság érdekeivel ellentétes szándékai vannak. Az ilyen emberek részéről a „vénasszony” kifejezést hallottuk emlegetni. Közéleti férfiaknak nem szabad az egzotizmusba esniök, és ezért nem fogom ugyanezzel a kifejezéssel azokat illetni, akik azt szájukon kiejtették. Csak annyit mondok, hogy az ilyen emberek magatartása elavult bárgyúság példája. Ami a jelen kérdést illeti, biztos vagyok benne, hogy mindenki, aki hallotta az eddig elhangzottakat — mindenki ebben az országban, aki figyelemmel kísérte a Magyarországon lejátszódó igen fontos eseményeket — érezni fogja, hogy nemes és tiszteletreméltó barátomnak nem lett volna szüksége arra, hogy elnézést kérjen, amiért Anglia Parlamentjének figyelmét olyan tényekre hívja fel, amelyeknek hatásuk van Európa politikai elveire és igen nagy jelentőségük van az általános európai hatalmi egyensúly szempontjából. A Ház nem fogja elvárni tőlem azt, hogy követve a ma felszólaltakat, bármilyen irányú bírálatot gyakoroljak az osztrák kormány és a magyar nemzet között. Magyar nemzetet mondtam, mert a nemes Lord, Tyrone képviselőjének állításai ellenére, értesülesem alapján szilárd meggyőződésem — és nem mondom, hogy nem tévedhetek — hogy ebben a háborúban Ausztria és Magyarország között, a magyarok oldalán van abban az országban az egész nép szíve és lelke. Meggyőződésem, hogy a többi, nem magyar népfaj elfelejtette a köztük és a magyarok közti régebbi viszályokat, és hogy a nép nagyobbik része részt vesz abban, amit egy nagy nemzeti harcnak tekintenek. Valóban igaz, ahogy azt nemes és tiszteletreméltó barátom mondotta, hogy évszázadokon át Magyarország, noha a közös korona egyesítette Ausztriával, mindazonáltal, saját teljes alkotmánya révén Ausztriától különálló és megkülönbözte-

tett állam volt. Ennek az alkotmánynak sok hiányossága van; de ezek közül egyeseket már úgy hiszem nemrég orvosoltak és ez nem az egyedüli ősi alkotmány a kontinensen, amely sok változtatásra szorul. Valószínűleg magának az alkotmánynak keretén belül nyíltak lehetőségek a reformra. De amennyire ismerem az ügyet, úgy vélem, hogy a dolgok állása jelenleg a következő: Anélkül, hogy az elmúlt egy vagy másfél év körülményeit illető kölcsönös panaszok részleteibe mennék, úgy gondolom, hogy a magyar síkságon lejátszódó harcok központi kérdése most ez: vajjon Magyarország továbbra is mint megkülönböztetett királyság különálló nemzetiség marad és egy olyan alkotmánnyal, amelyet az osztrák kormány az egész birodalomra kiterjeszt? Igen fájdalmas látni, hogy olyan erők, mint amelyek most Magyarországra ellen felsorakoznak, súlyos következményű háborút folytatnak olyan kérdés fölött, amelynek békés megoldása remélhető lett volna. Európa számára rendkívül fontos, hogy Ausztria nagy és erős maradjon; de lehetetlen magunk elöl eltűkölölni, hogy, ha a háborút végigharcolják, ez mindenképpen gyöngíti Ausztriát, mert ha a magyarok győznek és győzelmük Ausztriától való teljes elszakadással végződik, lehetetlen nem látni, hogy ez az osztrák birodalomnak olyan megcsönkítése lesz, amely lehetetlenné fogja tenni, hogy Ausztria továbbra is megtartsa azt a befolyásos helyzetét, amelyet eddig az európai hatalmak között elfoglalt.

Ha viszont a háborút a végsőkig folytatva, Magyarországot túlerővel teljesen szétzúzzák, ebben a csatában Ausztria saját jobbkezét zúzza széjjel. Minden feldúlt mező egy osztrák nyersanyagforrás pusztulása, — minden ember, aki a magyarok sorából a csatamezőn elesik, egy osztrák katona veszteségét jelenti a birodalom véderőiből. Eltekintve azoktól az igen nyilvánvaló szempontoktól, amelyekre már történt utalás egy idegen segítség révén megnyert háború következményeire vonatkozólag, eltekintve ezektől a szempontoktól, nyilvánvaló, hogy még Ausztria győzelme is, ha az pusztán erőszakon alapul, mély sebet fog ejteni az osztrák birodalom szerkezetén és keretén. Ezért nagyon kívánatos, nem egyszerűen az emberiség, hanem a józan európai politika és az osztrák birodalom iránti mély baráti szeretet alapján, hogy ennek a nagy harcnak a küzdő felek közti valamilyen baráti megegyezés vessen véget, amely egy részről kielégí-

tené a magyarok nemzeti érzelmeit, másrészt pedig nem hagyna Ausztriának egy másik és még nagyobb Lengyelországot birodalmán belül. A dolgok jelenlegi állapota mellett Őfelsége kormánya még nem érzi az időt megérettnek arra, hogy előnyös kilátásokkal e tárgyban hivatalos formában véleményt nyilvánítson. Azt mondtam, hogy hivatalos formában és ettől megkülönböztetem az inkább magánjellegű és bizalmasabb módon közölt véleményeket; de kétségtelenül, ha bármilyen alkalom kínálkoznék, amely meggyőzne arról, hogy az ilyen vélemények kifejezése üdvös eredményekre vezet, a kormány kötelessége lesz az ilyen alkalmat el nem mulasztani. . . . Nagyon kívánatos, hogy az idegen nemzetek tudják azt, hogy Anglia egyrészt őszintén megőrizni és fenntartani kívánja a békét, — hogy mi egy nemzettel szemben sem viseltetünk ellenséges érzelmekkel, — hogy mind-egyikkel a legbarátiasabb viszonyban óhajtunk állni, — hogy szorosán érdekelve vagyunk a béke megőrzésében, mert előnyösen fent kívánjuk tartani ártalmatlan és békés kereskedelmi kapcsolatainkat, amelyek, tudjuk, kárát vallanak más országokkal való baráti kapcsolataink megszakadásának; másrészt azonban, e cél érdekében és a kereskedelem — amelynek oly nagy fontosságát tulajdonítunk — megvédése érdekében igen lényeges, hogy minden nemzet ezen a földön tudja és megértse jól, hogy a béke fenntartásának részünkről elengedhetetlen feltétele, hogy minden ország tiszteletben tartsa becsületünket és méltóságunkat, és nem sérti meg érdekeinket. Én nem hiszem, hogy Magyarországon vagy más országokban lejátszódó eseményekre vonatkozó vélemény nyilvánítása bármilyen mértékben is veszélyeztetné a békét. Én egyet értek azokkal, akik úgy gondolják — és tudom, hogy sokan vannak ebben az országban ezen a véleményen, — hogy Angliának két célkitűzést kellene különösen szem előtt tartani. Az egyik a béke megőrzése; a másik: számítani valamit a világ dolgainak intézésében, hogy nem illő, hogy ilyen büszke helyet elfoglaló ország, mint amilyen Anglia, — hogy egy ország amelynek ilyen sokrétű és kiterjedt érdekeltségei vannak, egyszerűen csak saját belső ügyeivel foglalkozzék és némán és tétlenül szemlélje mindazt, ami körülötte történik. Igaz, mondhatja valaki „A ti véleményeitek csupán pusztá vélemények, ezeket fejezitek ki a mieinkkel szemben, amelyek hatalmas seregekre támaszkod-

nak”. Az én válaszom erre az, hogy vélemények, ha azok igazságon alapulnak, végül is diadalmaskodni fognak a gyalogsági szuronyok, a tűzérési tűz és a lovasság rohamai fölött. Ezért azt mondom, hogy véleménnyel felfegyverkezve, ha ezt a véleményt joggal és igazsággal mondjuk ki, valóban erősek vagyunk és lehetőségünk van arra, hogy véleményünket végülis győzelemre juttassuk; és azt hiszem, hogy az, ami most az egész európai kontinensen történik, bizonyítja kijelentésem igazságát. Hiszen sok-sok éven keresztül Európa kormányai azt képzelték, hogy fegyveres erővel el tudják fojtani a véleményeket és hogy a haladó reformok megakadályozásával elejét tudják venni a forradalmaknak, amely állandó rettegésük tárgya. Mi ezzel ellentétes véleménynek adtuk kifejezést és ezért elítéltek bennünket. Azzal vádoltak minket, hogy beleavatkozunk olyan dolgokba, amelyek nem tartoznak ránk, és hogy nemzeteket és kormányokat sértünk meg azzal, hogy megmondjuk, véleményünk szerint az események milyen irányt fognak venni; de az eredmények azt bizonyítják, hogy ha véleményünk meghallgatásra talál, nagy szerencsétlenségeket kerültek volna el. Azok a kormányok, amelyek azt mondogatták: „A mérsékelt reformátor az, akit gyűlölünk, akitől félnünk kell; nem tartunk a tüzes radikálisoktól, akiknek olyan vadul szélsőséges indítványai vannak, hogy nem valószínű, hogy bárki is csatlakozik hozzája, — legjobban rettegett ellenségünk a mérsékelt reformer, mert az annyira megnyerő, hogy tanácsai szélsőséges következményekre vezetnének, — ezért tartunk távol a mérsékelt reformert és akadályozzuk meg a haladás első lépését, mert az szélsőségekre és újításokra vezethet”. Ezek a kormányok, Európának ezek a hatalmai végre megtanulták a Canning kijelentésébe foglalt igazságot. „Azok, akik kénytelenek lesznek elfogadni az újításokat, amikor azok már nem jelentenek haladást.” Ezért azt mondom, hogy a mi kötelességünk az, hogy nem maradunk tétlen szemlélői olyan eseményeknek, amelyek közvetlen következményeikben ránk is szerencsétlenséget fognak hozni; hogy, amennyire a nemzetközi érintkezés udvarias szabályai engedik, kötelességünk, különösen, amikor véleményünket kérik, ahogy az számos alkalomkor megtörtént, és amikor elítéltek bennünket, amiért ennek a kérésnek eleget tettünk, — hogy kifejezést adjunk véleményünknek, ame-

lyeket országunk tapasztalataira alapozunk, — olyan tapasztalatokra, amelyek kevésbé szerencsés országok példaképei lehetnek volna és kellett volna lenniök. Ugyanakkor kész vagyok elismerni, hogy csak addig szabad beavatkozni, amíg az nem veszélyezteteti más országokkal való kapcsolatainkat. Vannak esetek, mint az, amelyik most vitánk tárgya, amikor egyik hatalom szuverén jogait gyakorolva egy másik hatalom segítségét kérte; és bármennyire sajnálkozhatunk e körülmény fölött, bármennyire is aggaszt bennünket, hogy ennek súlyosan káros és veszélyes következményei lehetnek, nincs jogunk a beavatkozásra olyan formában, amely belesodorhatja ezt az országot a viszályba. Amit mi tehetünk mindössze az, hogy megragadunk minden kínálkozó alkalmat, amely módot ad arra, hogy baráti és békés tanácsokat adjunk a küzdő feleknek. Minket az utóbbi időben már számos európai eseménnyel kapcsolatban kértek fel arra, hogy „beleárt-suk magunkat”, ahogy mondják, más országok ügyeibe, noha azt mondják, hogy ez az ország olyan mélyen áll az európai közvélemény szemében, hogy kormányok és nemzetek egyaránt megvetéssel kezelnek bennünket. Kétségtelenül különös módon nyilvánul meg ez a tisztelethiány, amikor északról délig nemcsak nemzetek közti, hanem kormányok és alattvalóik közti belső nehézségek esetében is felkérték baráti közvetítésünket. Mi ezekben az esetekben minden tőlünk telhetőt elkövettünk, hogy feladatunknak eleget tegyünk; és legalább egy esetben most már majdnem sikeresek is voltunk. Üléseinken sokat hallottunk „ál-közvetítésekről” a német-dán viszályban, de ez az „ál-közvetítés” valóságos ideiglenes békeszerződésben végződött és remélem, hogy ezt az ideiglenes békeszerződést állandó kibékülés fogja követni. Uraim, feltételezni azt, hogy Angliának bármely kormánya forradalmi mozgalmakat kíván szítani a világ bármely részében, vagy hogy más óhaj vezérli, minthogy megerősítse és fenntartsa a békét a nemzetek, és a nyugalmat, és harmóniát a kormányok és alattvalóik között, csakugyan az ostobaságnak és tudatlanságnak olyan fokára mutat, amit sohasem gyanítottam volna egy közéleti férfiútól sem, ami talán igen megfelelő egy újságcikkben, de rendkívül meglepő, amikor egy parlamenti beszéd tárgyát képezi.”

Megjegyzés a Palmerston-i beszédhez:

Palmerston nagyon is tisztában volt a magyarországi helyzettel, a rohamos fejlődésnek indult magyar mezőgazdaság és ipar, osztrák gazdasági kihatásaival. A következő írás is alátámasztja Palmerston nyugtalanságát Ausztriát illetően, melyet Illyés Gyula írt egy tanulmányában Petőfivel kapcsolatban:

„Hála a merengő juhászlegényeknek, Magyarországból 1802-ben 125.000 métermázsza gyapjút visznek külföldre, 1825-ben 170.000 métermázsát, 1844-ben pedig már 261.000-et. Ez is egyik útja a fejlődésnek. A diéták reformkora tele van csodálatos eseménnyel és jellemmel, — csak növekszik bámulatunk, ha a talajt és piedesztált megvilágítjuk, amelyen e rendkívüli jellemek álltak. Búzából, árpából 1840-ben kivittünk 2,327.469 métermázsát; öt év múlva, 1845-ben ennek már több mint a kétszeresét, pontosan 4,497.557 métermázsát. A vételárat természetesen jórészt a nagybirtokosok kapják, akik igyekeznek is birtokaikat „arrandirozni”, azaz még nagyobbá tenni. 1805-től 1847-ig 25.000 telkes jobbágy szorul ki a földjéről, nemes pedig alig száz év leforgása alatt csak az egy Moson vármegyében, ahogy Felsőbüki Nagy Pál panasolja, közel háromszáz. A század első felében a tőkésék és — ahogy a statisztikus Galgóczy ártatlan nyelvmagyarsításával mondja — az ingyenélők száma 18.580 „darab”. A sehonnai cselédeké másfélszáz ezerrel nő.

A társadalmi kép némileg megváltozik. Közéleg a jobbágy-felszabadítás korszaka, történetírásunk legdicsőbb, de történelmünk legrejtelmesebb eseménye, amidőn — amire a földön még nem volt példa — egy uralkodó osztály önként lemond kiváltságairól. Amidőn főrangúink a haza ügyéért majdnem oly lelkesült ígéket kiáltottak, mint a vitam et sanguinem idején, ezúttal is csak később mormolván utána, a jó fülűek számára, a sed avenam non-t. 1840-től 1845-ig zabkivitelünk is duplájára ugrott.

A fejlődés, a diadalmas kapitalizmusé, Magyarországon is pontosan ugyanazokban az ütemekben történik, akár Nyugat polgárisodó államaiban. Az egyedüli változat az, hogy nem az ipar, hanem a mezőgazdaság területén. De mi lényeges különbség van abban, ha a már akkor annyit kárhozott tőke a városi gyárak

és pénzszekrények helyett földbirtokban összpontosul és hajtja uralom alá az egész országot. Csak az ellentéteket teszi kirívóbbá. A kommencióból élő juhászbojtár a számárháton is épp olyan proletár, akár a lyoni takácslegény a szövőszék mellett. A felrobantott céhekből „szabad polgárrá” kényszeredett iparosnak csak emlékei mások, mint a kúriájából városba sodródott nemesé: jövője és társadalmi szerepe alig más.

A nemzet most is pontosan elhatárolható osztályokra oszlik, a viták s majd a forradalom lobogásánál az elválasztó mezsgyék legcsavarosabb kanyara is megvilágosodik. Vannak pillanatok, amidőn egy-egy közös érdek minden réteget egyesít, a határok elmosódnak s a nemzet valóban, mint egyetlen férfi, mozdul egy-egy jól megütött hangra. „Magyarország Ausztria Indiája!” — kiáltja a milliomos Sina, amikor a vámegység miatt kénytelen elvesztegetni rengeteg gyapjút, amelyért két országgal odább két-szerannyit kapna s dohogása egyideig pontosan oda céloz, ahova Kossuth közjogi mennydörgése, vagy később Rózsa Sándor karikása. A nemzeti önállóság kivívása épp oly kedves azoknak, akik a honi iparosodást akarják fellendíteni, mint azoknak, akik a honi nyelvet. A közös érdekek fokozatos szétválása jelzi a reformmozgalmak útját, majd a szabadságharcét, amelyben már az érdektelen hősiesség, az örök jobb ügy érdeke is szerepet kap.

Ha látni nem látják is mindig jól, a helyzetet azok érzik legjobban s a legnagyobb lendítő erőt azok hordják, akiknek helyzete a legzavarosabb, akik a nagy megoszlásban tulajdonképpen már sehova sem tartoznak, akik hitük szerint tehát még minden-hova tartozhatnak. A szellem emberei, akik a múltból, mintegy végkielégítésül, csak műveltséget kaptak s akik azt remélik, hogy ezzel meghódíthatják a jövőt. A fejlődés, meg a sors szerencsés rendezése következtében ők egyúttal a magyarság bajnokai is, a nemzeti gondolat és a nép harcosai.

A honszeretet magas légkörében nevelkednek. Mit jelent ez a honszeretet? A fiatal költő kortársai, fölgújtva Vörösmarty szavaitól, alig várják, hogy kardot ránthassanak Árpád földjének felszabadításáért. Lángolnak az ősi dicsőség felújításáért azok is, akik alig, vagy egyáltalában nem beszélnek magyarul. Ezek éjt nappal egybetéve tanulják, törlik ezt a különös ázsiai nyelvet, amelynek pedig egy fellengős német közeli végét jósolja. Egy

Christmann nevű fiatal cipszer, aki nem-mindennapi költői tehetségével anyanyelvén, a németen talán vihetné valamire, megtagadja Goethe igéit; felveszi a Kerényi nevet, megkísérli a lehetlent, egy könyvekből elsajátított nyelven kezd dalolni; életével fizet a kísérletért. Lenau a magyar pusztát vallja hazájául, egy zsidó eredetű német író, Karl Beck, Jankóról, der ungarische Rosshirt-ről zeng gyönyörű történeteket. Liszt Ferenc Párizsban derekán magyar díszkarddal ül le a zongora elé. A Bánátból, a határvidékről érkező német és szerb diákok Pesten megrázkódnak s egy pillanat alatt törhetetlen szittyákká alakulnak.

A maroknyi magyarság nemcsak a szabadságharc alatt. már évtizedekkel azelőtt, valóban mint lángoszlop világít, mint mágnes rántja magához a körülötte élő népek fiait; minél értékesebbek, műveltebbek azok, annál biztosabban. Magyarnak lenni tán sose volt oly dicsőség, mint azokban az esztendőekben. Honnan a varázslat?

A legnagyobb csábító erőt a szellem sugározza a nemzet arcába. A dunai népek közt a magyar a legműveltebb. Ausztria gyarmatnak tekinti az országot, ipartermékeinek versenyével el-sorvasztja a felvidéki iparvárosokat, de a mezőgazdaság fejlesztésével, az eladásra termelt százezer métermázsányi búza és gyapjú vándoroltatásával megpezdíti az Alföld és a Dunántúl életét s a társadalmi fejlődést épp a legmagyarabb vidékeken gyorsítja meg. A sátortáborszerű magyar városok megduzzadnak, a németek magyarosodni kezdenek; Pest és Debrecen vásárai vetekednek a Nyizsnyij-Novgorodéval. A magyarság egyszerre három négy oldalán is mozdulni kezd. A nyugati pénzzel elsőnek fogadja be a nyugati eszméket, amelyek alapos megértésére, sőt továbbfejlesztésére a főúri és nemesi műveltség szétszívargása már régtől előkészítette.

A nemzet egyszerre elmaradott és előrehaladott, a hurok megfeszülnek és gyönyörű dallamokat játszanak a franciaországi szellőkre. A jobbak Ausztriában már nemcsak a közjogi elnyomót látják, hanem a gyarmatos kiszipolyozót is. A nemzeti nagy elv francia járulékait: a szabadságot, a függetlenséget sehol sem értették meg úgy, mint itt. Előbb tegyük gazdaggá a magyart s csak aztán szabaddá, vagy megfordítva, — a vitában mindkét tábor a lényegét látja. A nagybirtokosok, akik földjeiken piaci

árut termelnek, arról ábrándoznak, hogy a kastély mellé gyárat építenek s azokban majd még értékesebb árut állítanak elő. Ennek első feltétele persze a munka, illetve a jobbágyság felszabadítása. Gazdag és színes zűrzavar, a szellemi emelkedés legbiztosabb ideje. A nemzetiségek fejlődő ifjúsága, ha egy arasznyira kiemelkedett a régi, hűbéres eszmeáramlatból menthetetlenül a magyarság bűvkörébe jutott. Az új irodalom, a polgári romantizmus fölfedezi regényességünket. A Kárpátok kohójában a magyarság érce csurgatja a legnemesebb anyagot.

Ebből a fajtából kerül ki legtöbb ember, aki szabadon gondolkodhat, akit már a legkevesebb kötelék nyűgöz. Enciklopédistáink csaknem kivétel nélkül nemes származásúak, de a nemesiséghez annyi közülük sincs, mint a francia események polgárszármazék előkészítőinek. Veszteni valójuk még mecénások révén sincs.

Az országban minden huszadik ember nemes, de jóízű hahota lett volna a válasz, ha Pilvax ifjú uraitól valaki megkérdezi, hogy hány felszabadítandó jobbágyuk van. Már a nagyapjuknak sem volt, egy fia sem. Társadalmi helyzetüket nézve nagy többségük szabályszerű polgári vagy népi ivadék, a későbbben hozzájuk csatlakozók is azok. Tompa apja csizmadia, Jókaié és a Vachottoké ügyvéd, Kerényié kereskedő, Vajdáé erdész, Aranyé földműves, Pákhé pap, Vas Gerebené kasznár. Ilyen képet mutat az előttük járó nemzedék is. Nagyrészt uradalmi alkalmazottak fiai, mint Vörösmarty és Kuthy; alföldi iparosoké, mint Katona és Császár; föld egy holdnyi sincs a láthatáron. A magyar író lelkileg szabad, minden gondja a közés, a hazáé és a népek hazájáé: Európáé. A Pilvax levegője ugyanaz, akár azé a Palais-Royal-beli kávéházé, amelyben Diderot, majd Marat, majd Béranger és Louis Blanc körmölt. Sőt rosszabb, ha a rosszon ezúttal mi is azt értjük: forradalmasítóbb. A Pilvax nemesei két pad közt vannak: az idült feudalizmus már, a fejletlen honi kapitalizmus még nem tudja méltó kenyérhez juttatni őket. Mindkettőt szolgálhatnák, ami azt jelenti: a jobb esélyűt fogják szolgálni, mint egykor Desmoulins.

A példákat nem véletlenül vesszük ily kitarthatóan Párisból. A főrangúak angománok, a Pilvax polgári-nemesi törzsgárdája lelkes franciabarát; az ideált, mondanunk sem kell, mindkét cso-

port a lehető legjobban, érdekeinek legmegfelelőbben választotta. Az angol és francia eszméket a hívek jórésze németül olvassa, de a forró nyugati gondolatok úgy hatolnak át a német jégen, hogy abból jóformán egy cseppnyit sem olvasztanak fel, csak szavakat hoznak magukkal, de ezek tartalma is francia vagy angol. A magyar irodalmi szellem idegesen rázza le még emlékeit is annak, amidőn egyetlen egyszer, egy gyenge pillanatában, Kazinczyék szorgoskodása idején német befolyás alá került. A szorító német öv a sváb és zsidó művelt rétegek által hasztalan próbálta átszivárogtatni lelkületét. A tudomány, a politika, a közoktatás időről-időre teleszívta magát a germán nedvekkel, az irodalom csodálatos kényességgel mindig visszautasította s átnyúlva a fekete erdők gyűrűje felett a legnyugatibb vidékekkel tartott közösséget. Ösztönös tartózkodás a túlközeltől vagy valóban szellemi alkat-rokonság? A jellegzetes és híres francia világosság és mindaz, ami ebből következik, tudjuk, a francia nevelés évszázados latin hagyományának, Plinius stilisztikai szabályainak következménye. Ilyen hévvel csak nálunk tanítottak még latint s így világosság-szemléletet. A 40-es évek nemzedéke, akár egykor Bacsfányi, Párisra veti tekintetét s az ottani haladás gyorsaságától elkápráztatva nézi a hazai viszonyokat, s analógiákat keres. A Pilvax-fiatalság benne van a kor áramlataiban, lelkesen követeli az idők új eszméit, de véleménye a megoldásokat illetően csakhamar elválik a hazai vezetőekétől s elhanyagolva a különbséget, ami mégis fennáll Pest és Páris között, a nyugati példák hatása alatt keresi a kibontakozás útját. A költészet megelőzi a politikát. A népiesség új árama nyugaton Angliában indul meg. A „tavi-iskola” célja megvalósult: Wordsworth, Coleridge bevitték a paraszti nyelvet az irodalomba. Byron a beszélt nyelvvel hódít. A beszélt nyelv s hogy úgy mondjuk: a beszélt, az addig „köznap” tárgy és érzelem csillogtatja a legtöbb értéket Lermontov, Mickiewicz, Lamartine, a legnagyobb tekintélyek versében. Dickens, Hugo a szegényeket emeli angyalokká. A versért rajongó fiatalok tekintetét világszerte a költészet a pásztoridillek kunyhói után a valódi kunyhók felé irányítja. Nagyobb következménnyel, mint gondolnánk.

A kor hazafias lírájában a 40-es évek közepén a régi dicsőséget realisabb hang váltja fel.

Mai füllel hallgatva a hang szinte túlságosan reális, majdnem az üzleti propagandáé. Mai költő aligha merítene ihletet szövőfonóiparunk fejlődéséből, vagy a kiviteli engedélyek intézéséből. A 40-es évek költői, igen helyesen, ezt is közügynek tekintik. Az önálló vámterületet és önálló ipart követelő közgazdászok szemére vetik a főrangúaknak, hogy jövedelmüket külföldön költik el s itthon is külföldi árukat vásárolnak. A költők átveszik a hangot: az üzleti haszon sajnálatos elmaradásából fakadó panasz éterien zeng a Múzsák ajkán. „Fürtidben tengervészés éj” — Vörösmarty ilyen magasan kezdi a kifogást, hogy hölgyeink nem pártolják azt, ami hazai.

*Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj Árpád fia!
Fölkelt a nap: hazádnak
Föl kell virulnia.*

Bajza ilyen harsona-hangot bocsát az Iparvédegylet dicsőítésére, amelyet Kossuth azért alakít, hogy magyar ember csak magyar kelméből készült ruhát viseljen. Névnapi estéken az eladdig Hunyadi Mátyás emlékére ivó hazafiak lelkesülten egyszerre a majdan itthon gyártandó cérnára és fűrészre üritik poharaikat (amely sajna egyelőre szintén az átkos Ausztriából való). Nem volt még nép, amely így fölhevült az új istennő, az ifjú Tőke csábmosolyaitól.

A fiatal költő, a Pilvaxbeliek vezére lantján is ez a szólam cseréli fel a hagyományos borközi honfigondot:

*Nemzetünk, e nagy folyó, mely
Mindig száz felé szakadt,
Egyesítse innepénél
A különvált ágakat.*

*Millió és millió száj
És egyetlen hang legyen,
Mely kiáltja lelkendezve
A magasztos innepen:*

*„Elfogadjuk, bármi durva,
Amit a hon méhe szül;
Bármi lány és bármi pompás,
Semmit, semmit e kívül!”*

Amikor a két Zichy leánytestvér, Antónia és Karolina, az egyik Batthány Lajos, a másik Károlyi György felesége, a mozgalom élére áll s az ifjúság ezért fáklyás zenével tiszteli meg őket, ő, a nép fia, megfélekedve arisztokrata-ellenszenvéről, lég szeretne lenni a hölgyek ajkainál, hogy szózatukat napvilággként szétvihesse minden magyarhoz, „kit éj környékez honfibú miatt”.

Mert az önálló ipar megteremtése, mint a tőke minden vállalkozása, természetesen most is a közjó, azaz a nép érdekében történik... A honfiak bizonyosak benne, hogy a király, aki Ausztriában a polgárságot segíti, szívvel-lélekkel a szent ügy mellett van. Az országot elöntik a királyhimnuszok, kivont kardok helyett ódák röppennek szegény V. Ferdinándhoz, abban a reményben, hogy az önálló vámterületet engedélyezni fogja. A kardalból kezdetben a későbbi republikánus sem maradt ki:

*S a király, a honnak atyja,
Mint valóban jó atyánk,
Karjait kiterjesztendi,
És az áldást mondja ránk.*

A hon atyja, sajnos, a költői sugallatok helyett inkább az osztrák tőkeérdekeltségek sugallatainak enged, az arisztokrata hölgyek közül is édes-kevesen öltik színházi belépőül az előírt babos kartonruhát. A Pilvaxban, a legfőbb franciás Pálffy Albert lenéző mosollyal pillant föl a párisi lapokból, a nagy forradalmárok emlékirataiból. Nem ilyen hangon kell az arisztokratákkal szót váltani s főleg a királyokkal nem!

— Ti fekélyek a hazának testén, — alig pár hónap múlva a fiatal költő is már így buzdítja a „külföld magyarjait”:

*És ti rablók! a mit orvosságra
Izzadt kinnal a haza:
Elhordjátok idegen bálványtok,
A külföld oltárira.*

*E hazán, mely porban esd kenyérért,
Nem esik meg szívetek;
Míg ő vért sír, poharaitokba
Kint ti a bort töltitek.*

*Amiként ti e szegény hazából
Magatok száműzitek;
Vesse úgy ki csontotokat a sír
S a Mennyország lelketek!*

A kávéházban szegény Ferdinándról sem úgy folyik a szó, mint a szalonokban. A költő előbb csak jóakarátú vállveregetéssel foglalkozik a királlyal. Amikor ezt a verset a cenzúra nem engedélyezi, hirtelen, a derült ég mennydörgésével csattan el a híres költemény:

*Tudjuk, hogy játék kell a gyermekeknek:
Midőn a népek gyermekek valának,
Magoknak cifra, ragyogó játékszert,
Bíbor karszéket s koronát csináltak.
S rányomták ezt egy fajankó fejére,
S felültették e fajankót a székre.*

*S itt a királyság, ezek a királyok,
S ők, ahol ülnek, ahol fejök szédül,
Azt gondolják a kábító magasban,
Hogy uralkodnak isten kegyelméből.
Csalatkozásban éltek, jó királyok,
Nem uraink, csak bábaink valátok.*

*De nagykorú lett a világ, s a férfi
Nem gondol többé gyermekjátékával,
Le hát a bíborszékekről, királyok,
És fejetekről le a koronával!
Ha nem teszitek azt le fejetekről,
Leütjük, s majd a fej is vele gördül.*

*Így lesz s nem máskép. A bárd, mely Lajosnak
Párizs piacán lecsapott nyakára,
Első villáma volt a zivatarnak,
Mely rátok készül, s kitör nemsokára
Igen, maholnap meglesz érkezése,
Nem én vagyok már első mennydörgése!*

*Egy rengeteg lesz a föld kerekése,
S e rengetegben vadak a királyok...*

A versnek hatalmas lélekzétvétele van, csak az utolsó szakasz bicsaklik félre, egy huszonkétéves fiú kamaszos képzeletvilágába. Természetesen ez a vers sem láthat napvilágot, de a költő asztalfiókjában is jól jelzi a fordulatot.

Az ország most kerül Kossuth körmondatainak igézete alá; de a pilvaxbeliek túl vannak már Kossuthon is. És mennyire túl vannak az uralkodóház iránt feltétlen hűséget mutató, óvatos Széchenyin! (A „legnagyobb magyar” macskazenét kap, az utcán felesége társaságában sárral dobálják meg, amiért hivatalos megbízást vállalt...) A megújhódást hirdető nagy nemzedéket eléri az előfutárok elkerülhetetlen, ősi tragédiája: a nekilendült új nemzedék lefelé néz azokra is, akiknek szárnyait köszönheti. A centralisták állandóan a külföld példáját idézték? A pilvaxbeliek nem állnak meg a nyugodt polgárisodás példaképeinél. Voltaire nemzé Rousseaut: Rousseau nemzé Mirabeaut: Mirabeau nemzé Dantont és annak atyafiait...

A huszonkétéves költő érdeklődve emeli fel fejét, hogy lássa, hol állnak az ő csikósainak és szegénylegényeinek testvérei a külföld irodalmában és — való életében; kezdetnek Saint-Juste-öt olvassa, a *Forradalom Szellemé-t*, a *Francia Forradalmi idők legszébb szónoklatainak gyűjteményé-t*. Az ifjúkori bántalmaknak és megaláztatásoknak most leli meg magyarázatát és orvosságát. Egy társadalmi rend áldozatának látja magát, amitől már csak egy lépés, hogy egy másik rend képviselője és bajnoka legyen. Ösztönös népiessége szellemi, sőt politikai tartalommal telik meg. Íme, itt a mód, hogyan kell meghálálni a falat kenyeret, a korty italt, a jó szót és az ápolást, amelyben az útmenti jobbágyházak és csárdák népei részesítették.

A forradalom első igéi kamaszos tréfálkozások közepette hangzanak el. A fiatal költő nemcsak annak köszönheti a Pilvaxban a vezérséget, hogy a fiatalok közt a legismertebb író. A maga körében ötletes, diákos humorú fiú. Nem bírja a nagyképű vitatkozásokat, barátait szívesen beugratja, de temperamentumának saját maga is gyakran beugrik. „Mennyiért tolnád végig ezt a targoncát?” kérdi egyszer Pálffytól a Váci-utcán, délben az arszlánok felvonulása idején. „Ingyen, ha te beleülsz.” A költő már bent is ült, — „told hát!” Fogadásból, ilyen hangulatban kéri meg egy dúsgazdag bankár leányát, akivel azelőtt még csak szót sem váltott. Már nem kívül: felette érzi magát a társadalomnak és minden előítéletnek. Csoda, hogy barátai, a jómódban nevelkedett fiúk közt ő, az egykori kiutasított, a „természet vadvirága”, eredetiségével, egyéni elveivel akar hatni? Annyit volt szolgál-sorban, hogy a szolgaságnak, a hízélgésnek csak a gondolatára is fölberzenkedik. Amilyen megértő és megbocsátó mindig lefelé, olyan kíméletlen és harcra kész már a kezdettől fogva fölfelé. „Öleltél már olyan nőt, akinek nem adtál pénzt?” — csipkelődik egyszer vele Kuthy, „Hát te öleltél már olyat, akitől nem kaptál pénzt?” — vág vissza ő rögtön, a társaság megdöbbenésére. Hogy úgy mondjuk: magánéletében is népies. Életével hitelesíti költészetét.

Erre ösztökéli a kritika is. Nem akarunk általánosabb érvényű igazságot levonni abból, hogy első támadói a főrangúak uszályhordozóiból kerülnek ki, de a jelenség mindenesetre elgondolkoztató. A népies költő működése ellen leghevesebben nem egy társadalom művészi ízlése, hanem nagyon is kivilágló érdeke zúdul fel. A népiesség igazi tartalmát ez a réteg finom idegzetével előbb felismeri, mint maga a nép.

*Mit ugattok, mit haraptok
Engemet, hitvány ebek!
Torkotokba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek...*

Ez az indulat már több, mint irodalmi.

Palmerston a hivatalos angol külpolitikát képviselte a magyar szabadságharccal szemben, azonban az angol közéletben itt-ott, fehér holló gyanánt fel-fel tűnnek írók, kik szimpatizáltak velünk magyarokkal és velünk együtt éreztek valahogy tudat alatt, történelem ismereteik következtében, érezték, hogy nemcsak Anglia, de Európa is nagyon sokkal tartozik nekünk magyaroknak. Ezek közé sorolható egy angol asszony is, ki számos magyar történelmi vonatkozású munkát írt az akkori angol polgári szalonok számára, kinek kilétét őszintén megvallom, még nem tudtam — időhiányában kideríteni — de emlékének, mint magyar, tartozom annyival, hogy felkutassam valóságos nevét és megtudjak valamit életéről és részletesebb irodalmi munkásságáról. Ez az asszony az akkori idők romantikus szellemének megfelelően írta magyarvonatkozású történelmi novelláit, mely igen szimpatikusan állított be bennünket magyarokat, az angol polgári társaságok előtt. Sokat utazott Magyarországon, rendszerint báró Mednyánszky vendégeként élt hazánkban. Egyik 1842-ben írt levelében írja a következőket: (Tartalmi kivonat.)

„Igen nagy örömmre szolgált, hogy legújabb irodalmi munkám témájához Magyarország szolgálhatta a megfelelő környezetet. Abban a reményben bocsájtom útjára legújabb művemet a közönség számára, hogy egy igazságos és karakterisztikus képet fog kapni írásom által egy romantikus ország, tagadhatatlanul lovagias népéről és elkötelezve érzem magam mindazon Magyar barátaim (nem Hungarian-t írt, hanem Magyar-t) iránt, kik legújabb könyvem történelmi kereteit számomra biztosították. Gondolom, amennyire én magam e munkámmal nekik segítségükre lehetek, úgy kivívtam az ő meglepedésüket is, amely ennek alapján kielégíti az én törekvéseimet is.

Miss Pardoe, London, june 1st. 1842.

* (Ez csak az írói álneve volt.)

A „Hungarian Castle” egyébként 3 kötetben, Ocskay Brigadéros történetét írja meg, romanticizmussal átszőve, de végső fokon a magyar szabadságtörekvések iránti szimpátiával. Sajnos, mint írtam ez a hölgy, a „fehér hollók”

családjába tartozik és minden igyekezete ellenére a közvéleményt nem tudta annyira irányunkban hangolni, hogy az a hivatalos angol külpolitikán változtatni tudott volna. Mindenesetre törekvései nagyrabecsülendők és általunk elismerésben kell részesüljenek.

Oroszországban sem uralkodott azonban az európai forradalmi hullámok hatására, teljesen biztonságos hangulat. Habár a cár minden erejével igyekezett birodalmának határait és egyéni hatalmát kiterjeszteni, — még szövetségeseinek rovására is — a cár európai katonai és politikai mozgolódásait valahogy kiegyenlítették az angolszászokkal, a közel és távol keleti időszakos kompromisszumok. Oroszország belső helyzete ebben az időben éppen az akkori szabadkőműves irányzatok miatt melyek a cári abszolútizmust, liberális szellemükkel komolyan veszélyeztették, nem volt biztonságos. Ebben az időben olvashatunk különböző összeesküvésekről, kisebb lázadásokról.

1849. május 13-án, Buchanan az alábbi jelentést küldi Szentpétervárról Palmerstonhoz a Petrasevszki-féle „összeesküvéssel” kapcsolatban.

„Buchanan több olyan személy letartóztatásáról számolt be, akikről gyanították, hogy szocialista tanokat valának és terjesztenek. Ezúttal megállapítja, hogy e hírrel kapcsolatban bebizonyosodott, hogy az egész ügy sokkal súlyosabb, mint általában a közvélemény tartotta. Azt mondják, hogy néhányan a letartóztatottak közül oly súlyosan voltak kompromitálva, amely a törvény legszigorúbb büntetését fogja maga után vonni. A vizsgálatokból kiderült, hogy egy titkos társaságot szerveztek, amely elágazott a birodalom különböző részeire és így a letartóztatások sem korlátozódnak Szentpétervárra. Petrasevszki, a fővezér, a külügyminisztérium tagja, ugyanott mégtöbb fiatalembert tartóztattak le. Egy bizottság vizsgálja ki az összeesküvés körülményeit; azt mondják, nincs szükség bizonyítékokra arra nézve, hogy e társaság tagjai el akarták távolítani a cári családot és felforgatni az egész rendszert. E reformereknek tulajdonított tervek furcsaságai azonban kétkedővé te-

szik Buchanant a forgalomban lévő hírekkel kapcsolatban, de ami minden bizonnyal kétségen kívül áll, az, hogy Petrasevszki és néhány bűntársa vakmerően a legbűnösebb tervekét szövögették, azzal a céllal, hogy a birodalom kormányzásában változást vigyenek keresztül.”

Tehát a cári imperialista, pánszláv törekvések az orosz birodalmon belül sem találtak teljes megértésre és magában a birodalomban is, ennek a politikának számos ellensége akadt. Így a Magyarországra küldött orosz seregek között is nagy volt az ellenszenv az egész hadjárat iránt, melyről VÁRADY JÁNOS írt egy alapos tanulmányt a SZÁZADOK c. folyóirat 1973. évi 5—6. számában. Mely tanulmányból figyelemreméltóak az alábbi részletek:

„AZ OROSZ TÁRSADALOM ÉS AZ 1848—49. ÉVI MAGYAR FORRADALOM”

„Az orosz társadalom egy részének viszonyát az 1848—49. évi magyar forradalomhoz az orosz történészek egész sora vizsgálta már. E témához először 1912-ben nyúlt egy orosz polgári liberális történész, N. P. Boreckij-Bergfeld (szül. 1880 — halálának éve ismeretlen), akinek a tanulmánya a „Revue de Hongrie”-ban jelent meg „Oroszország és az 1848—49. évi magyar forradalom” címmel. A szerző lényegében azoknak az orosz tiszteknek a feljegyzéseire szorítkozott, akik résztvevői voltak a Magyarország elleni intervenció hadjáratnak. E feljegyzések elemzése alapján arra a fontos következtetésre jutott, hogy 1848—49-ben „I. Miklós autokratikus törekvése egyáltalán nem állt összhangban az orosz hadsereg hangulatával. Az orosz hadsereg elégedetlen volt azzal a dicstelen szereppel, amelynek betöltésére kényszerítették... Hazatérése után a hadsereg azon súlyos élmény hatása alatt állt, hogy segítséget nyújtott egy nagy történelmi igazságtalanság véghezviteléhez.”

Ez a több mint félévszázada írott cikk már elavult. Forrásanyaga korlátozott, s nem világítja meg a társadalom széles rétegeinek állásfoglalását a magyar forradalomhoz, bár a hadsereg

hangulata egyúttal tükrözte az ország lakossága szélesebb rétegeinek a hangulatát is. Az 1910-es évek elején a cikk aktuális volt, s történeti értékét megőrizte. Az Osztrák-Magyar Monarchia dualista rendszerének válsága idején a magyar társadalmi körökben élénk vita bontakozott ki a függetlenség és a külpolitikai problémák kérdései körül. Az ellenzéki függetlenségi párt hívei követelték, hogy a Monarchia keretén belül növekedjék Magyarország önállósága, követelték a német barát külpolitikai irány felülvizsgálását és Magyarországnak az antant-hatalmakhoz — köztük Oroszországhoz — való közeledését. A kormány politikájának hívei viszont azzal támasztották alá az eddigi politikai irány megőrzésének szükségességét, hogy az orosz veszélyre hivatkoztak, s az Oroszország és Magyarország közötti örökös ellenségeskedés bizonyítására az 1849. évi eseményeket hozták fel. Az ellenzék viszont éppen ellenkezőleg azt igyekezett bizonyítani, hogy a felelősség a forradalom elfojtásáért a Habsburgokat terheli, mert végül is ők hívták be az intervenciók csapatokat. Egyes történészek azonban az intervenciót hangsúlyozó nézet felülvizsgálását célzó igyekezetükben munkáikban kezdték tisztára mosni a cárizmus magyarországi politikáját. E vonatkozásban jellemző az ifjabb Pázmány Dénes (szül. 1848) történésznek, a függetlenségi párt hívének cikke, aki idealizálta a cárizmus magyarországi politikáját. Jellemző, hogy a szerző egy szót sem ejt az oroszországi értelmiségi körök álláspontjáról, csak a cárizmus tetteit igyekszik előnyös színben feltüntetni.

Boreckij-Bergfeld (aki 1909-ben egy orosz újság tudósítójaként tartózkodott Magyarországon) cikke összhangban állt a magyar társadalom értelmiségi köreinek hangulatával, azokéval, akik az orosz néphez való közeledésre törekedtek, de akik számára a cárizmushoz való mindenféle közeledési kísérlet idegen volt. Fontos megjegyeznünk, hogy bár Boreckij-Bergfeld is a liberális frazeológiát használta, mégis a cárizmus reakciós politikájáról beszélt, elítélte ezt a politikát és hangsúlyozta, hogy az egyes orosz emberek elhatárolták magukat I. Miklós politikájától.

Ez a cikk nem maradt észrevétlen Magyarországon, s megjelenését üdvözölte az orosz liberális sajtó is, mely a kormánnyal szemben mérsékelt ellenzéki ségnek adott hangot.

Maga a cikk teljes egészében nem jelenhetett meg Oroszországban, a „Ruszkaja Sztarina” közölte rövidített változatát V. T. aláírással. Ezt a betűjelzést használta a forradalom előtti orosz történetírás egyik kiemelkedő képviselője, a „Ruszkaja Sztarina” szerkesztője, V. I. Szemjovszkij (1848—1916), aki ebben az időben a petrasevisták mozgalmanak tanulmányozásával foglalkozott. A neves történész helyesléssel idézi a cikk adatait, de tájékoztató jellegű közleményében nem az orosz eredetiből idézi a részleteket, hanem annak franciából oroszra történt visszafordításából, minek következtében némelyik idézet erősen eltorzult.

A szóban forgó kérdés a szovjet történeti irodalomban először A. Sz. Nyifontov „Oroszország 1848-ban” című monográfiájában nyert megvilágítást. Kétségtelen, hogy Nyifontov munkája a legteljesebben és legsokoldalúbban világítja meg témánkat, ugyanakkor a szerző felismerte, hogy a probléma néhány aspektusa „külön monografikus munkák tárgya lehetne”.

A téma további kidolgozást nyert R. A. Averbuch cikkeiben, melyeket az 1848—49-es forradalomról szóló monográfiájának utolsó fejezetének egyik részében foglalt össze.

A. V. Fjodorov és különösen V. G. Verzbickij hadtörténészek munkáikban jelentős mennyiségű új anyagot tártak fel a magyarországi hadjárat idején a hadseregben kialakult forradalmi mozgalomról.

A magyar történészek közül e témát érinti Andics Erzsébet a Habsburgok és Romanovok szövetségéről szóló monográfiájában, Waldapfel Eszter az 1848—49-es magyar külpolitikáról szóló művében, és Spira György alapvető munkájában. Vajda Pál közreadott egy gyűjteményt „Oroszok a magyar szabadságharcról” címmel.

A tanulmányunkban az orosz társadalom belső erőinek (a hadseregnek is) a reagálását elemezzük a magyar forradalom eseményeivel kapcsolatban. Tehát nem foglalkozunk az orosz forradalmi emigráció (M. Bakunyin, A. Herzen és mások) állásfoglalásával, amely egy külön tanulmány tárgya lehetne.

Az 1848—49-es magyar forradalom oroszországi visszhangját vizsgálva elkülöníthetünk egy, az 1849. április 26-i cári manifesztum kiadásáig tartó periódust, amikor a Magyarországon ki-

bontakozó események iránti érdeklődés jelentéktelen volt. Az intervenció kezdetétől viszont egészen a forradalom elfojtásáig ezek az események az orosz társadalmi közvélemény középpontjában álltak. 1849. augusztus 1. után az érdeklődés kezdett fokozatosan alábbhagyni, de a beavatkozás következményei és tanulságai még nagyon hosszú ideig foglalkoztatták Oroszországban a gondolkozó embereket.

1848—49-ig Oroszországban még a művelt körökben is keveset tudtak erről az országról. Bonyolult jogi viszonya Ausztriával, nemzetiségi összetételének tarkasága első látásra zavaros képet nyújtottak és nem segítettek elő, hogy valamennyire is jelentős érdeklődés alakulhasson ki olyan események iránt, amelyekben nehéz eligazodni.

Már az intervenció kezdetekor egy névtelen szerző panaszkolt a népszerű „Biblioteka dlja cstyényija”-ban, hogy Oroszországban csak a magyar nőkről és a magyar borról tudnak, de „azt is csak nagyapáink, az igazi gyönyörök élvezői ismerték. mi, gyenge utódok a magyar bort már pezsgőre cseréltük, s így még egy okkal kevesebb, hogy ismerjük Magyarországot. Lettek volna más okai is, hogy tanulmányozzuk ezt a majdnem szomszédos országot — folytatja az ismeretlen szerző, akinek stílusa a folyóirat szerkesztőjét, báró Brambeuszt (O. I. Szenykovszkij) sejteti felismerni, de mint az orosz közmondás mondja „amíg a villám le nem csap, a muzsik nem vet keresztet”... Most aztán véghezvesszük a találgatásoknak, mende-mondáknak Magyarországról, de vajon ismerik-e azok, akik beszélnek róla? Aligha. Honnan is ismernék?”

Egészen 1848 őszeig az érdeklődés főleg a nyugat-európai forradalmi eseményekre összpontosult. Az orosz újságok, melyek többé-kevésbé pontosan tájékoztatták olvasóikat ezekről az eseményekről, sokat írtak Franciaországról, Itáliáról, Németországról. Időnként jelentek meg közlemények az ausztriai forradalomról, s ezek között kis megjegyzések Magyarországról is.

A szeptemberi események után azonban mind a „Szentpetyerburgszkije vedomosztyi”, mind a „Moszkovszkije vedomosztyi” hasábjain egyre gyakrabban tűntek fel magyarországi hírek. Ezek Bécsből jött közleményekre támaszkodtak, soknak közülük az „Augsburger Zeitung” és más német lapok tudósítá-

sai voltak a forrásai. Ezek az újságok pedig a magyar forradalom iránti ellenséges hangnemben íródtak. Jelentek meg azonban pesti eredetű közlemények is, melyek Magyarország forradalmi kormányának álláspontját tükrözték.

Ezekből az orosz olvasó — az intervenció kezdetéig — többé-kevésbé teljes képet kaphatott a magyar kormány legfontosabb intézkedéseiről, Béccsel való kapcsolatairól, a hadi események menetéről, sőt az ország belső életéről is.

Ezt a képet még kiegészítették a Péterváron és Moszkvában rendszeresen olvasott külföldi (francia, német, angol) újságok anyagai. A. I. Palm, a Petrasevszkij-kör tagja írta pl., hogy 1848-ban a francia újságokat „szétkapkodták és mindenütt olvasták a pétervári kávéházakban”.

A nép körében, mint a rendőri jelentések és más források is tanúsítják, már tavasz óta terjedtek mendemondák a külföldi forradalmi eseményekről, de konkrétan Magyarországról ezekben nem volt szó. Csak a nyugati kormányzóságokból érkezett jelentések szóltak a magyar forradalom visszhangjáról. Így az ukrajnai osztrogi járási ügyész 1848 nyarán kelt titkos jelentése a külföldi forradalmi események iránti érdeklődésről szól és megjegyzi, hogy „leginkább a galíciai és krakkói zavargásokra fordítanak figyelmet... hasonlóképpen a független államok sorába tartozó Magyarországra”.

Egy Letyicsev nevű kis helységben (szintén Ukrajnában) 1848 júniusában felhívást terjesztettek orosz és lengyel nyelven, amelyben Metternich Angliába menekülésére célozva ez állt: „Le Nyikoluskával, ezzel a vérünkön hízottal... takarodjon a társához Angliába, vagy még messzebb.”

Jellemzőek bizonyos intézkedések, melyeket a cári hatóságok még 1848 tavaszán hoztak Ukrajnában, s melyekben a magyarországi forradalomtól való félelmük jutott kifejezésre. Még 1848 márciusában a Belügyminisztérium utasítást adott D. G. Bibikov kijevi főkormányzónak, hogy a határmenti kormányzóságok katonai és polgári hatóságai „hetente küldjenek jelentést Őfelsége saját kezébe minden politikai és más fontosabb eseményről”. 1848. június 30-án a Belügyminisztérium utasította Bibikovot, hogy „a legszigorúbb megfigyelés alatt kell tartani azokat a magyar alattvalókat, akik a közeljövőben fognak ér-

kezni". Még korábban, 1848 májusában a hatóságok Ovrucsban letartóztattak három magyar alattvalót, akik egérfogók készítésével és eladásával foglalkoztak.

Amint az első hírek megérkeztek a francia forradalom kezdetéről, a cári kormány azonnal készülődni kezdett a beavatkozásra.

Azok az okok, amelyek Miklóst arra indították, hogy beavatkozzék a magyar eseményekbe, közismertek. Csak megjegyezni szeretnénk, hogy a beavatkozás eszméje már 1848 áprilisában előkerült az orosz társadalomnak a kormányhoz közel álló reakciós pánszláv köreiben. Ezt a gondolatot fejezte ki a diplomáciai szolgálatban álló F. A. Tyutsev, az ismert költő „Oroszország és a forradalom” c. feljegyzésében, melyet 1848. április 12-én állított össze, s amelyben rendkívül élesen támadta a magyar forradalmat, követelve a cári kormány beavatkozását.

A tervezett intervenció híre gyorsan elterjedt a nép között, és a lehetséges beavatkozás elleni tiltakozás nem sokáig váratt magára. Kijevben már 1848 áprilisában kézről kézre járt egy proklamáció, amely élesen támadta Bibikovot. Az „orosz katonákhoz” fordult azzal, hogy ne vonuljanak a „jólétüket, szabadságukat” kívánó népek ellen. „Ne feledjétek — írta a proklamáció —, hogy ellenük harcolva csak magatoknak készítetek újabb láncokat, új elnyomást.”

Az intervenció elhalasztásában a hasonló proklamációk jelentőségét nem szabad túlbecsülni. De emlékeztetnünk kell, hogy ezek a felhívások az ország forradalmi fellendülésének időszakában keletkeztek. Ennek pedig szerves részei voltak az erősödő paraszti megmozdulások és a Pétervárott, Moszkvában, Kijevben és Oroszország más nagy városaiban keletkezett zavargások.

Az országon belüli forradalmi megmozdulás reális lehetőségének felismerése Miklóst az intervenció elhalasztására s védekező pozíció elfoglalására készíteti. A cár ezen álláspontja tükröződik 1848. május 25-i feljegyzésében, melyet egy Magyarországról, az ellenforradalmi erők képviselőitől kapott, és intervenció szervezését kérő levélre írt. Íme a cár sajátkezű szelvénye: „Belgrádból is kaptam tegnap hasonlót Danyilevszkijtől; de én beavatkozni ezekbe a dolgokba most sehogyan sem tudok.”

Érdemes megjegyezni, hogy ez az intervencióra vonatkozó

kérés, mely a legelső köztül való, annak a D. Bibikovnak révén jutott a cárhoz, akinek minden oka megvolt, hogy féljen a forradalmi hangulatok terjedésétől a birodalom nyugati kormányzóságaiban. 1848 áprilisából származó bizalmas jelentésében a kijevi főkormányzó azt írja a csendőrség vezetőjének, A. F. Orlov grófnak, hogy a rábízott kormányzóságokban komoly a helyzet, és „minden erőmet latba fogom vetni, hogy megőrizsem a vidék nyugalmát”. Hozzátette továbbá: „Boldog leszek, ha ezt meg tudom tenni, mindenesetre az igyekezetem teljes és következetes lesz.”

A cári hatóságok nem hagyhatták figyelmen kívül az országon belüli helyzetet, s annak hatására, továbbá a bonyolulttá vált nemzetközi helyzet eredményeképpen a cárizmus kénytelen volt elhalasztani beavatkozási szándékait, egy kedvezőbb pillanatra várva.

Ez a pillanat 1849 tavaszán köszöntött be, s három nappal a cári hadsereg beavatkozása előtt a Petrasevszkij-kör huszonhárom tagjának letartóztatása volt az utolsó rendelkezés, melyet a cári kormány annak érdekében hozott, hogy biztosítsa magát az intervenció végrehajtása idején az országon belül lehetséges kellemetlenségek ellen.

Az okok, amelyek az intervenció elhalasztására vezettek, s a helyzet amelyben az intervencióra sor került, rányomták bélyegüket még a legmagasabb kormánykörök hangulatára is. A cár testvére, Mihail Pavlovics nagyherceg, nem helyeselte a beavatkozást és egy kortárs visszaemlékezései szerint „őfelsége füle hallatára” kijelentette: „Idegen dologba avatkoztunk, most aztán várhatjuk a vendégeket.”

A pétervári bajor követ, gróf Otton de Bray feljegyezte, hogy az intervenció „nem talált helyeslésre... még azokban a körökben sem, amelyeknek támogatására az uralkodó különösen számított”. Az e körök hangulatait tükröző dokumentumok elemzése mutatja, hogy az intervencióval kapcsolatban két körülmény nyugtalanította őket. Egyesek úgy vélték, hogy a magyarországi hadjárat elvonja a figyelmet a belső forradalmi erőkkel folytatott harcról, amely véleményük szerint a fő veszélyt jelenti az önkényuralom számára. E körök véleményének adott hangot feljegyzéseiben a cárhoz közelálló Korf báró: „Beszélték, hogy felesleges

másokért kiállnunk, amikor a mi fejünk fölött is ég... — írta, keseregtek a gárda kivonulása miatt, félve, hogy mi lesz velük, akik itthon maradtak”.

Más magasrangú személyek aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy a katonáknak egy forradalomtól elragadott országban való tartózkodása a szabadságszerető és forradalmi eszmék terjedéséhez vezet majd a seregben.

Ez a gondolat tükröződik abban a magasrangú személy által írt anonim levélben, amelyet a III. ügyosztályra küldtek. A szerző félelmét fejezi ki amiatt, hogy „Galícia és Ausztria más tartományainak csapatink által történt megszállása a Nyugat erkölcsi összeomlásának e pillanatában nemcsak a fegyelem gyengülését eredményezheti, de a jó szellem hanyatlását is a krisztus-tisztelő katonaság körében”.

Még határozottabban fejezi ki ezeket a félelmeket a III. ügyosztály vezetője s a csendőri törzskar parancsnokságának főnöke, L. V. Dubbelt: „Nem az én dolgom erről ítélni, — írta az intervenció bejelentése után készült feljegyzésében — de kár, hogy az Uralkodó beavatkozik az osztrákokért... Ha legalább Oroszországban nyugalom lenne, de különben is mi közzünk másokhoz? Azonkívül katonáink a helyszínen látják a lázadást, s ki tudja, nem kerülnek-e át hozzánk is a lázadó eszmék! Hazatérve jobbra, balra átadják majd megfigyelésüket, a maguk módján értelmezik, és a mi szent, tiszta, szűzies Oroszországunkat megfertőzheti a nyugati népek szelleme.” Az idézett feljegyzések azért figyelemre méltóak, mert ki ismerte volna jobban a hadsereg hangulatát, ha nem a csendőri törzskar főnöke? Ő jól tudta, hogy a hadseregben nem aludtak ki a dekabristák hagyományai, amit egyébként az is tanúsít, hogy a letartóztatott petrasevisták közül sokan a hadsereg tisztjei voltak. A hadsereg hangulatáról tanúskodnak a Péterváron székelő angol, porosz, osztrák képviselők vezetőinek jelentései is. A pétervári angol követ, Buchanan 1849. május 5-i levelében a beavatkozás népszerűségéről írt valamennyi osztály körében, beleértve a hadsereget. Még akik célszerűnek tartják a forradalom határon túli letartóztatását, azok is undorodnak a háborútól. Du Plat varsói angol konzul 1849. május 13-i jelentésében a beavatkozás népszerűtlenségéről írt a katonaság és különösen a tiszték között.

A lakosság és a hadsereg beavatkozás elleni hangulatáról szólnak a pétervári porosz követ jelentései is.

Különösen nyugtalanította az országban uralkodó hangulat a pétervári osztrák követet, Buol grófot. Egy 1849. április 5-én keltezett magánlevélben Buol arról panaszkodott, hogy az ún. „német párt” törekvései, amely a beavatkozásért kardoskodik, ellenállást váltottak ki bizonyos körökben, és különösen veszélyes hangulat uralkodik a fiatal tiszték és a „kis csinovnyiki osztály körében.” Május 14-ki levelében a „szocialista sejt”, azaz a Petrasevskij-kör tagjainak letartóztatásáról számolt be az osztrák követ, amelynek tagjai — tiszték, irodalmárok és diákok — szították az elégedetlenséget a rendszer ellen.

A hadsereg hangulata ismert volt a cár előtt is. Egy április 27-i névtelen jelentésben, amelyet Perovszkij belügyminiszteriuma közvetítésével juttattak el a cárhoz ez áll: „Most hallottam a Szemjonovszkij ezred katonáinak beszélgetését a tegnapi manifesztumról. Az egész ezred elkeseredett és elégedetlen öfélétségével az uralkodóval... Nyíltan beszélnek, hogy az uralkodó nem fog visszatérni a vállalt utazásról, darabokra fogják őt tépni... Theodor von Bernhadi, Bismarck későbbi munkatársa, aki 1834—1851 között orosz szolgálatban állt és szoros kapcsolata volt az udvarnál bennfentes magas rangú személyekkel, naplójában idézi Miklós szavait, amelyekkel 1849-ben fordult a moszkvai gárdahadtest parancsnokához: „Mondd meg a tisztjeidnek, hogy vigyázzanak magukra...! Senki sem kérdezi őket, meggyőződésükkel összhangban, vagy annak ellenére indulnak-e a hadjáratba, így hát jobb, ha erről inkább hallgatnak.”

V. A. Dokudovszkij tábornok, az intervenció résztvevője visszaemlékezéseiben később feljegyezte, hogy „a katonáknak, még a legmagasabb rangúaknak is nagy része erősen elítélte beavatkozásunkat és egyáltalán nem szívesen indult a hadjáratba.” „E háború célja idegen számunkra” — ilyen lakonikusan, katonás rövideggel fejezte ki az orosz tiszték és katonák jelentős részének hangulatát a magyarországi hadjárat egyik résztvevő tisztje, V. V. Iszakov.

Az orosz tiszteknek és katonáknak imponált a magyar honvédek bátorsága, forradalmi meggyőződésük ügyük igazáról. A hadjáratban résztvevő Ostenkorf báró így írt a magyar forradalmi

hadsereg katonáiról: „Fegyelmetlen, rongyos, gyáva csőcseléknek hittük az újságok, röpiratok és osztrák közvetítők mondása szerint: de éppen annak ellenkezőjét láttuk, mihelyt velük a harc-téren találkoztunk.”

A hadjárat résztvevőinek feljegyzései igen fontosak, mivel tükrözik a katonák és tisztek hangulatát az intervenció idején. érdekes anyagot tartalmaznak a magyarok iránti rokonszenv különböző megnyilvánulási formáiról, az osztrákokkal való ellenséges viszonyról, egyes tiszteknek és katonáknak a magyar sereghöz való átállásáról. Az emlékiratok értékelésekor azonban figyelembe kell vennünk, hogy ezek nyilvánosságra hozását az magyarázza, hogy a krími háború után, mikor is Ausztria sötét hálátlansággal fizette meg a cárizmus 1849-es segítségét, Oroszországban megerősödött az osztrákellenes hangulat, és kritikusan kezdték nézni az intervenciót még azok is, akik kezdetben helyeselték.

Egyes szerzők magyar szimpátiájára az a sajátos lelkiismeretfurdallás hatott, melyet sok tiszt és katona amiatt érzett, hogy részt vett egy forradalom elfojtásában. Erre a körülményre mutatott rá Herzen 1861-ben írott „Vivat Polonia” című cikkében. Megjegyezte, hogy az orosz tisztek 1849-ben alávetették magukat a fentről jött parancsnak, „nem léptek ki a sorból... de aztán néha bűnbánatot éreztek”. Herzen ezt a bűnbánatot a lelkiismerettel kötött „könnyű, olcsó” alkuként értékelte.

E vonatkozásban legjellemzőbbek Andrej Mihajlovics Fatyjejev (meghalt 1866) feljegyzései, aki a forradalom elfojtásában huszártisztként vett részt. A hadjárat befejezése után hamarosan nyugalmazását kérte, polgári szolgálatban helyezkedett el, és irodalmi tevékenységet fejtett ki.

Komoly érdeklődésre tarthat számot az intervenció után tíz évvel publikált leírása a magyar sereg fegyverletételéről. Fatyjejev megjegyzi, hogy a győzelem hízelgett „nemzeti önbecsülésének”, „titokban örült” is, hogy véget ért „ez a meddő ellenségeskedés” de az őt leginkább betöltő érzés a „sajnálát volt egy olyan ellenfél megalázása miatt, aki iránt lelkem mélyén nemhogy gyűlölet nem volt, de ellenkezőleg — őszinte tisztelet és együttérzés, az osztrákok iránt pedig utálat”. A magyar ezredek fegyverletételéről írva megjegyzi, hogy nyomasztó volt, és „nemcsak a magyarok számára... határozottan állíthatjuk, hogy közülünk, orosz kato-

nák és tisztek közül szinte mindenki részesnek érezte magát a magyarok általános szerencsétlenségében”.

Egy másik elbeszélésben Fatyajev egy egyszerű orosz katona, az orjói kormányzóságbeli Petrov szájába adja a szót, de saját élményeit, benyomásait, töprengéseit, gondolatait mondja el, azét a Fatyajevét, akinek nyugállományba vonulása, azt hisszük, nem annyira betegségével függött össze, hanem inkább tiltakozás volt a cári önkényuralom magyarországi politikája ellen.

Fatyajev visszaemlékezései és elbeszélései a magyarok iránt érzett szimpátiájáról beszélnek, azokat a súlyos élményeket tükrözik, melyeket a magyar nép szabadságharcának elfojtásában való részvétel keltett benne. A szerző állásfoglalásának megértéséhez a kulcsot egy magyar forradalmár kivégzésének jelenete adja. Petrov meleg rokonszenvvel eleveníti fel a magyar hazafi nemes arcvonásait, bátor viselkedését. Majd hozzáteszi: „Még most is gyötri a lelkemet. Akkor meg mintha fejszével valaki fejbe csapott volna. Hej, Istenem!”

Fatyajev nem léphetett fel nyíltan az intervenció bírálatával, de műveinek sorai között ez ott van. Érdemes figyelmet fordítani az „Egy nyugalmazott katona elbeszélései”-nek a befejezésére: „Minek erről beszélni is uram? — kiált fel Petrov, a katona, — Nem keresztény dolog a háború. Belefájdul az ember szíve látva mindezt a pusztulást.”

Fatyajev Magyarországról szóló művei magukra vonták a figyelmet mind tartalmukkal, mind formájukkal, s az elbeszéléseket egy kortárs sajátos módon Petőfi műveivel rokonította.

Még a szlavofil irányzatú történész, A. Hilferding is kénytelen volt elismerni tizenegy évvel az intervenció után: Ki nem halotta volna a hadjáratban résztvett emberektől, mennyire tetszene nekik a magyarok, mennyire sajnálták őket, hogy szerette volna bármelyik megszorítani a nemes ellenfél kezét.” N. V. Iszakov, a szemtanú orosz tiszt így fogalmaz: „Az orosz hadsereg magyar ellenfelét nyílt jelleme, bátorsága és baráti szelleme miatt szimpatikusnak találta...”

A „meddő háború” elleni sajátos tiltakozás és a magyarok iránti rokonszenv megnyilvánulása volt sok orosz tiszt ellenséges magatartása az osztrákokkal szemben. Az orosz hadsereg egyik magasrangú tisztje a magyarországi hadjárat idején vezetett nap-

lójában feljegyezte: „Egészen rendkívüli az a rokonszenv, amely harcossaink és a magyarok között mindenütt megnyilvánul, s ugyanakkor az az önkéntelen antipátia, melyet az osztrákok^r iránt tapasztalhatunk.” Még a pétervári bajor követ is azt írta, hogy „igen sokan a tisztek közül egyáltalán nem titkolták ellenszenvüket a „fehérnadrágosok” iránt, akikkel együtt kellett működniük, s együttérzésüket a magyar lázadókkal...”

A. N. Szurazsevszkij tiszt kéziratban maradt visszaemlékezéseiben leír egy esetet, amikor 3 orosz tiszt, köztük ő maga is, a parancsnokság tudta nélkül bement az ostromlott Komáromba, ahol találkoztak Klapkával. Kifejezték, mint írja: „őszinte sajnálatukat amiatt, hogy ellenségek vagyunk, amikor pedig ugyanolyan őszintén gyűlöljük mi is az osztrákokat, mint Önök, s ebben a gyűlöletben össze kellene tartani és barátokká lenni.” Válaszul, meséli Szurazsevszkij, a tábornok „kedvesen elmosolyodott és kezét szorított velünk”. Visszaemlékezéseinek egy másik részletében feljegyzi, hogy „a magyarok jól tudták, milyen gondosan bánunk sebesültjeikkel s a fogságba esettekkel, nagyon jól tudták, hogy mi is gyűlöljük az osztrákokat, mint ők.”

Az oroszok nem éppen jóindulatú viselkedése az osztrákokkal gyakran vezetett éles konfliktusokhoz. A. I. Gyelvig tiszt (a költő A. A. Gyelvig unokatestvére) feljegyezte, hogy „a hadi események befejeződése után, amiatt, hogy az orosz tisztek nyilvánvalóan többre becsülték az osztrákoknál a magyarokat, még párbajokig is fajult a dolog.” Az orosz és osztrák tisztek közötti párbajokat említi feljegyzéseiben egy osztrák hadbiztos is, aki az orosz hadsereg III. hadtestét vezette, s megjegyzi, hogy „mindkét oldalról energikus intézkedéseket kellett foganatosítani a tisztek között egyre gyakoribbakká váló párbajok ellen”.

Az osztrákok vádaskodásai amiatt, hogy az oroszok barátságosan bánnak a fogoly magyar tisztekkel és katonákkal, a legmagasabb körökben is elhangzottak, mégpedig nem csupán egyes tiszteknek, de az orosz vezérkar s az intervenció sereg legfelső parancsnoki karának címezve is. Haynau például panaszkodott Rüdiger orosz tábornokra, Paszkievics bizalmasára. Az osztrák miniszterelnök, Schwarzenberg is szemrehányást tett az orosz tisztek és tábornokok magatartása miatt.

Ez azonban nem szabad, hogy megtévesszen bennünket. Voltak bizonyos nézeteltérések Paszkievics és Haynau közt is, amelyeket részletesen elemzett Steyer Lajos „Haynau és Paskievich” c. könyvében.

A nézeteltéréseket korántsem a cári parancsnokságnak a magyarok iránti jóindulata vagy éppen humanizmusa magyarázza, hanem a másik félnek a forradalom elfojtása közben aratott sikerei miatti irigység. Bizonyos nézeteltérések keletkeztek a fogságba esett magyarokkal való bánásmód s a fogoly magyar tábornokok sorsa miatt is. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy az orosz parancsnokság enyhe bánásmódja a foglyokkal egyfajta taktika volt, amely sikeresnek is bizonyult, hiszen a még harc képes 30.000 főnyi magyar sereg 1849. augusztus 13-án letette a fegyvert a cári csapatok előtt.

A fent kifejtett körülmények hatással voltak az orosz hadsereg hangulatára. De hangsúlyoznunk kell, hogy a tisztek és katonák állásfoglalását egészen másféle motívumok határozzák meg, mint Paszkievics álnok taktikája. Az ő ellenszenvük az osztrákok iránt a magyar nép harca iránti őszinte együttérzéssel párosult, s az intervenciónak és magának a cári önkényuralomnak az elítélésével.

Jellemző e vonatkozásban, hogy az intervenció egyik résztvevője, M. Lihutyin miben látja az osztrákok iránti általános ellenszenv s a magyarok iránt megnyilvánuló együttérzés okait. Mikor memoárjait írta, Lihutyin mögött már ragyogó katonai karrier állt, tábornok volt. Ezzel magyarázható, hogy a beavatkozást törvényszerűnek tartja, de elismeri, hogy „azért jöttünk, hogy segítsünk az osztrákoknak és meg is segítettük őket. De egyszerre csak úgy tűnik, hogy szimpátiánk azoknak az oldalára hajlott, akik ellen felléptünk”.

Megpróbálván magyarázatát adni e jelenségnek, Lihutyin olyan okokat sorol fel, mint pl. az orosz katonák nagylelkűsége, sajnálata a legyőzött ellenfél iránt. Felhossa még az osztrák tisztek fennhéjázását és feltehetőnek tartja, hogy egyes orosz tisztek magatartása csupán egy tettett liberalizmus megnyilvánulása volt. Emellett azonban Lihutyin rá tudott mutatni a magyarok iránti együttérzés lényegesebb okaira is: „... a közvélemény valahogyan kárpótolni akarta őket a mi beavatkozásunkért, amelyek

igazságtalanságáról és károosságáról sokan meg voltak győződve...” E gondolatához magyarázatul hozzáfűzve Lihutyin azt írja, hogy ez sajátos „csendes tiltakozás volt az ellen, amit maguk vittek végbe”.

Láthatjuk tehát, hogy az orosz tisztek egy részének ellen-szenve az osztrákok, s szimpátiája a magyarok iránt abból a helyes politikai értékelésből fakadt, hogy az intervenció igazságtalan, bűnös, s ellene tiltakozni kell.

A beavatkozás elleni tiltakozás a hadsereg soraiban a legkülönbözőbb formákat öltött. Már említettük a civódásokat és párbajokat az osztrák tisztekkel. Az emlékiratokból kitűnik, hogy „orosz tisztek és alacsonyabb rangúak összebarátkoztak a magyarokkal, — etették-itatták őket, s erre nem sajnálták utolsó kopejkájukat sem”. Szurazsevszkij írta, hogy „kozákjaink... összebarátkoztak magyarokkal, és gyakran vergődtek haza éjjel, sőt előfordult, hogy Komáromban is töltötték az éjszakát, s meg-esett, hogy cédulát hoztak Komáromból, melyben kérték: egy beteg férfi, vagy nő részére küldjünk tyúkot, vagy borjúhúst...”

A „Hírnök” írta 1849. július 28-án: „Ahol erre kedvező lehetőség alakul ki, ott a legöntudatosabb oroszok barátkozni kezdenek a magyarokkal.” A „Szabadság”, 1849. június 22-én közölte, hogy „az oroszok nagyobb kedvet mutatnak a velünk való barátkozásra, mint az ellenünk folytatott harcra. A csata befejezésekor 6 közkatoná átállt sorainkba.”

Mint láthatjuk, a barátkozást csak egy lépés választotta el a forradalmi csapatokhoz való átállástól. Megtörtént, hogy orosz tisztek és katonák elengedték a foglyokat, vagy futni hagyták őket. Muravjov orosz történész a magyarországi hadjáratnak szentelt könyvében leír egy vizsgálatot, melyet Paszkievics utasítására folytatott a 19. gyalogsági hadosztályban Szimonyics tábornok, aki a magyarországi tartózkodás idején a hadseregben működő rendőrség parancsnoka volt. Megállapítást nyert, hogy a hadosztályhoz beosztott 2000 magyar fogolyból mindössze 750 maradt, azok is román nemzetiségű újoncok voltak. „Éjjelenként százával szöktek meg a foglyok anélkül, hogy őrizetük ezt észrevenni akarta volna. Néhány esetben... az illető altisztek és őrparancsnokok azonnal főbe lövették, mi azonban éppen nem szüntette meg a szökések folytatását.

Az orosz katonák baráti viselkedését magyar szerzők is említik. Így pl. az első munkásújság szerkesztője, Kászonyi Dániel 1858-ban kiadott önéletrajzi könyvében melegen emlékezett orosz tisztekre, magyarok iránti viselkedésükre.

A dolog azonban nem korlátozódott az együttérzés és szimpátia ismeretett megnyilvánulásaira. Az elégedetlenség bonyolult és komoly formákat öltött az orosz hadseregében. Jellemző, hogy az orosz csapatok magyarországi bevonulása után azonnal olyan rendszabályokat léptettek életbe, melyekkel a forradalmi sereghez való átállásoknak akarták elejét venni. Az Erdélyben tevékenykedő Grotenhelm tábornok egységének tábori naplójában olvassuk: „Hamarosan előbukkantak olyanok is (lakosok), akik a lázadó pártjához tartoztak és rábeszéltek katonáinkat, hogy álljanak át az ő oldalukra... de ez ellen azonnal rendszabályokat léptettünk életbe. Elrendeltük, hogy a katonák, de különösen a tisztek, csak a lehető legkevésbé kerüljenek kapcsolatba a lakossággal, különösen a városiakkal, akik a lázadás által terjesztett hamis gondolkozásukkal a legkárosabb hatást gyakorolhatják.”

Egy Alabin nevű tiszt is említi a tábornagynak (vagyis Paszkievicsnek) a helyi lakossággal való érintkezést megtiltó „titkos parancsát”, és megjegyzi, hogy ezt a félelem hozta létre, hogy „megfertőznek bennünket azok a forradalmi eszmék, amelyek az általuk lever felkelést szülték.”

Ezzel egyidőben rendelkezéseket léptettek életbe, melyek szerint könyörtelenül le kellett számolni azokkal, akik átálltak a forradalmi sereg oldalára. A hadügyminisztériumnak a kijevi főkormányzóhoz küldött 1849. július 23-i titkos utasításában ez áll: „minden hadifoglyot, akiről kiderül, hogy orosz alattvaló, Kijevbe kell küldeni, s az ottani várban őrizni.”

A cári hatóságok ilyen és ezekhez hasonló rendeletei arról tanúskodnak, hogy számoltak annak reális lehetőségével, hogy egyes tisztek és katonák átállnak a forradalmi sereghez. Valóban voltak is ilyen esetek, de jelentőségüket nem szabad eltúlozni. Hiszen a magyarországi hadjárat ténylegesen mindössze néhány hónapig tartott, s egyébként is a cári beavatkozás következtében az ellenforradalmi erők túlsúlya megnövekedett, s ez me-nehezítette a magyar sereg sikeres harcát.

Ha megvizsgáljuk az átállási eseteket, látnunk kell, hogy míg egyes tisztek megbízhatatlanságáról szóló ügyek fennmaradtak, addig a közkatonák számtalan ügyét a későbbiekben megsemmisítették. A dokumentumokból legteljesebben a voznjeszenszki ezred zászlósának (kornétásának), Kazimierz Rulikowski-nak az esete rajzolódik ki, aki 1849. június 10-én két katonával együtt átállt a magyarok oldalára. Augusztus 11-én annak az egységnek széthullása után, amelyben főhadnagyként szolgált, jelentkezett a hadtest törzskaránál, mondván, hogy őt fogságba ejtették a magyarok. De a törzskarnál tudtak Rulikowski átállásáról, mégpedig saját leveléből, melyet egy fogoly magyar tisztnél találtak meg. Ebben, mint A. Gyelvig elmondja, az orosz kornétás „értésítette a magyar tisztet arról a kívánságáról, hogy meg akarja adni magát a magyar kormánynak, de hogy elkerülje a hadseregéből való szökésért járó felelősségrevonást, hadifogságba akar esni, s ajánlotta a magyar tisztnek, itatás közben vegye körül őt s a parancsnoksága alatt álló katonákat”. Rulikowskit bíróság elé állították és golyó általi halálra ítélték.

Mint a voznjeszenszki ezred egyik tisztjének 1855 novemberben írt leveléből kitűnik, Rulikowski „a vesztőhelyen talán megmondta bűntársai nevét, köztük volt az adjutánsunk is... Rajta kívül van még néhány ember nálunk, akik a magyarországi hadjárat miatt rendőrségi megfigyelés alatt álltak.” Rulikowski e társait azonban nem állították bíróság elé, ügyüket úgy látszik eltussolták, vagy pedig bűnösségük nem nyert bizonyítást. Mindenesetre a voznjeszenszki ulánus ezred tisztjeiről ugyanabban a hónapban kiállított bizonyítványban ezt olvashatjuk: „Arról pedig, hogy megnevezte-e ő (Rulikowski — V. S. J.)... bűntársait, és hogy nevezett század tisztjei közül pontosan ki állt megfigyelés alatt a magyarországi hadjárat miatt — a hadügyminisztérium felügyeleti osztályának tudomása nincsen.

Ugyancsak érdeklődésre tarthat számot a ljublani vadász ezred Pjotr Vasziljev nevű zászlósának ügye. Az ügyiratból kiderül, hogy még 1849 februárjában a magyarok fogságába esett Nagyszebennél, amikor a csapatot Szkarjatyin vezérőrnagy parancsnoksága alatt Dél-Erdélybe vezényelték. Június 10-én, miután a cári csapatok bevették Szebent, Vasziljev jelentkezett a parancsnokságnál és ismét állományba vették. Később, 1850-ben

az osztrák kormány iratokat adott át a bécsi orosz követségnek, melyekből ismeretessé vált, hogy P. Vasziljev 1849. májusában „esküt tett a magyar alkotmányra, s kívánságának megfelelően szolgáltra vezényelték”. Kihallgatásakor Vasziljev tagadni igyekezett a felhozott vádat, de egy másik fogoly orosz tiszttel történt szembesítése után bizonyítást nyert, miszerint „kifejezésre juttatta kívánságát, hogy a lázadók soraiban szolgáljon, s e célból a lázadó csapatok parancsnokaihoz, Dembinszkyhez és Wysockihoz fordult, és kérte vezényeljék Bemhez.”

A magyar dokumentumok megerősítik, hogy P. Vasziljev először hadifogoly volt, később azonban, a forradalmi sereg győzelmei után, 1849 tavaszán kérte Kossuthot, hogy vegyék fel a magyar hadseregbe.

A hadbírótság 1850 decemberében Vasziljevet bűnösnek találta, s az ítélet szerint megfosztották rangjától, nemesi címetől, jelképesen végrehajtották rajta a halálos ítélet ceremóniáját, azután Szibériába vitték kényszermunkára.

1849 szeptemberében hadbírótság elé állították a nyizovszki vadászvezred zászlósát, Alekszandr Korszakot, mert az 1849 júniusában a magyar tábornokok egészségére ivott, és kijelentette, hogy „ha harcba kerül a magyarokkal, nem fog rájuk löni”. Vele együtt felelősségre vonták A. Urbanovszkij altisztet, mert erről „nem tett jelentést”. A hadbírótság mindkettőjüket halálra ítélte, de végül is kegyelmet kaptak, lefokozták közkatonákká és a Kaukázusba vezényelték őket.

1849 decemberében hadbírósnak adták át a harmadik gyalogos ezred 15 tisztjét a magyarországi hadjárat idején tapasztalt „megbízhatatlanságuk” miatt. Fennmaradt egy 1853. december 18-án összeállított jegyzék is a 4. gyalogos hadtest vádlottjairól, többségükben tisztekből. V. G. Verzbickij publikációjában 19 embert említ, akiket a magyarországi ellenforradalmi hadjárat idején tanúsított megbízhatatlan magatartásuk miatt fogtak perbe. Hat ember még a vizsgálat során meghalt, a többieket várbörtönbe zárták.

Megbízhatatlanság, szökések, átállás az ellenséghez előfordultak az orosz hadsereg közkatonái között is. Jellemző a pszkovi gyalogezredből való Ivan Petrov közkatona esete, amelyről Utašy Imre honvédszázados a 19. hadosztály parancsnokságához kül-

dött jelentésében ír: „Petrov Ivan, Baranovka Muszka országból való származású 37 éves görög nemegyesült, 1842. évbe Pszkovi Polk gyalogezredhez tíz évre állíttatott. Ezen embert a Visóvölgyi előőrson levő őrjárók a hegyek közt elfogták, ő egyébiránt sem ellent nem állt, se nem szaladt. A kikérdezésnél következő vallomást tett: „Húsvét táján Muszka országba azt hallotta, hogy a magyaroknak 2 pengő garas napi fizetése van és hogy ott sokkal jobb katonáskodni, mint nállok, így ő elhatározta magát, midőn ezredje Moldvába jött, Magyarországra jönni és itt szolgálni. Sok hegyeken keresztül bújdosva végre ide érkezett... Borsa június 18. Utassy Imre százados. Érkezett június 22-ik 1849.”

Magyar források tanúsítják, hogy a fogságba esett orosz katonák és tisztek közül nemcsak egyedül Vasziljev szolgált a magyar hadseregben. Egy volt honvéd, aki részt vett az erdélyi harcokban, mesélte, hogy Bem seregében volt néhány száz orosz katonára, akikből „az öreg csudálatosképen lengyel légiót alakított”. A szemtanú elbeszéléséből tudjuk, hogy a fogoly orosz katonákat új mundérba öltöztették, készítettek nekik „négyzetű vörössipkát” és „ezután mellettünk verkedtek becsületesen”.

P. Vasziljev is említett kihallgatásakor „60 orosz szökevény”, akik Bemnél szolgáltak. A Bem seregében harcoló orosz katonákról megemlékezik Grotenhelm tábornok is (akinek egysége Erdélyben harcolt) Paszkievicsnek küldött egyik jelentésében. „A felkelők — olvashatjuk e dokumentumban — Bimmel az élükön, soraikat a legkülönbözőbb emberekkel egészítik ki, még a mi Nagyszébenben ejtett foglyaikkal is”.

A tábori hadbírótság anyagaiból tudjuk, hogy „a lázadó magyarokhoz” való szökésért halálra ítélték a kezében fegyverrel elfogott Abszamikov közkatonát. Kísérletéért, hogy végleg Magyarországon maradjon, halálra ítélték Kornyej Zsuromszkij közkatonát.

Az 1. hadsereg tábori hadbírótsága kivizsgálta a Volkonszkij herceg gyalogezredéből való K. Danyilov közkatona ügyét. A bíróság megállapította, hogy 1849. június 20-án átállt a magyarokhoz, és két évig Magyarországon tartózkodott, amíg az osztrákok ki nem adták az orosz parancsnokságnak. Az ítélet napján végigkergették egy ötszáz emberből álló soron, aztán öt évre börtönbe zárták. Az ogyesszai vadászrezd egyik katonája, Mihail

Jakimenko két év és hat hónapig maradt Magyarországon. 500 vesszőcsapás büntetés után várbörtönbe zárták három évre.

Az orosz hadsereg közkatonáinak egy sor ilyen „ügyét” csak az irat jegyzékek alapján tudjuk megítélni, mivel a dokumentumokat megsemmisítették. Moszkvában a Központi Hadtörténeti Archívumban három olyan iratjegyzék maradt fenn az 1849—53-as évek ügyeiről, melyekben egyes felelősségrevontak neve után ilyen megjegyzések állnak: „Háborús időben Magyarországra szökésért”, „Háborús időben a lázadó magyarokhoz való szökésért”, „A lázadó magyarok elleni 1849-es háború idején szolgálatban tanúsított megbízhatatlan magatartás miatt” Az első iratjegyzékben 93, a másodikban 107, a harmadikban 248 név szerepel. Ezeknek több mint egyharmada után a fentebb felsorolt megjegyzések valamelyike áll.

(Megsemmisültek az 5009 lapból álló „Összesítő jegyzékek 1849-ből az alacsony rendfokozatú nem nemes elítélt személyekről”. Megsemmisültek az 51, 119 lapból álló ugyanilyen jegyzékek 1850-ből is.

E jegyzékekből semmit sem tudunk meg az ítéletekről. Fennmaradtak azonban olyan jegyzékek is, amelyekben az erre vonatkozó adatok is szerepelnek. Idézünk néhány ítéletet a hadban álló sereg tábori auditoriatúsának a nem nemes, alacsony rendfokozatú személyekre vonatkozó jegyzékéből, melyet 1853-ban állítottak össze: „Iván Gurin Magyarországon másodízben elkövetett szökésért... Vesszőfutás büntetés után büntetőszázad határidővel.” „Julian Ovszjanij külföldre, Ausztriába elkövetett szökéséért, a magyar csapatokhoz való átállásért (árulásért) vesszőfutás büntetés után kényszermunkára küldetett.” „Anton Szucsivszkij, külföldre szökésért és a lázadó magyar csapatokhoz történt átállásért vesszőfutás büntetés után kényszermunka.” „Andrej Bikov, Magyarországon elkövetett szökésért és az osztrák csapatok szolgálatába szegődésért, Vesszőfutás büntetés után büntetőszázadba küldetett határidővel.” „Kszaverij Oberszkij, külföldre szökésért, a lázadó magyarok soraiba történt átállásért és lázító versek rejtegetéséért (árulásért) testi fenyítés nélkül kényszermunka.” „Ivan Jakub, halála miatt eltekintünk csavargása és a lázadó magyarok soraiba történt átállása megbüntetésétől”. „Ja-

kim Jemeljanovics Magyarországon egy ízben elkövetett szökésért. Vesszőfutás büntetés után büntetőszázadba küldetett.”

A levéltári anyag alapján világosan látjuk a cári csapatok morális állapotát. A hadsereg széttörlésének méretét mutatja az a tény is, hogy az intervenció idején a cári hadsereg egész egységei bizonyultak megbízhatatlannak.

Paszkievics 1849. december 7-i parancsa felsorolja azokat az egységeket, melyekben sok volt a dezertáltak száma: „... igen sokan szöktek meg az olonyecki, muromszki gyalog-, a ladogai, nyizovszki és különösen a kosztromai vadászrezredekből, és a 9. sz. munkaszázadból.” Ezzel kapcsolatosan a parancsban ez áll: „Ezt az említett egységek parancsnokai elé tárva megparancsolom, hogy a muromszki gyalogos s a ladogai vadászrezredben, ahol sok, a kosztromaiban pedig, ahol mértéktelenül sok szökés fordult elő, szigorú intézkedéseket hozzanak a szökések megakadályozására... s erről nekem jelentést tegyenek.”

A hadjárat befejezése után I. Miklós megparancsolta, hogy a csapatokat haladéktalanul vonják ki Magyarországról, de ugyanakkor a cári kormány elhatározta, nem engedi, hogy a „forradalmi ragályt” behurcolják Oroszországba. Az osztrák fél ismételt panaszai az orosz tisztek magyarországi viselkedésére nyugtalanították a cárt. Rendkívül jó szolgálatot tett a besúgó Zichy Ferenc gróf, akit az osztrák parancsnokság vezényelt az orosz hadsereghez, mint biztost. Egyik jelentésében, melyet már a hadi események befejeződése után írt, ezt olvashatjuk: „Az orosz tisztek közül sokan folytatnak beszélgetéseket olyan témákról, amelyek már régen figyelmet nem érdemlő fecsegéssé váltak, s nem alaptalanul keltenek nyugtalanságot.”

Az ilyen s ehhez hasonló jelentéseket a cárnak tudomására hozták. Az egyik ilyen jelentésben azt olvashatjuk, hogy az orosz tisztek Magyarországon érintkeznek „olyan emberekkel, akik erkölcstelen gondolkodásmódjukról ismertek”. Ezzel kapcsolatosan a cár Paszkievicshez intézett 1849. november 7-i levelében azt írta: „Könnyen lehetséges, hogy e fiatalemberek révén eljuttatunk a fertőzés, és szégyenletes lenne ránk nézve, ha nem tudnánk ezt megelőzni.” A cári hatóságoknak az a törekvése, hogy minden megbízhatatlan tisztet és katonát leleplezzenek, gondos, több évig tartó nyomozást eredményezett. Ezzel egyidőben a ha-

táron túl is folyt a kutatás a dezertáltak, vagy a forradalmi sereg oldalára állt tisztek és katonák után. A Kárpátontúli Területi Levéltárban egész sor körlevél maradt fenn a Magyarország területén keresett orosz tisztekről és katonákról. Arról, hogy sokan el tudtak rejtőzködni, tanúskodik P. Alabin, aki Rulikowski ügyét leírva, csodálkozását fejezi ki amiatt, hogyan „határozta el, hogy jelentkezik. Miért nem menekült, mint azt sokan mások tették, akik többé vagy kevésbé kompromitálták magukat?”

A „lázadás fertőzés”-nek terjedése miatti félelem olyan erős volt, hogy a leleplezések, nyomozások során teljesen ártatlan emberek is megszenvedtek. Jellemző egy kormányzósági titkár, Mihail Ivanovszkij ügye, melyet a kijevei hadbírószág vizsgálta ki. Az arhangelszki kormányzóság holmogorszki járásában született beteg ember fogadalmat tett, hogy bejárja a szent helyeket. A forradalom Magyarországon érte, ahol az osztrákok fogságba ejtették, majd kiadták a cári hatóságoknak. Mivel Ivanovszkij elbeszélése gyanút keltett, elrendeltetett: „1. ... a magyar lázadás idején foglyul esett Ivanovszkij alattvalót fölöttébb gyanús vallomása kiegészítése céljából ki kell hallgatni... 2. ... Ivanovszkij szigorú őrizet alatt fogva tartani a kijevei várbörtönben újabb utasításig.” Hiába bizonygatta, hogy egész külföldi tartózkodása idején nem volt fegyvere, és senkinek „semmiféle kárt bántalmat nem okozott”. A hadbírószág 1850-ben bűnösnek találta. Megfosztották rangjától, nemesi címétől és életfogytiglan a tobolszki kormányzóságba száműzték. A bíróság ítéletét azonban már nem lehetett végrehajtani. A sok megpróbáltatástól legyengült Ivanovszkij meghalt a kijevei börtönkórházban.

A foganatosított szigorú intézkedések ellenére sem sikerült a cári hatóságoknak megakadályozni a forradalmi eszmék behatolását Oroszországba. A hadsereg bevonulása egy forradalomtól elragadott országban nem maradhatott hatás nélkül az orosz hadsereg számos tisztjeire és katonáira. Bármennyire igyekeztek is a cári hatóságok megakadályozni a katonák és tisztek érintkezését az ellenféllel, ez mégis megtörtént, s a magyarokkal folytatott beszélgetések során az orosz katonák és tisztek sokat megtudtak a forradalomról. Nem hiába félt I. Miklós ettől az érintkezéstől, s írta a hadsereg főparancsnokának: „ne legyen ezzel az egész csőcselékkel semmiféle közeli kapcsolatunk, mert ettől a

közeledéstől könnyen megfertőzhet a mi ifjúságunk is. Ezek lázadók, s velük közelségbe kerülnünk becstelen és lealacsonyító lenne.”

A kortársak visszaemlékezéseiben, feljegyzéseiben sok érdekes részletet találhatunk az orosz katonáknak honvédekkel, a lakossággal történt érintkezéseiről, s arról is, hogyan hatottak ezek a beszélgetések. Így pl. a magyar forradalom egyik résztvevője, Horváth Elek, elmesél egy jellemző beszélgetést két orosz altiszttel, melyet egy pohár bor mellett szlovák—orosz keverék nyelven folytattak. Az egyik tiszt szomorúan mondta: „Miért kelle nekünk oly messziről hozzátok jönnünk?” Horváth Elek visszaemlékszik, hogy részletesen beszélt nekik Kossuthról, a jobbágyfelszabadításról, s ezután az altiszt Kossuth egészségére emelte poharát.

Az orosz hadsereg magasrangú tisztjeinek elbeszéléséből kitűnik, hogy a fogoly magyar katonákkal és tisztekkel való érintkezés is veszélyt jelentett. Az Erdélyben parancsoló Labinzov és Karlovics tábornokok a főparancsnoksághoz írt levelükben engedélyt kérnek, hogy átadhassák a fogolyokat az osztrákoknak, mivel „a magyar hadifoglyok tulajdon csapatjaiknak biztonságát veszélyeztetik, amennyiben a legénységre és altisztekre, sőt több tisztre is bizonyos morális befolyást gyakorolnak, mi elébb-utóbb káros következményeket vonhatna maga után.”

Másrészt a magyar fogságba esett orosz katonákat meglepte az a demokratikus szellem, amely a forradalmi hadseregben uralkodott. Magyar levéltári anyag alapján nyomon követhetjük, hogyan érlelődött meg fokozatosan Vasziljev elhatározása, hogy belép a magyar hadseregbe. „Vasziljev hadnaggyal... alkalmunk volt többszöri összejövetelek által megismerkedni — olvassuk egy korabeli írásban. — Az orosz és lengyel nyelven kívül oláhon is meglehetősen beszélt. Az 1848-iki magyar viszonyokról egyáltalán semmit nem tudott, sőt a francia eseményeket is csak tőlünk Debrecenben tudta meg. Nekik otthon — mint mondta — semmit sem szabad olvasni, náluk minden újság, minden könyv és röpirat, melly a külső nemzetek szabadabb mozgalmára vonatkozik, ki van tiltva... Midőn látta ügyünk előrehaladását, Kossuthnál alkalmazást kért a magyar hadseregben. Kossuth őt Dembinszkyhez utasította. Ez őt egyik hadcsapatánál alkalmazta, miu-

tán a lengyel légió, hol leginkább óhajtott alkalmazást, be nem fogadta.”

A forradalmi eszmék hatása az orosz hadseregre megmutatkozik abban is, hogy az orosz tisztek és katonák között nagy népszerűségnek örvendtek a magyar forradalom vezetői, elsősorban Kossuth Lajos, akinek arcképei, mint a forradalom többi vezetőjének képei is, kézről kézre jártak, és sokan magukkal vitték Oroszországba is, s mint ereklyét őrizték.

A. Szurazsevszkij meséli, hogy hazatérésükkor „a nagy városokban árulták nekünk valamennyi forradalmi tábornok arcképét... Kossuthot sokféle helyzetben ábrázolva, egyedül is. Valamennyi képből vettem.” Néhányan a tisztek közül még Magyarországra érkezésükkor hozzájutottak Kossuth kis arcképéhez, és végig magukkal hordták. Charles Pridham angol újságíró, aki 1848—49-ben a „Times” tudósítója volt Magyarországon, ottani élményeiről írott könyvében elmondja, hogy az orosz tisztek közül „sokan ingük alatt rejtegették Kossuth képét, és ha szimpatizánssal találkoztak, megmutatták neki”.

Ez nem egyedi jelenség volt, erről tanúskodnak Karacs Teréznek a visszaemlékezései. Elmondja, hogy orosz katonák kérve kérték, hogy „adjak nekik Kossuth arcképet, s állításomat, hogy nincs ilyen birtokunkban, nem hitték el”.

Az egyik idősebb tiszt, aki „legkonokabbul zaklatott a Kossuth arcképért” végül is talált egyet, mely „valaha szivar-csomag borítékán ékeskedett” és ezt egy rézlemezű keretbe foglalta és ereklyeként a mellére függesztette. A komoly megfigyelő Karacs Teréz valószínűnek tartja, hogy más tisztek is hasonlóan cselekedtek és hozzát teszi: „a szabadságharc kormányzójának nemcsak arcképét, hanem némelyek a nemes eszméit is elvitték hazájukba”.

P. Alabin naplójában arról ír, hogy egy „kitűnően sikerült Kossuth mellszobrot” szerzett, de azon töprengett: „cskhogy sikerül-e majd átvinnem a határon? He megtalálják, azt mondják: forradalmár! És elkobozzák!”

Hogy a magyar forradalom vezetőinek képét őrizni nem volt teljesen veszélytelen dolog, ezt tanúsítja Osztrovszkij törzskapitány-nak, a tveri csendőrség parancsnokának 1852. október 3-án indított ügye. Más meg nem engedett holmik között a magyarországi hadjárat e résztvevője „a magyar forradalomban tevékenyen

részt vett fontos személyek arcképeit” őrizgette. Mint a szövegből kiderül, ezek Kossuth, Bem, Klapka, Dembinszky és Görgey arcképei voltak. A vizsgálat azzal ért véget, hogy a törzskapitánynak, tekintettel arra, hogy hét gyermeke volt, javasolták, „válasszon önként másfajta szolgálatot”.

Némely orosz tisztek és katonák együttérzése a forradalom ügyével, barátkozásuk a magyarokkal, a dezertálások a hadseregéből, egyes orosz harcosok átállása a forradalom oldalára, megmutatták a magyaroknak, hogy *nem lehet egyenlőségjelet tenni a cárizmus és az orosz nép közé*. Kossuth Lajos egyik cikkében, melyet élete alkonyán, 1889-ben írt, megejegyezte: „Az orosz önkényuralom és az orosz nép, — ez két különböző dolog.”

A cári hadsereg 1849-ben sötét, reakciós tettet vitt végbe, amikor segítette a Habsburgoknak a forradalom elfojtásában. Ugyanakkor az intervenció időszakában különös élességgel megmutatkozott, hogy a cári hadseregben eleven maradt a dekabristák szabadságszerető szele, s hogy Belinszkij, Petrasevszkij követőinek eszméi széles körben elterjedtek soraiban.

A hadsereg bevonulása a forradalomtól elragadott országba elősegítette a hadseregben a forradalmi mozgalom erősödését, s kétségtelenül növelte az orosz tisztek és katonák politikai öntudatát. Az a felismerésük, hogy a beavatkozás igazságtalan, növelte a fennálló rendszer iránti elégedetlenséget. A forradalmi Magyarország gazdasági és politikai rendszerével, a hadsereg demokratikus rendjével történt megismerkedésük mély benyomást gyakorolt a katonaköpenybe bújtatott orosz emberekre. A jobbagyrendszer felszámolása, a sajtó- és szólásszabadság, a demokratikus társadalmi és politikai intézmények — a magyar népnek ezek a vívmányai megragadták az orosz katonákat és tiszteket. (Tehát akkor ezeket a „haladó” hagyományokat végsőfokon tollunk vették át az oroszok, így nekünk magyaroknak sok tanulni valónk ezen a téren, tőlük nem volt. (H. O. J.)

Az orosz hadsereg nem izolálódott az országban végbemenő folyamatoktól; ezek jelentős mértékben hatottak rá. Az intervencióban résztvett A. I. Gyelcig közvetlen összefüggést látott a hadsereg és az orosz társadalom hangulata között. „A háború, melyet I. Miklós az osztrákok megsegítésére vállalt, — írta — népszerűtlen volt Oroszországban, s ez éreztette hatását hadseregünkön is.”

A magyarországi forradalom és intervenció visszhangja az orosz társadalom erőinek éles elkülönítését tükrözi. Az április 26-i manifesztum után a hivatalos sajtót elöntötte a hurrá hazafias, sovíniszta, ellenforradalmi írások zavaros áradata. A földbirtokos-monarchista körök hangulatainak kifejezője, a hirhedt Faggyej Bulgarin a „Szevernaja pcsela”-ban az intervenció háborút „szent”-nek nevezte, „melyet azért vállaltunk, hogy megmentünk a népeket a romlástól, pusztulástól”. (Ez egy teljesen pánszláv ideáktól megszállott lap volt. (H. O. J.)

Ennek az újságnak a szerkesztője, a közismert N. I. Grecs is hasonló szellemben nyilatkozott. Mértéktelen fantáziájától elragadva a szegyenletes intervenciót az 1812-es honvédő háborúval s az orosz hadsereg azt követő külföldi hadjáratával hasonlította össze. „Másodszor adja vissza — írta — Oroszország istennek az oltárt, az uralkodóknak a trónt, a népeknek a békét, nyugalmat, és jólétet, szelídíti meg az álnokságot, leplezi le a rágalmat, és nemcsak segítséget nyújt barátainak, de megmenti az elvakult ellenséget is, aki kész fejvel menni a falnak.”

A „Szevernaja pcsela” és más hivatalos újságok lapjain felbukkantak a konjunkturális versek, olyanok, mint a kevésbé ismert M. Polovcev „Az idők ígéje” c. vagy egy másik, kevésbé ismert szerző, A. Nyenakovics „A magyarországi győzelmekre” c. verse. Érdemes azonban megjegyezni, hogy még az ilyen jellegű versekben is tükröződött a vezető körök félelme egy lehetséges belső zavargástól. Így M. Polovcev a földesurakhoz fordulva azt tanácsolja nekik „(amikor) a hadnép mind a hadjáratba indul, szeressétek, boldogítsátok az egyszerű népet”.

Érdeklődésre tarthat számot a szlavofilek magatartása. Állásfoglalásuk egy sor egyéb kérdést illetően ez időben pozitíven különbözött a kormányétól, egy sor problémát illetően pedig még oppozícióban is álltak az önkényuralommal szemben. De az intervenció kérdésében támogatták a cárizmust, ami félelmüket tükrözte egy forradalom lehetőségétől magában az országban. M. Pogogyin levelezése alapján, amelyet a szlavofil irány kiemelkedő képviselőivel folytatott, N. Barsukov leszögezi, hogy „a szlavofilek ezen esemény (ti. az intervenció — V. S. J.) iránt teljes együttérzéssel viseltettek”. Figyelembe kell itt vennünk a

szlavofilek érdeklődését az ország szláv népei iránt, s azt a meggyőződésüket, hogy a *magyar forradalom orosz csapatok segítségével történő leverése következtében jobb lesz a szlávok helyzete. Emellett a szlavofilek szoros kapcsolatban álltak a forradalom ellen fellépő magyarországi szláv népek nemzeti mozgalmának vezetőivel.*

Így pl. 1849 májusában A. Bludovhoz írt levelében A. Sz. Homjakov Jelačić tevékenységéért lelkesedik, s a következő szakvakkal fejezi be a róla írt sorokat: „isten adjon egészséget a becsületes bánnak”. A cári intervenció kezdete után Homjakov egyik levelében kritizálta azokat, akik nem értették meg a beavatkozás szükségességét, „frondöröknek” nevezte őket, és úgy vélekedett, hogy „ennek (intervenciónak — V. S. J.) szükségessége nyilvánvaló”.

A. Sz. Homjakov nézeteit osztotta a többi szlavofil is. Valamennyire eltért ettől a liberáliskodó Ivan Akszakov — az irányzat fiatal nemzedékének kiemelkedő képviselője — állásfoglalása, akit 1848 márciusában még le is tartóztattak (egyések szerint tévedésből), de hamarosan kiengedték. Mint az 1849 elejéről származó levelezéséből kitűnik, nyugtalankodott amiatt, hogy Európában visszatér a „régí rend”, Ausztriában pedig a Mätternich-féle rendszer. „Szomorú tudni, — írta 1849. február 28-án —, hogy azok a szörnyű sebek, melyeket az 1848-as év tárt fel, újra bezárultak és feledésbe merülnek.”

* * *

Amikor azonban megkezdődött az intervenció, I. A. Akszakov teljes mértékben támogatta azt. A. O. Szmirnóvához írt levelében kifejtette, „sokat várok a mostani háborútól, az orosz fegyver sikereitől”. 1849. szeptember 3-án kelt, apjához címzett levelében így ír: „Íme a háború is véget ért, a gárda éppen csak sétált egyet, a hadsereg pedig ragyogó hadjáratot vitt végbe.” Az intervenciót illetően tehát a szlavofilek álláspontjában, mint azt Herzen megállapította, szoros közeledést figyelhetünk meg „liberális moszkvai szlavofilek és Miklós pétervári szlavofiljei között”, mely közeledés Herzen szerint „nagy szerencsétlenség volt” számukra. „A forradalmi eszmék fejlődéséről Oroszországban” c. munkájá-

ban is szól Herzen a pétervári „cárista pánszlávok”-ról, s hozzájuk csatlakozott „moszkvai szlavofilek”-ről, s határozottan elítéli őket, mint olyanokat, akik kedvelik „a szolgaságot, akik az abszolutizmust tartják az egyetlen kormányzási formának, a nyugati szlávoknak pedig a Cote d’Or boraival szemben a doni borok fölényét és a russzicizmust prédikálják, megtöltve nemes gyűlölettel lelküket a németek és magyarok iránt, ami jó szolgálatot tesz Windischgrätznek és Haynaunak”. Genfből moszkvai barátainak küldött levelében, melyet szinte rögtön a magyar forradalom leverése után írt, Herzen azt kérdezi: „Hogy vannak a szlavofilecskéink? Teleitta magát Sevirjov... a magyar és német vérével?”

Másképp viszonyult az intervencióhoz M. Pogogyin, aki 1849-ben hallgatott. Életének krónikása, N. Barszukov értetlenségét fejezi ki erre vonatkozóan. „Legnagyobb csodálkozásunkra — írja — Pogogyin a magyar háborúról nem ejtett egyetlen szót sem.” Ez a hallgatás később, a krími háború idején lehetővé tette számára, hogy bírálja a cári kormány 1849-es politikáját.

Meg kell jegyezni, hogy a szlavofilek képviselőinek az intervencióra vonatkozó nézetei hamarosan megváltoztak. Nyugtalanította őket az, hogy a *szlávoknak nyújtott segítség szükségességéről szóló hivatalos verzió ellenére a szlávok helyzete a magyar forradalom leverése után sem lett jobb*. Nem sokkal az intervenció befejezése után A. Homjakov felháborodottan írja, hogy a szlávoknak „*nagyon rosszul megy Ausztriában*”, (érdekes, hogy nem Magyarországot említ, (H. O. J.) nem sokkal pedig A. D. Bludova grófnőhöz írt levelében azt kérdezi: „ragyogó szerencsés háborúnk után nem vetik Önre a csüggedés árnyékát a szláv ügyek? Akszakovot is nyugtalanította a forradalom leverése után a szlávok helyzete Ausztriában.

F. Bulgarin és N. Grecs álláspontját, a szlavofilek nézetét az intervencióról nem osztották az orosz társadalom széles körei.

Nyikolaj Ogarjov, Herzen harcostársa 1861-ben Londonban megjelent cikkében így jellemezte az orosz gondolkodó emberek hangulatát 1849-ben: „A magyar hadjárat nyomozta hatott a társadalom tudatára... A tisztek nem szívesen mentek, hitegették ugyan magukat azzal, hogy meg kell védeni a zászló becsületét. A katonák nem szerették a németeket, már azért sem, mert saját

tábornokaikat sem szerették — de engedelmességet szokva mentek. A tisztek és a katonák hadilábon álltak az osztrákokkal és tárt karokkal fogadták a magyar foglyokat... a nép panaszkodott, zúgolódott a szüntelen újoncszedés ránehezülő súlya alatt.” Még A. Korf báró is kénytelen volt elismerni, hogy a birodalomfővárosának lakossága elítélően fogadta az intervencióról szóló manifesztumot. Mint írja „ez az esemény Pétervár lakóira szomorú benyomást tett”. Otton de Bray szerint Moszkvában; a háború bejelentését „burkoltan helytelenítéssel fogadták”. A már említett Homjakov szomorúan írta, hogy Moszkvában „a társaságban a magyar háború értékelése egyáltalán nem kedvező”.

A liberális P. Annyenkov írja: „Talán még soha ilyen hidegen nem fogadtak nálunk háborús kiáltványt, mint ezt.” Mindenki kételkedett „Ausztia támogatásának hasznában, a nép pedig nagyon is érezte előre, hogy ez újoncozást jelent”.

A lakosság hangulata miatt aggódó cári hatóságok újabb intézkedéseket hoztak a sajtó szemmeltartása céljából. Így pl. 1849-ben a kormánnyal szemben teljesen lojális „Biblioteka dlja cstyenyija” c. folyóirat az intervenció elején sorozatot indított „Vázlatok Magyarországról” címmel, melyben a legáltalánosabb tudnivalókat foglalta össze az országról. De a hatóságok még ezt sem találták kívánatosnak, s a cikkek közlését a harmadik megjelenése után leállították.

Az M. P. Pogogyin szerkesztette „Moszkvityanin” c. folyóirat 1849 elején rövid életrajzi ismertetést közölt Bemről. Ez a végtelenül lakonikus rövid (mindössze féoldalas) írás, amely többek között beszámolt arról is, hogy Bemnek sikerült Bécsből megszöknie, és „Magyarországra került” — magának a népművelési miniszternek, Sz. Sz. Uvarovnak kirohanását vonta maga után. Uvarov a moszkvai tankerület felügyelőjéhez küldött 1849. június 29-i titkos utasításában hangsúlyozta, mivel a „Moszkvityanin”-ban a „magyarországi lázadó csapatok vezetőjéről” megjelent cikkhez hasonló anyagok a bennük leírt „tettekkel és gondolatokkal mendemondákat terjesztenek a forradalmi eseményekről: ezért a legalázatosabban kérem méltóságos uramat, javasolja a moszkvai cenzurabizottságnak, hogy ne engedjenek a jövőben hasonló jellegű anyagokat a sajtóban megjeleníteni”.

Külön figyelmet érdemel az a kérdés, milyen visszhangja volt az intervenciónak a birodalom nyugati kormányzóságaiban. Itt, mivel a szociális elnyomás összefonódott az ukrán, lengyel, litván és más népek nemzetiségi elnyomásával, továbbá Magyarország közelsége miatt, a magyar események iránti figyelem különösen élénk volt. A hatóságok úgy rendelkeztek, hogy a magánszemélyektől el kell venni a fegyvereket, növelni kell a tanintézetek felügyeletét, be kell vezetni, hogy a helyi hatóságok hente teyenek jelentést a lakosság hangulatáról stb.

1849 elején Paszkievics herceg titkos utasítást adott a kijevi főkormányzónak, amelyben megparancsolta, mivel „a magyar felkelők hadi cselekményei most eléggé kis távolságra zajlanak a Podoliai és Volhiniai kormányzóságoktól... megbízom Önt, hogy szigorítsa meg a megfigyelésre vonatkozó rendszabályokat... mivel a jelenlegi körülmények között a megfigyelés különösen fontos, és helyes lenne erről magának őfelségének említést tenni”.

Valóban 1849-ben Ukrajnában a helyzet a végsőkig éleződött. Az osztrozszki járási megbízott 1849. július 10-én azt jelentette, hogy „a magyarországi felkelést itt jogosnak, a becsület és magas fokú hazafiság ügyének tekintik”. Közölte azt a városban elterjedt hírt is, hogy „Bem nagyszámú csapattal szándékozik a kormányzóság határain áttörni azzal a céllal, hogy felkelést idézzen elő”.

Egy bizonyos Tronyeckij nevű állami tisztviselő jelentette 1849. június 9-én, hogy „a magyarországi és erdélyi zavargások óta a nyugati kormányzóságokban mindenféle írások és hírek kezdtek terjedni arról, hogy Bem feltétlenül benyomul Oroszországba”. Kamenyec-Podolszkból is jelentették, hogy Bem parancsot adott kétszersült készítésére, s hogy egy bizonyos Kozsuhovszkij nevű földbirtokos azt mondta, „Bem eljön majd hozzánk vendégségbe”. A vityebszki kormányzóságban is terjengtek hírek Bem betöréséről. A csendőrfőkapitánynak címzett feljegyzésében a 4. körzet csendőrhadtestének parancsnoka 1849. március 28-án azt jelentette, hogy „bizonyos ideje a lepeli, drisszai és dűnaburgi járások parasztjai között az a sötét hír terjedt el, hogy valami Bem érkezik”.

Egy Bemről írott lengyel nyelvű vers szerint „ágyúktól visszhangzik” neve, annak jeleként, hogy „Ausztia koporsóba kerül”.

Eztán minden királyt és uralkodót
A nép nevében, a hit nevében
Elkergetünk az angolokhoz,
S egyetértésben fogunk élni
Szabadságban szabadon.

A cári ügynök, aki jelentéséhez hozzátartozta a vers orosz fordítását is, felhívta a hatóságok figyelmét, hogy a vers általa megtalált példányát „olyan ember másolta, aki rosszul tud lengyelül”.

A nyugati kormányzóságokban terjesztett különböző tartalmú propagandaanyagokból figyelmet érdemel egy 88 versszakos lengyel nyelven írt agitációs vers. Ez a vers a III. ügyosztály I. hivatalának 1849-es anyagai között van, s mind a mai napig elkerülte a kutatók figyelmét. A verset A. I. Csernisev hadügyminiszternek küldte egy ismeretlen személy, valószínűleg földbirtokosnő a nyugati kormányzóságok valamelyikéből, aki 1849. augusztus 13-án kelt levelében azt írta, hogy a nyugati kormányzóságokban „az alsó néposztály, sőt a katonák is rendkívüli óvatossággal, kézzől kézre adogatnak különböző dalszövegeket”. Egyet közülük eljuttatott a miniszternek, aki mint „Őfelségéhez közel álló személy” alkalmat fog találni arra, hogy jelentse: „határozott... nem szigorú, de istenfélő intézkedések szükségesek”.

A vers, melynek rövidített orosz fordítását hozzátartották az ügyirathoz, felhívást tartalmaz nemcsak az önkényuralom, de mindenfajta elnyomás és kizsákmányolás elleni harcra:

„Hej szerbek, oláhok, csehek, moldvák, kozákok, cserkeszek, kijevek, csatlakozzatok a magyarokhoz és lengyelekhez, segítsetek az olaszoknak és németeknek”. A továbbiakban arról van szó, hogy meg kell teremteni az oroszok és „szibériaiak” számára a szabadságot, s a szakadárak, cigányok, kalmükök, örmények és zsidók számára az egyenjogúságot. Felhívást tartalmaz a katonákhoz, hogy csatlakozzanak a felkeléshez: „Ha hallgattok tisztjeitekre, elpusztultok, de ha győztök is a háborúban, mit értek vele?... Az uralkodók nem hallgatták meg kérésünket, eljött hát pusztulásuk órája?”

A röpirat tartalmazta a programot, kifejtette a célokat, amelyekért harcolni kell. Mindezt pontatlanul, nem világosan fogal-

mazták meg, s egyes követelések utópista jellegűek. De a ködös, zavaros gondolatok mögött kirajzolódnak a parasztok, dolgozó emberek, iparosok, városi szegénység széles tömegeinek gondolatai, vágyai, akiknek a társadalmi egyenlőség és szabadság megvalósításába vetett reménye fokozódott az 1848—1849-es események következtében.

Érdemes megjegyezni, hogy ez a litografált röpirat az oroszul értő lakosság közti terjesztésre készült. A szöveg legvégére oroszul nyomtaták oda: „folytatás következik”.

Az Ukrajnában terjesztett hírek közül figyelemre méltóak azok, amelyek az intervenciós hadsereg magyarországi kudarcairól szóltak. A sztarokonsztantynovoi kerületi rendőrfőnök jelentette 1849 júliusában: a lakosság körében álhírek terjengenek arról, hogy hadseregünk vereséget szenvedett volna a magyaroktól és általában a magyarok győzelmes hadműveleteiről”. A 4 sz. csendőrhadtest parancsnoka, Bukszvegyen közölte 1849. augusztus 13-án a III. ügyosztállyal: „Volhíniából írják nekem, hogy az ottani lakosság különös örömet leli olyan hírek terjesztésében, mintha hadseregünk hadműveletei kedvezőtlenül alakulnának Magyarországon.”

A kijevi főkormányzó, Bibikov, 1849. évi jelentésében megjegyezte, hogy „ostoba híreszteléseket próbáltak terjeszteni a magyarok sikereiről, de a helyi parancsnokság Kijevbe hívatta őket, s így a kezdet kezdetén leállította az egészet.

Egy ügynök még 1849 júniusában azt követelte, hogy Beszszarábiában, Galíciában, Volhíniában, Podoliában „rossz szándékú híresztelések terjednek, hogy pl. 36 ezer orosz átállt Bem oldalára és a magyar lázadókkal együtt Ausztria és Oroszország ellen fordították fegyverüket; hogy Erdélyben egy egész kozák-ezred fogságba esett, s hogy 10 ezer orosz katona elpusztult, 32 ezer pedig letette a fegyvert”.

Ez a jelentés különösen érdekes, mert ebben elég pontos adatokat találhatunk a hírek forrásairól, terjesztőiről. Amíg Vilnóban, a csendőri jelentések szerint, a cári csapatok magyarországi vereségeiről szóló hírek terjesztői „a varsói postakocsik kaulauzai, a breszti helyi állami hivatalok cancellistái, nagyrészt erkölcsstelen, jelentéktelen emberek” voltak, addig a délnyugati kormányzóságok területén az ügynökök szerint e hírek terjesztői Kos-

suth „mebizottai, nagyrészt volt lengyel légionisták, akik azelőtt Konsztantyin nagyherceg parancsnoksága alatt szolgáltak”. Ugyanez a jelentés elmondja, hogyan hatolnak be e személvek a nyugati kormányzóságokba: „marhahajcsárnak álcázva magukat, mint akik Szamborszk, Sztrijpszky hegyes vidékeiről érkeznek Moldvába, s ahol aztán keresztényeknek vagy zsidóknak tetetve magukat postakocsiba ülnek... hamis híreket terjesztenek az utasok között, aztán elkerülve a nagyobb és kisebb városokat, ahol katonaság vagy bármilyen rendőrség van, ... fogatot bérelnek ... és különböző irányban mennek tovább.”

A lakosság szélesebb köreinek a magyar forradalommal kapcsolatos hangulatát tükrözte Oroszország némely értelmisége is. Igaz, hogy nehezebben tudta nézeteit kifejezésre juttatni, mint a III. ügyszóly nézeteit kifejező irodalmárok.

Pjotr Csaadajev, akit 1836-os Filozófiai levelei megjelenése után a hatóságok őrülnék nyilvánítottak, 1848-ban egy proklamációtervezetet készített a parasztokhoz, amelyben e szavakkal fordult hozzájuk: „Eljutott-e hozzátok a hír a távoli vidékekről, hogy távoli sorstestvéreitek egy emberként keltek fel uralkodóik ellen!” A. Sz. Homjakovhoz írott levelében, melyben elküldi egy ismeretlen szerző feljegyzését az 1848-as forradalomról, nyíltan gúnyolva a magyarországi intervenciót helyeslő ismert szlavofil gondolkodó Homjakovot, Csaadajev ironikusan írja: „Én is megvetem, nála nem kevésbé (a küldött feljegyzés szerzőjéről van szó — V. S. J.), ami az ún. Európában történik. Csak egyben nem tudok vele egyetérteni, mégpedig abban, hogy nem kell nekünk Európával törődnünk... Nem tudom, a levél írója, hogy nem vette észre, ha nem törődnénk Európával, akkor nem lennénk ott Magyarországon, akkor nem zabolázták volna meg a felkelést, s Magyarország nem heverne az orosz cár lábai előtt, a nemes lelkű bán pedig most nagyon kellemetlen helyzetben lenne... Abban tökéletesen egyetérték az Ön mélyen tisztelt barátjával, hogy Európa irigyel bennünket, és meg vagyok róla győződve, ha jobban ismerne minket, és látná, milyen jól élünk mi itthon, még jobban irigyelne.”

A kiemelkedő orosz tudós, P. Szemjonov-Tjan-Sanszkij visszaemlékezéseiben némely orosz értelmiségiek hangulatát ábrázolja a külföldi, köztük a magyarországi forradalmi eseményekkel

kapcsolatban kifejti, hogy „... az a mozgalom, amely a 40-es évek végén ment végbe egész Európában, visszhangra és együttérzésre talált nemcsak a fővárosi pétervári, de a moszkvai értelmiség körében is”. A továbbiakban megjegyzi, hogy a fővárosi ifjúság hangulata „nagyon határozott kifejezést nyert a következő verssorokban”:

*Felkelt Magyarország, a szláv népek...
Minden életrekelt, ... előrement,
Feszült figyelemmel hallgattuk
A szent harc távoli zaját,*

Azonban az emlékiró hibásan tulajdonította ezt a verset a liberális-szlavofil I. Akszakov írásának. Ennek szerzője a később ismert narodnyik, Pjotr Lavrov, és a vers valamivel később, 1855-ben íródott.

Ismeretes, hogy a Petrasevszkij-kör tagjai is nagy érdeklődéssel viseltettek az 1848-as nyugat-európai forradalmak iránt, de a tőlük elkobzott iratok, a vizsgálat és a bírósági tárgyalás iratai nem tartalmaznak a magyar forradalomra vonatkozó anyagot.

Határozott érdeklődésre tarthatnak számot egyik eredeti gondolkodójuk, M. A. Mombeli elmékedései Ausztriáról, az oszt-rák despotizmusról. Mombellit a petrasevisták között kiemelkedő hely illeti meg, ő volt a csoport egyik legradikálisabb alakja. Előre látta Oroszország és Ausztria szövetségének lehetőségét a despotizmus megőrzéséért folytatott harcban Európában. „Ha Oroszország és Ausztria győzedelmeskedik — írta —, akkor az abszolút despotizmus elárasztja egész Európát, elnyeli egész Európát, és akkor az emberiség szenvedései talán újabb száz évre meghosszabbítódnak.”

A Petrasevszkij-kör egy másik ismert tagja D. D. Asharumov visszaemlékezéseiben elmondja, milyen benyomást gyakorolt rá, a Péter-Pál erőd magánzárkájának foglyára az ő szavai, aki közölte vele, hogy „... lázonganak a magyarok, megünnözték őket lecsillapítani”. Ezt a hírt Asharumov mint fontos újdonságot fogadta, „amely az egyhangú börtönéletben a frissítő elmékedés eleven tárgyává vált” számára. Rövid idő múlva azonban, au-

gusztusban ágyútűz dördült, és a foglyot a magyarok feletti győzelem híre „sebezte meg”.

Jelentős érdeklődésre tarthatnak számot a fiatal Csernisevszkij megnyilatkozásai. Az 1848. év fontos állomás forradalmi demokrata nézeteinek alakulásában. Az 1848-as forradalom, amely hullámként végigsöpört majd egész Európán, rendkívüli szerepet játszott Csernisevszkij forradalmi demokrata világnézete és közársasági meggyőződése érlelődésében. Figyelmét nem kerülhette el a magyar forradalom sem, amely ellen az intervenciót három nappal a petrsevisták letartóztatása után jelentették be.

Csernisevszkij első erre vonatkozó feljegyzése 1849. május 19-éről, vagyis I. Miklósnak az intervenció megkezdését közhírré tevő manifesztuma utánról származik. Ez a feljegyzés N. I. Szreznjevszkij professzorral folytatott beszélgetésről szól, amelynek során Csernisevszkij védelmezte Kossuth tevékenységéről alkotott nézeteit.

A későbbi akadémikus, ismert szlavista Izmail Ivanovics Szreznjevszkij (1812—1880) 1846 óta a pétervári egyetemen dolgozott és a szlavisztika professzora volt. Csernisevszkij rokonaihoz írott leveleiben, naplójában mindig nagy tisztelettel beszélt Szreznjevszkijről, aki pártfogolta a tehetséges diákot. Az ő vezetésével írta meg Csernisevszkij első tudományos munkáját az Ipatij-féle krónikáról, mely a tudományos akadémia közlönyében jelent meg. Rendkívül figyelemre méltó, hogy ezzel az emberrel, akiről a fiatal diák azt írta, hogy „egyike a legnagyobb embereknek, akiket csak ismerek”, vitába szállt, amikor a politikai elvekre került sor. Természetesen Szreznjevszkij nagyobb tapasztalattal rendelkezett, mint 21 éves tanítványa. El kell itt mondanunk azt is, hogy még 1839—42-ben Szreznjevszkij utazást tett a szláv vidéken, járt az akkor Magyarországhoz tartozó Szlovákiában és Kárpátalján is. Ítéleteire azonban, melyekkel Csernisevszkij vitatkozott, rányomta bélyegét az a körülmény, hogy Szreznjevszkij közel állt a szlavofilekhez; 1848—49-ben ő volt a „Szovremennyik” cenzora. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Szreznjevszkij levelezett a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjével, a magyar forradalom ellen fellépő L. Štúrral, s tőle kaphatott néhány egyoldalú információt a magyar nép harcának jellegéről.

Mint Csernisevszkij naplójából kiderül, vitája a professzorral egy harmadik személy jelenlétében folyt, és Szreznjevszkij hozta szóba Kossuthot. „Kossuth — mondta Szreznjevszkij — minden tekintetben renegát, s Magyarország pusztulását akarta.” „Én viszont védtem őt — írja magáról Csernisevszkij —, amennyire az illem engedte, sőt talán még jobban is.”

Nehéz lenne megítélni, mit értett Szreznjevszkij azon, hogy Kossuth renegát. Amikor azt kívánta, hogy a magyar forradalom bukjon el, Szreznjevszkijből a cenzor, a cári önkényuralom védelmezője beszélhetett. *Nincs azonban kizárva, hogy a magyar forradalom vereségét a Magyarországon élő szláv népek helyzetének megjavulásához szükséges előfeltételnek tekintette.*

Mindenesetre annak ellenére, hogy Csernisevszkij hevesen védelmezte meggyőződését, tanár és diák békésen váltak el, sőt Csernisevszkij szavai szerint Szreznjevszkij „bizonyos szívéllyel” búcsúzott el tőle.

És az a tény, hogy e beszélgetés után is, amikor pedig Szreznjevszkij, mint Magyarországon megfordult ember valószínűleg meggyőző érveket hozhatott fel véleménye mellett, Csernisevszkij megingathatatlan maradt meggyőződéseiben, mutatja, hogy nézetei a magyar szabadságharcnak az európai forradalomban betöltött szerepéről és jelentőségéről szilárdak, tartósak voltak.

A további események pedig még jobban megerősítették ezt a meggyőződését. 1849. július 11-i feljegyzésében így jellemezte a saját politikai nézeteit „a) elméletileg vörös köztársasági és szocialista. . . ; b) gyakorlatilag: a magyarok barátja vagyok, s az oroszok vereségét kívánom, s ezért sok mindent hajlandó vagyok feláldozni.”

Az utolsó mondatból különösen világosan látszik Csernisevszkij álláspontja a magyarországi eseményekről. Hogy a vereséget kívánta, hogy kész volt sokat áldozni a forradalom ügyének győzelméért, mindez Csernisevszkijnél ugyanazon forrásokból eredt, mint amelyek az egyszerű, a népből jött katonákat az intervenció elleni tiltakozásra készítették, dezertálásra, s fegyverrel a kézben a forradalmi erőkhöz való átállásra. Csernisevszkij népközelsége, az, hogy Pétervárott érintkezett egyszerű parasztokkal, sorkatonákkal, megerősítették benne azt a meggyőződést, hogy a

cári hadsereg veresége Magyarországon megkönnyíténé a gyűlölt önkényuralom megdöntését.

Mikor megtudta a hírt a magyar sereg világsi fegyverletételéről, megdöbbsent. Erős felindultságát, a remény és csalódás váratlan változását jól tükrözi 1849. augusztus 7-i naplójegyzete: „A magyarok feletti győzelem elszomorító. Először elhittem, kicsit később nem hittem, most már inkább hiszem, mint nem, hogy Görgey tulajdonképpen letette a fegyvert. Meg kell tudni a részleteket, hogyan, miért, mit jelent ez.” Csernisevszkij a későbbiekben is nemegyszer emlegette az 1849-es intervenciót. A pétervári egyetem elvégzése után Csernisevszkij a szaratovi gimnáziumban tanított, és mint egyik itteni tanártársa, Je. A. Belov emlékezik, itt is vitába keveredett a magyar forradalom, illetve a cári intervenció megítélése kapcsán. Csernisevszkij kitartott amellett, hogy „a magyar... hadjárat csak kárt okozott, mind nekünk, mind a szlávoknak”. A vitázó partnerek viszont úgy ítélték meg, hogy a katasztrófát a magyarok okozták, akik le akarták igazni a szlávokat. Csernisevszkij hangsúlyozta, hogy ő nem védelmezi „a magyarok hatalomravágyó politikáját”, de ő úgy tartja, hogy a szlávoknak jobb lett volna előrelátást tanúsítani és „egyesülni a magyarokkal”.

Az 50-es évek végén, a 60-as évek elején a „Szovremennyi”-ben megjelenő cikkeiben Csernisevszkij nemegyszer visszatért az 1848–49-es magyarországi forradalomra. Természetesen ezekben a cikkekben a cenzúrára való tekintettel nem fejezhette ki olyan nyíltan gondolatait, mint naplójában. De ez időre már megismerkedett a magyar forradalomról szóló néhány, a forradalomban részt vevők által írt munkával. Így pl. a „Szovremennyi” 1860. évi 12. számának „Politika” rovatában közölt szemléjében Csernisevszkij utal a magyar forradalom egyik résztvevőjének, az emigráns Irányi Dánielnek 1859–60-ban Párizsban megjelent „A magyarországi forradalom politikai története” című kétkötetes könyvére. Említ egy németül kiadott „Szerb mozgalom Délmagyarországon” című anonim könyvet is, amely a magyar forradalom ellen fellépő délszlávok álláspontját védte. Csernisevszkij az 1848–49-es magyar forradalom időszakának nemzetiségi el-
lentéit vizsgálva veszi számba e két könyvet. Az orosz forradalmi demokrata szerint „az összes nem magyar nemzetiségek, külö-

nösen a szerbek és horvátok ellenségeskedése a magyarokkal volt a gyökeres oka az Osztrák Birodalom győzelmének 1849-ben”.

A nagy orosz forradalmi demokrata polemizált azokkal, akik „szláv vérünkre való tekintettel... kizárólag a magyarokat okolják, s a szlávokat igazolják”. Véleménye szerint 1848–49-ben egyik félnek sem volt igaza. „Az eredmény azt mutatta — írja —, hogy 1848-ban egymás között való viszonyukban igen oktanul jártak el — olyan oktanul, hogy alig lehet eldönteni, melyik fél volt az oktanabb.”

„Nemzetiségi tapintatlanság” c., 1861-ben írt cikkében Csernisevszkij elítélte az „oszd meg és uralkodj” politikát, mellet a Habsburgok folytattak a forradalom időszakában, és megjegyezte, hogy azok, akik engedtek a Metternich-féle provokációknak, nem nyertek ezzel semmit. „A Metternich-féle szisztéma a magyarokat a horvátok ellen fordította, a szerbeket és horvátokat meg a magyarok ellen. Melyik nemzetiségnek lett haszna belőle, hogy engedett Metternich taktikájának? Sokat nyertek-e vajon a horvátok és az ausztriai szerbek azzal, hogy a magyarokkal szemben az osztrákokat védelmezték.”

Az 50-es évek végén, 60-as évek elején írott cikkeiben Csernisevszkij nagyra értékelte a magyar forradalom társadalmi és gazdasági téren elért eredményeit. Hangsúlyozta, hogy Magyarország 1848–49-ben nemcsak a függetlenséget szerezte meg, de elérte a szabadságot és demokratikus rendszert is. Csernisevszkij rámutatott, hogy az a politikai rend, mely Magyarországon az 1848-as márciusi törvényhozás eredményeként jött létre „az addig uralkodó arisztokratikus elemek helyett a demokratikus elem túlsúlyát biztosította és a legmesszebb menő szabadság alapján állott”.

Csernisevszkij a márciusi forradalmat a magyar társadalmi, gazdasági viszonyokban gyökeres változást hozónak tekintette, s legfontosabb vívmányának azt tartotta, hogy „megszüntette a jobbágyságot, szinte váltság nélkül”. Nagyrabecsülte Kossuth tevékenységét, „Magyarország néptribunájá”-nak nevezte őt. Egy 1859-es szemle-cikkében vitázva azzal az állítással, mely mintegy feledve a forradalmat, a magyar nép hangulatát békésnek nevezi, Csernisevszkij megjegyzi, hogy „olyan tényeket, mint az 1848-as felkelés, az osztrákok felett aratott dicső győzelmek s a forrada-

lom leverését követő dühödt vérengzés — ilyen tényeket nem-hogy tíz de ötven év alatt sem felejt el a nép”.

(Mennyire igaz ez 1956-ra is!)

Természetesen itt-ott érződik, hogy Csernisevszkij véleménye alátámasztására nem rendelkezett elég széles körű és teljesen hiteles anyaggal; a fő, ami áthatja ezen eseményekről írott sorait — az együttérzés, melyet a magyar nép európai jelentőségű harca iránt érzett.

Csernisevszkijnek a magyar forradalomról vallott álláspontját osztották elvbarátai és harcostársai A. N. Dobroljubov, N. A. Nyekraszov, N. V. Selgunov, M. L. Mihajlov is. Dobroljubov 1861-ben a „Szovremennyik”-ben közölt cikkében ugyanazoknak a gondolatoknak adott hangot a magyar nép nemzeti felszabadító harcával kapcsolatosan, mint Csernisevszkij. Mint Dobroljubov és Nyekraszov levelezéséből kitetszik, Dobroljubov külön cikket készült írni a magyar forradalomról, és felajánlotta közlésre a „Szovremennyik”-nek. Nyekraszov helyeselte ezt a gondolatot, és 1861. január 1-i levelében azt írta vissza: Valamennyi cikket, amit Ön ajánlott, megfelelőnek találtuk Csernisevszkijjel. . . Az 1848-as Magyarországról szóló is jó lenne.”

Élesen elítélte az 1849-es cári interveiciót a neves orosz forradalmár N. V. Selgunov, „Az ifjú nemzedékhez” című ismert proklamáció egyik szerzője is. A 60-as évek elején Mihajlovval közösen írt „Üdvözet az orosz katonáknak jóakaróiktól” c. kiáltványukban az áll, hogy az 1848—49-es felszabadító háborúban a magyar nép „szent ügy” mellett állt, míg a cári csapatok „átkozott ügyért” harcoltak, mert „rablókként jöttünk idegen földre rabolni és fosztogatni, hogy isten szabad népét rabságra adjuk”. A magyar forradalom okát a kiáltvány szerzői abban látják, hogy a magyaroknak nem tetszett a német elnyomás. „Nem is tetszhetett az nekik, hisz nincs olyan ember, aki szívesen vállalná a rabságot. A magyarok meg akartak szabadulni a németektől és sikerült is volna, ha mi nem avatkozunk bele. . . És a cár elküldött benneteket, Ti pedig nem is tudtátok, mit cseleketek, mikor elmentetek, hogy elpusztítsátok, legyilkoljátok azt a népet, melynek egyetlen vétke volt: nem akarta túrni a rabigát.”

A proklamáció másik szerzőjének, a neves forradalmár költő és publicista M. L. Mihajlovnak, Csernisevszkij egyik legkö-

zelebbi harcostársának a magyar forradalommal kapcsolatos állásfoglalása hangot kapott költészetében is. 1859-ben közölte a „Szovremennyik”-ben az osztrák költő, Moritz Hartman „Fehér fátyol” című versének fordítását, amelyben a költő a magyar hazafiak hősiességét énekelte meg elnyomók ellen folytatott harcukban. Ez a vers Mihajlov fordításában később kéziratot másolatokban terjedt, illegális kiadványokban jelent meg, és egészen az 1905-ös forradalomig egyike volt a legnépszerűbb műveknek az orosz forradalmárok között.

Megismerkedvén Petőfi Sándor költészetével, M. Mihajlov lett a nagy magyar forradalmár költő első fordítója és népszerűsítője Oroszországban. Jellemző, hogy a börtönbe vetett M. Mihajlov barátainak arra a szándékára válaszolva, hogy kötetet készülnék kiadni műveiből, levelében nyugtalankodik, vajon a cenzura nem vágja-e ki a „Fehér fátyolt” és ugyanitt rendelkezik arról is, hogy vegyék be a kötetbe a Petőfi-verseket.

Az orosz forradalmi demokratáknak a magyar forradalomról és a cári intervencióról vallott nézetei szervesen kapcsolódtak egybe egész felfogásrendszerükkel, amelytől idegen a nacionalizmus és sovinizmus minden megnyilvánulása, idegen a hódítások és az agresszió igazolása. Ezek a nézetek az orosz forradalmi demokraták mély humanizmusából, minden nép — akár kicsi, akár nagy — szabadságtörekvéseinek tiszteletéből, a cári önkényuralom, a despotizmus minden megjelenésének mély gyűlöletéből fakadtak, és abból a mély meggyőződésükből, hogy Oroszország népeinek felszabadulása szorosan összefügg más népek felszabadulásával.

Az orosz értelmiség sok jelentős kortárs képviselője reagált a magyarországi forradalmi eseményekre és a cárizmus intervenciójára. A magyar nép hősi harcával együttérzők és a Miklós tettét megbélyegzők közös kórusában elmerülnek az értelmiség egyes pánszláv képviselőjének, a III. ügyészosztály Bulgarin és Grecs-típusú besúgóinak és ügynökeinek hangjai, akik helyeselték a cárizmus magyarországi politikáját. Az orosz értelmiség javának álláspontja az 1848—49-es magyar forradalomról, az orosz forradalmi demokraták állásfoglalása a múlt dicső forradalmi hagyományait folytató erők öröksége lett.

1882-ben a forradalmi narodnyikok a magyar munkássajtóban megjelent külön nyilatkozatukban elítélték a cárizmus 1849. évi tervencióját.

A moszkvai „Munkásszövetség” 1896. március 6-i röplapja elítélte az 1849-es intervenciót, amikor a cári kormány „a hóhér” szerepében lépett fel, és „csapatait a szabadságukért felkelt magyarok ellen küldte”.

Makszim Gorkij 1907-ben Magyarországon publikált cikkében rámutatott, hogy „Miklós cárnak Magyarország szabadságharcába 1849-ben történt beavatkozásáról Oroszország valamennyi becsületes és értelmes fiának ugyanaz a véleménye, ami az enyém: magától értetődik, hogy I. Miklós beavatkozása Magyarország szabadságharcába gyalázatos tett.”

G. V. Plehanov Csernisevszkijről írott munkáiban helyeslően szól Csernisevszkijnek a magyar forradalommal kapcsolatos állásfoglalásáról, és ő is elítéli az 1849-es cári intervenciót.

Megjegyzés: — (Mindenesetre furcsa, hogy a sztálini időkben perbefogott és elítélt G. V. Plehanov munkáit most végre újból elővették és hivatkoznak rá. Az ún. „sztálini korszakban” — „Plehanovistának” — lenni legalább akkora bűnnek számított, mint a Trockizmus).

A vizsgált adatok nyilvánvalóan mutatják, hogy 1848-ban Oroszországban a társadalmi csoportosulások határozottan differenciálódtak, és ennek az 1848—49-es magyar forradalomhoz való viszony is meghatározója volt.

Egyik oldalon a hivatalos Oroszországot látjuk, élén I. Miklóssal, aki csapatait a magyar forradalom elfojtására küldte, a másik oldalon — a forradalmi demokraták, a néptömegek Oroszországa, akik határozottan tiltakoztak az intervenció ellen s együttéreztek a magyar nép forradalmi harcával. Az orosz szabadságmozgalmak következő nemzedékei teljes mértékben osztották e nézeteket, s az 1848—49-es magyar polgári forradalmat mindig úgy tekintették, mint az európai szabadságmozgalom fényes lapját, s elítélték a cárizmust a forradalom leveréséért.

Megjegyzés: — (E tanulmány szerzője, mintegy 184 közismert, eredeti, orosz és magyar forrásmunkára hivatkozik, melyek felsorolásától, helyszüke miatt eltekintettem, Szerző.)

Nem szabad azonban megfeledeznünk a katolikus egyház szerepéről és magaviseletéről a szabadságharc tartama alatt. Nagyon kevés kivétellel ugyan, de az egyház egésze, nem viseltetett szimpátiával a magyar szabadságharc iránt és ahol módja kínálkozott, ott bizony erősen szabotálta azt. Minden más szólás helyett beszéljenek maguk az itt következő idézetek, egyes rákmaradt dokumentumokból. Vegyük mindjárt elsőnek talán Kossuth újságjának, a KOSSUTH HÍRLAPJA c. lapnak 105. számát, mely megjelent 1848. október 31-én, a 470. oldalon, ahol is a papság iránti bizalmatlanság minduntalan feltört mindenki-ből és gyanakvó szemekkel figyelte mindenki a papság viselkedését és cselekedeteit. Az alább közölt rövid idézet, „Igazolás”-ként jelent meg, a Jellachich-al való együttműködéssel vádolt, Bresztyenszky apát részéről:

* * *

„Igazolás. Egy névtelen értesítő az igen tisztelt Kossuth Hírlapja folyó évi 100. számában írja: hogy Siófoknál történt táborozáskor Jellachich seregéből egy Moorba levéllel küldetett, s Tihanyban elfogatott dragonyos káplár vallomást téve: miként utasítása volna, hogy Tihanyban érvén, az ottani apáthoz menjen, ki őt az nap még födeles kocsin fogja rendeltetése helyére szállítani. — A tudósítás olvasásán, igaz lévén csekély módosításokkal a tény, épen meg nem ütköztem volna, mert elgondolám, hogy Jellachich Drávától Lajtháigi útjában városokhoz, helységekhez, egyesekhez leveleket, tudósításokat, ordonánczokat küldözgetett, — miből korán sem jut senki azon gondolatra, hogy a helységek, egyesek, Jellachich bizodalmasai, vagy hogy a hon ellenségével egyetértésben élnek, de miután értesítő úr sértő, és gyanúsító szándékát azzal mutatta meg, hogy a P. Hírlapban közölt veszprémi eseményt szándékosan kikereste, hogy az egyszerű tihanyi tényt vele összeköttetésbe hozhassa, és bennem, mint egy újjal Jellachich czimbora-társára akart a világ előtt mutatni; jó nevemnek, s híremnek, mellyet éltemnél nagyobbra becsülök, hazafiúságomnak, és nemzetem iránti hiveségemnek, ragaszkodásomnak tartozom, hogy a rágalmat, és gyanúsítást, az esemény körülállásos előterjesztésével magamtól elutasítsam. Én voltam az,

ki hallván Somogy részéről közeledni az ellenséget, szoros kapcsolatot adtam, hogy a Balaton túlsó részéről minden hajó, ladik Tihany részére szállíttassék, mi meg is történt; én voltam az, ki a tihanyi révhez, a netalán átjöni akaró horvátok ellen őroket rendeltem, és a helység biráját Füredre útasítván, az ott működő bizottmánytól minden esetre nemzetöröket kértem, kik meg is adattak, mire az egész helység bizonyságom. Így törekedtem polgári kötelességemet teljesíteni. — Történt azonban, tudtom és rendeletem ellenére, hogy a somogyi részen egy ócska, lyukas, vízzel teli, s haszonvehetetlennek gondolt sajka, vagy lélekvesztő elmaradt, mellyen a küldetett ordonancz, nem draganyos, hanem könnyű lovag közlegény s nem káplár, a tihanyi részre szállítván, elfogott, hozzám felkísértetett, hol vallattatván, elmondá az értesítő által fennebb adatott útasítását, mire én őt mint foglyot kocsira tétetvén, hogy mi hamarább a bizottmány kezébe kerüljön őrizett alatt, nem Moorra: hanem Füredre küldöttem, mi által, gondolom, csak ismét polgári kötelességemnek feleltem meg. — Arról: hogy az ellenség ordonanczát tovább szállítási útasítással hozzám küldötte, épp olly keveset tehetek, mint tehetett volna értesítő úr: ha Jellachich botos káplárját hozzá, bármi czélból, és utasítással küldötte volna, miért is még Jellachichchal bizodalmas lábon nem állott volna, még kevésbé egyetértésben, és igen neheztelt volna, hogy e szerencsétlensége miatt valaki hona iránti hívségét kétségbe hozta volna; úgy fájt lelkenem, hogy értekező a történeti esetet felakará használni és becsületes honpolgárságának hívségét gyanúba dönteni! mi minden időben undok vétek, jelenleg pedig midőn a szorongatott hazánk testvériségre, egyetértésre, együtt-tartásra szüksége van, az alaptalan, és szívtelen gyanúsítás goromba polgári bűn.

BRESZTYENSZKY, apát.

* * *

Mindez azonban semmiség, mert végeredményben egy szerencsétlen, de jóhiszemű káplán is áldozatul esett előljárói által elkövetett hazaárulás büntetetei következményeinek. Egy a gyanakvó szemekkel figyelő néptömeg rosszaságának. A továbbiakban azonban nézzünk meg egy pár eredeti dokumentumot az Egyház legfelsőbb vezetői, a püspöki kar és a hercegprímás viselkedésével kapcsolatban.

HÁM JÁNOS HERCEGPRÍMÁS HONÁRULO KÖRLEVE AZ ALESPERESEKHEZ

Körlevél az Alesperesekhez

Kötelességünk levén a hazánkban több hónapok óta villongó belháború s ezzel járó sokféle nyomorok megszüntetésére szent hivatásunk körében a hozzánk egyedül illő és szelíd erkölcsi hatás útján közremunkálni; nem késhetek épen most, midőn az óhajtott kibékülés és kiengesztelődésre helyező idő s alkalom megnyílt, ntiszt. uraságokat utasítani s figyelmeztetni azokra, miknek tudása, terjesztése s követése által a béke, s törvényes rend helyreállítását, s ezzel az eddig fájdalmasan tapasztalt romlás és pusztulás, s a jövőben fenyegető nagyobb inség megszüntetését részünkről eszközölhetőnek remélhetjük.

1-ször. A sok hányatott s veszélyben forgott Magyarhon leginkább annak köszönheti ezeréves fennmaradását, hogy többféle nemzetiségekből álló lakósa a törvényes király s az ország alkotmánya körül egyesülvén, a trónt s az alkotmányt minden erejükkel megvédeni s a kir. Felség iránt hűségüket s hódolatukat szóval és tettel bevallani őszintén törekedtek; most is csak az fogja megmenthetni hazánkat a hosszas háború veszélyeitől, ha annak minden polgárai s bármily osztályu lakósa törvényes Urunk s Királyunk 1-ső Ferencz József iránt alattvalói hűségöket tartózkodás nélkül bevallani, s legfelsőbb rendeleteit hódolattal elfogadni s teljesíteni sietendnek. Isten akarhatja, hogy minden lélek a felsőbbségnek alávetve legyen; Üdvözítőnk parancsolatja s példaadása és az apostolok intései köteleznek bennünket, hogy a törvényes uralkodó s küldöttei iránt engedelmességgel viseltsünk s mivel a jelen mozgalmas idők szövevényes fejleményei alatt a szó, s izgatás mesterségével a magyar nemzetnek királya iránti eddig tántoríthatatlan hűsége, s hódolat sokakban megingott, ntiszt. Uraságodat ezennel felhivom, hogy mint maga igyekezzék hűveit ő Felsége Urunk királyunk iránti köteles engedelmességre inteni s buzdítani, mint pedig az őrködése alatt álló többi lelkipásztorokat is ez értelemben kellően utasítsa, nehogy a nép engedetlenség által ő Felségének neheztelését s hatalmas hadseregének bosszuját vonja magára.

2-szor. Hazánkban a politicalai bonyolódások a jelen fokra talán nem is hágtak volna, ha V. Ferdinánd királyunk ő Felségének, ki ez országban 14 év lefolyása alatt atyai szelidséggel uralkodott, viszonyainkra vonatkozó legkegyelmesebb rendeletei s nyilvánítványai köztudomásra eljuthattak volna; de szerencsétlenségünkre ezeket csak az országot megszálló császári királyi seregek hozták meg nekünk, s főparancsnokuk herczeg Windischgrätz Alfréd tábornagy, s teljeshatalmu cs. kir. biztos ur ő főméltósága kívánatára bár utólagosan is kihirdetésük már csak azért is szükségesnek látszik, miszerint ne hirből vagy hallomásból, hanem magától a kir. Felségtől tudhassa meg kiki, miben állott ő Felségének V. Ferdinándnak és miben áll mostani legkegyesebb Urunk királyunknak I. Ferencz Józsefnek az ország kibékítésére vonatkozó legmagasabb szándoka és törekedése. Ugyan azért a múlt évben szeptember 22-én ugyanazon hó 25-én Magyarország népeihez intézett legmagasabb nyilvánítványokat, az octóber 20-án kibocsátott legfelsőbb nyílt rendelettel együtt ././ november 6-án és 7-én kiadott manifestumokat ././ ./././ és azon nevezetes okleveleket /4 és /5 alatt, mellyekben ő Felségének V. Ferdinándnak trónról lelépése, s ő Felségének I-ső Ferencz Józsefnek trónfoglalása Magyarországnak külön tudtul adatik, több példányokban olly utasítással küldöm meg ntiszt. Uraságodnak, miszerint azokat a hivek előtt hirdesse, s hirdettesse ki, kettőre kívánván cz. uraságotat s általa a többi lelkipásztorokat ez érdemben különösen figyelmeztetni, u. m.

a) Többen még az értelmesbek közül is azt kezdték vala hinni, hogy miután V. Ferdinánd király kinek Magyarország mint megkoronázott törvényes fejedelmének hűséggel s engedelmességgel tartozott, a trónról lemondott, s alattvalóit a hűségi eskü tartozása alul felmentette; az országban a királyi legfőbb hatalom megszűnt, a trón üres, s a jövendő királyt talán majd a nemzet fogja választani, e tévedés ugylátszik sokakat eltántorított holott a pragmatica sanctio kétségtelen s határozott szavai szerint a magyarországi királyság olly elválhatlan kapcsolatban áll az ausztriai összes birodalommal, hogy az örökösödés rendén következő ausztriai uralkodó fejedelem egyszersmind a magyar koronának is birtokába lép, s Magyarországnak törvényes királyává lett, kinek az ország hódolni, s kit megkoronázni tartozik. Az

1723-iki 1-ső és 2-ik sarkalatos törvényekről bővebb felvilágosítást adhatnak.

b) A november 6-án s 7-én kibocsátott legmagasabb királyi nyilatkozatok azért is fontosak és figyelemreméltók, mivel azokat I-ső Ferencz József ő felsége december 2-án kiadott legkegyelmesebb Manifestumában maga is helyben hagyni, s megerősíteni méltóztatott. A nov. 7-iki nyilvánítvány a földmivelő népet az újabb törvények által engedélyezett nyeremények fennhagyása iránt ünnepélyesen biztosítja.

3-szor. Az ő Felsége által az ország kibékítése végett herczeg Windischgrätz főparancsnoksága alatt hazánkba küldött cs. kir. hadseregek felől a nép között mindenféle rémletes álhírek terjesztetvén el, szinte szükségesnek tartom, hogy azon proklamatiók is, mellyeket ő főméltósága a főparancsnok s teljeshatalmu királyi biztos Magyar és Erdélyország lakóssaihoz több rendben intézett, de a mellyek mindeddig tudomásukra nem juthattak, jelesen a nov. 13-án decemb. 18-án (7) és 14-én (8) múlt évben, és folyó évben január 7-én (9) Budán kelt s (6, 7, 8, 9) alatt ide csatolt, hirdetévények a népnek adassanak tudtára. Ugyanis ezekből világos, hogy a cs. kir. hadsereg nem ellenséges szándokkal léptek be az országba, hanem mint urunk királyunk legfőbb hatalmának, s a törvényes rendnek helyreállítói, a személy és vagyonszabadság védelmére s biztosítására, a legszebb renddel s példás fegyelem alatt haladtak elő Budapestig, hol jelenlétük alatt rend, béke és csendesség, uralkodik, ipar, kereskedés és más üzletek élénkülni kezdetek, sőt a polgári szabadság kellő mértékét is mindenki háboríthatatlanul élvezheti. Minthogy pedig a cs. kir. hadseregek háborgatása vagy bántása bárhol is veszélyes hogy irányköveteményeket szülhetne, jó lesz figyelmeztetni a népet, hogy irányokban magát önként megadó készséggel viseltessék, nem félhetvén, sem személyük, sem vagyonuk semminemű bántásától, és hogy azt részéről is a szükségesekben támogatni iparkodják.

És ezek azok, miknek közlése által ntiszt. uraságotat alattvalói s lelkipásztori ildom, s a körültekintő óvatosság javasolni fogják, kérvén Istent, hogy adjon nekünk békességes időket, miszerint az ur szőlője munkánk s fáradságunk után gyarapodhassék, s félelem nélkül vezethessük a nyáját a kies legelőre, hol

üdvezítő religionknak boldogító tanítványai viritanak, s az isteni kegyelmek tiszta forrásai csergedeznek. Az ur legyen mindnyájunkkal. Kelt Pesten, január 12-én, 1849.

A püspöki kar nevében

Hám János m. p.
kegyelmesen kinevezett primás.

(*Bécsi Áll. Levéltár, Kat. Arch. Secr. 10. No. 202. Fasc. IV. Ered. nyomtatvány.*)

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR 1849 JAN. 20-ÁN KÉLT
PÁSZTORLEVELE, AMELY WINDISCHGRÁZ CSAPATAI
ELŐTTI MEGHÓDOLÁSRA HÍVJA FEL A KATH.
LELKÉSZEKET ÉS A HÍVEKET

Pásztori levél

a' magyarhoni kath. egyház minden tisztelendő lelkészeinek és a' minden renden levő, Krisztusban kedvelt kath. hiveinknek az Urtól üdvet, áldást és békességet!

Jóllehet a' mi isteni Üdvözítőnktől ránk bizott főpásztori hivatal körében leginkább csak azokra kell terjedni atyai gondosságunknak, mik Krisztusban kedvelt hiveink lelki szükségének kielégítéséhez tartoznak; de mivel őket az üdvesség útján csak úgy vezérelhetjük legbiztosabban, ha kedves hazánk a pusztító beháború félelmei alól felszabadulván, abban a legfőbb királyi tekintély és hatalom, 's vele a' törvényes rend ismét helyre áll: kötelességünknek ismerjük, épen az időkben, midőn a' legforróbban visszaóhajtott béke és nyugalom elérhetésére oly kedvező alkalom nyílt meg, atyai szöveget intézni a' kormányunk alatt levő tisztelendő lelki pásztorokhoz, valamint Krisztusban kedvelt minden katolikus hiveinkhez is, hogy engesztelő szavaink hangjaiból megértsék és szívökre vegyék alattvalói hűség és engedelmisség kötelességét, mellytől sokan a' politikai viszonyok szövevényes fejleményei alatt nem késtünk a' lelkipásztorokat 's kedvelt hiveinket a' törvényes felsőbbség rendeleteinek pontos teljesítésére inteni, 's az újabb törvények engedményeinek

okszerű és békés felhasználására figyelmeztetni: most sem állhatunk ellent lelkiünk benső ösztönének, hogy a' lelki vezérletünkre bizottakat a' tévedések örvényéből kiragadni, 's az ország kibékeltetésének közelgő idején, a' törvényesség útjára visszavezetni igyekezzünk. Mert a béke és szeretet Istenének szolgálója, valamint papi tisztünknek fogva a' béke hirdetése és ajánlása illik leginkább mi hozzánk; ugy meggyőződésünk is az, hogy csak a' törvényes engedelmisségre való általános visszatérés mellett lehet az országban naponta növekedő nyomor és inség megszüntet reményleni.

A' sokszor hányatott és veszélyben forgott Magyarhon leginkább annak köszönheti már szinte ezer éven fennmaradását, hogy többféle nemzetiségből álló lakosai a' törvényes királyi trónja 's az alkotmány körül egyesülvén, azt és ezt minden erejükkel megvédeni, 's irántuk a' függés, engedelmisség és ragaszkodás hódolatát szóval és tettel bevallani törekedtek.

A magyar nemzetnek királyai iránti tántoríthatatlan hűségét hazánk történetének évkönyvei magasztalva hirdetik, 's magát a' nemzet is e' jellemző erényének öntudatából mindig új erőt merített a' trón és ősi alkotmány megmentésére, hol azokat veszély fenyegette.

....Az alattvalói hűség és engedelmisség, a' kereszténynél vallás parancsolata lelkiismeretes kötelesség, mellyet megszegni, az apostol bizonyítása szerint annyit tesz, mint Isten rendeltének, ki által uralkodnak a' királyok, ellenszegülni. Üdvözítőnk, az apostolok és első keresztények kötelező példái mutatják nekünk, hogy a' törvényes fejedelmeknek engedelmeskedni tartozunk, mert Isten rendelete, hogy minden lélek alá legyen a' felsőbb hatalomnak vetve.

....
Az austriai házra ezelőtt több mint háromszáz évvel törvényes uton szállott a' magyar korona. Később pedig az ország rendének kívánatára, az 1723-iki 1-ső 's 2-ik törvénycikk által a' trónörökösödés rende úgy határozott meg, hogy az austriai örökös tartományok mindenkorai uralkodója, egyszerűmind, 's elválhatatlan kapcsolatban, Magyarország törvényes királya is legyen.

Lemondták ezáltal, és pedig valamint az austriai felsőházak háznak bármely ivadéka életben lesz, mindenkorra, az ország

rende királyválasztási minden jogukról, s' ezt még csak azon esetre tartották fenn, ha az austriai ház és uralkodó egész család (mitől az isteni gondviselés őrizzen!) kihalna.

Ezen örökösödési rend szerint a' magyar királyi korona és trón, akár halál, akár lemondás által jöjjön üresedésbe, (melly utóbbi trónváltozási módra nézve sem hiányzanak honi történeteinkben a' példák) a' közvetlenül következő tőrnörökös, vagy ha jogáról ez is önként lemondana, ennek legközelebbi törvényes utódja lép az austriai császár 's magyar királyi trón birtokába.

Igy történt ez legközelebb, mult évi december hó 2-kán, midőn a' tizenégy év lefolyása alatt atyai jószággal és szelidséggel uralkodott I. Ferdinánd, austriai császár, Magyarországnak e' néven ötödik királya, ugyanaz nap kelt legmagasabb manifestumában kimondott okoknál fogva, az austriai összes birodalom uralkodói székéről, következőleg a' vele válhatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is leköszönvén, az örökösödés rendén arra hivatott testvér öccse pedig, fenséges Ferencz Károly cs. k. főherceg, a' koronához jogáról egyszersmind ünnepelesen lemondván, ennek elsőszülött fia, fenséges Ferencz József, kit a' *pragmatica sanctio* szerint ezen visszalépések után az uralkodás egyenesen és törvényesen illetett, az austriai császári 's magyarországi királyi trónt I. Ferencz József név alatt azonnal elfoglalta.

Nem szünt meg tehát V. Ferdinánd lelépésével a' királvi hatalom ez országban, 's azon hűségi eskü, mellynek kötelezésétől a' lelépő felség ön személyére nézve, addig volt alattvalóit felmentette, szintugy kötelező erővel bir a' trónra lépett I. Ferencz József királyunk ő Felsége irányában, ki sarkalatos törvényeink értelmében teljes joggal vette át az uralkodást, és kitől az engedelmességet senki ezen alkotmányos hon polgárai közül bűn nélkül meg nem tagadhatja; mert Üdvözítőnk nyíltan parancsolja, megadni a' császárnak, mi a' császáré; az apostolok fejedelme pedig II. levelében arra inti a' keresztényeket, hogy engedelmeskedjenek a' felsőbbségnek, akár magának a' fejedelemnek, mint legfelebb valónak, akár a' helytartóknak, kik tőle küldetnek; mert ez az Istennek akarata.

Azért kelle pedig hazánk ezen alkotmányos viszonyait a' lelkipásztorok és kedvelt hiveink előtt bővebben is felvilágosita-

nunk, mivel tudjuk azt, hogy a' hon lakosainak legnagyobb része a' dolgok és események elhallgatása vagy szándékos elferdítése által a' szabadság s' törvényszerű függetlensége tulfeszített eszmével ragadtatott azon veszélyes harcra, mellynek valamint kitörése az országot nyomorral és rendetlenséggel borította el: többi folytatása azt a' veszély, és soká tartható inség örvényébe sodorhatja.

Magyarországnak sajátos helyzete, s' jóllétének és ősi függetlenségének biztosítása tette szükségessé, hogy a' bölcs és előrelátó elődök az ősi alkotmány megtartása mellett, az országot ugyanazon egy uralkodó személyében, és a' kölcsönös védelem biztosítása alapján, az austriai örökös tartományokkal elválaszthatatlan kapcsolatba hozták és szövetséges állásba léptették.

Azóta a' hont századokon át pusztította vad ellenség innen visszanyomatott, az ország határai 's a' külbéke hosszabb időre biztosítottak. Az austriai házból származó királyok alatt épült föl e' hon a' török hagyta romok alól, indult virágzásnak köztünk a' tudomány és polgáriasodás, 's a' mit legelől kell vala említenünk, a' katholika egyház, mely e' honban is, a' mohácsi veszélyt nyomban követett vallási szakadás által kimondhatatlan sok veszteségeket szenvedett, az austriai házból eredett dicső apostoli királyok védnöksége alatt ujult föl viszontagságaiból.

Azért, noha a' múlt évben ápril 11-én bezárt pozsonyi országgyűlésen alkotott új törvények a' régi alkotmányon lényeges változtatásokat tettek, a trónörökösödés rendét, 's Magyarországnak az örökös tartományokhoz törvényes viszonyát sérthetetlenül hagyták, 's mint a' törvénycikkek előbeszédében olvasható, az országos rendek a' *pragmatica sanctiora* hivatkozva, a' nemzetnek ama főnebb dicsért jellemét is, miszerint a' felséges uralkodó házhoz örök hűséggel ragaszkodik, kiemelendőnek tartották.

Több fejedelmi legmagasabb nyilatványok, mellyekben ő felségünknek, V. Ferdinándnak, valamint felséges utódának I. Ferencz Józsefnek, a' magyar néphez és országhoz intézett atyai intéseik 's az ország kibékítésére célzó legfelsőbb rendeleteik foglaltatnak, vagy csak rosszul értelmezett fordításokban jöttek e' honban köztudomásra, vagy nagyobb részt a' nyilvánosság elől elvonattak. E' körülmény 's a' nép kedélyét felzaklató, szenvedé-

lyeit izgatottságban tartó alaptalan hírek 's koholmányok folyamatos terjesztése, elhomályosították sokak előtt azon kötelesség ismeretét, 's meggyengítették bennök a' kegyelet azon érzelmeit, melyekkel egy ország sem dicsekedhetett inkább, mint a' királyához még a' hatalmas francziahódító csábitásainak deczára is hűségben megmaradt Magyarország.

Holott azon okiratok tanúsága nem szenved kétséget 1-ször: hogy ő császári királyi felségének, V. Ferdinándnak atyai legmagasabb szándoka és törekvése eleitől fogva oda volt irányozva, miszerint a' hazánkban megzavart békét helyre állítsa, 's a' vizázkodás szerzőit a' törvényes engedelmisség útjára visszazóltassa.

2-or. Hogy ő cs. kir. felségök, V. Ferdinánd és I. Ferencz József nem akarják szabadságunkat, vagy nemzetiségünket elnyomni; sőt azok további fenntartását ünnepélyesen biztosítják; és hogy különösen a' földmivelő népet az újabb törvények által megszüntetett urbéri robot és dézsma visszaállítása iránt terjesztett álhírek alaptalanságára figyelmeztetvén, a' jövőre biztositani kegyeskedtek.

3-or. Hogy a' cs. kir. hadsereg élén főméltóságú herczeg Windischgraetz, mint főparancsnok és teljes hatalmu k. biztos, ő felsége legfelsőbb rendeletéből, 's egyedül azon békeséges célból lépett az országba 's haladt egész Budapestig, miszerint ezen, a' legszebb rendet tartó és példás fegyelem alatt álló hadierőnek tekintélye által lefegyverezze az ellenszegülőket, 's a' szmély- és vagyonbátorságot biztositván, a' törvényes rendet 's az irántai tartozó engedelmisséget az egész országban visszaállítsa. Kinek is e'szerint, mint az ország kibékeltetőjének magas rendeleteit nemcsak elfogadni, hanem pontosan teljesíteni, sőt a' parancsa alatt levő cs. kir. hadseregek támogatása által üdves céljainak kivitelére segédkezeket nyujtani tartozunk. Csak így remélhetvén azt, hogy alkotmányos szabadságunkat, mellyet a' pártütés kockára tett, megmenthessük.

Ugyanazért, miután egy részről a' törvényes fejedelem iránti hűség 's engedemesség őszinte és tartózkodásnélküli bevallása legszorosabb polgári 's keresztényi kötelességünkben áll; más részről pedig semmit inkább nem óhajtunk, mint, hogy e' honban a' száműzött béke visszatérésével, a' jó rend 's közcsendesség helyre

álljon, 's a' polgárok elébbi iparuk 's munkásságuk folytatása által jóllétök elővitelét háborithatatlan szorgalommal eszközölhessék; mint sz. Pál apostol meghagyta utódának sz. Titus krétai püspöknek, hogy a' gondjaira bizott hiveket a' fejedelmek iránti engedelmességre 's alattvalói meghajolásra intse: úgy mi is intjük és kérjük az Urban mindnyájokat, kiknek üdvössége fölött örködnünk parancsolta az Ur, tőlünk egykor számot veendő, de kiknek földi boldogságát is szívünkben óhajtjuk; miszerint az általunk őszintén és igazságban előadottak nyomán ne késsenek I. Ferencz-József törvényes királyunk 's urunk ő felsége iránt, szóval és tettel hűséget 's engedelmisséget tanusítani, és ne várják be azon időpontot, hogy azon országot, melly a' hűségben magát más által megelőzteni soha sem engedte, ő felsége urunk, királyunk, hadseregeivel kénytelenitessék meghódítani. Csak egy éve még, hogy mostani urunk ő felsége legelső hivatalos föllépésével az ország fővárosában mindnyájunk szeretetét, tiszteletét 's bámulatát magához hódította vala; akkor az ország ő felségében egykori dicső, 's a' nemzethez különös vonzalmat tanusító királyát üdvözlette: most az isteni gondviselés ő felségét megadta nekünk és a' nagy birodalomnak; 's mivel gondosan, és hazánk iránti folytonos figyelemmel neveltetett föl, az ur, ki a' népek millióinak jóllétét tette le kezeibe, megadja neki bölcsességének 's igazságának azon ismeretét, mellyel népeit erős karral fogja védeni, szelíd jósággal kormányozni, jogtisztelet, igazságkiszolgáltatás, a' szellem 's anyagi kincsek fejlesztése által boldogítani.

Kérjük tehát sz. Pál apostol szavaival a' lelkipásztorokat és kedvelt hiveinket, hogy Ferencz-József ő felségeért, mint az ország törvényes királyáért, 's azokért, kik a' felsőbbbségben vannak, tartsanak imádságot és könyörgések, miszerint csendes és nyugodt lehessen életünk az isteni félelem megőrzése által. Különösen pedig rendeljük, hogy a' szent misében ott, a'hol a' király nevének kell megemlítettetni: I-ső Ferencz József urunk királyunk neve soroztassék, ő felsége, I-ső Ferencz-Józsefért a' nyilvános könyörgés megtartassék, egyszersmind pedig, hogy a' békességért eddig folytatott nyilvános könyörgések mig, mint reméljük, az isteni jószág és szeretet az áldott békét és nyugalmas időket visszaadja, ezután is naponkint mondassanak el. — Végezetre pedig a' békességnek Istene, a' ki a' juhoknak az örökké tartó szövetség

vére által való nagy pásztorát, a' mi urunk Jézus Krisztus a' halálból kihozta, igazgasson titeket minden jóra, hogy az ő akaratját cselekedjétek, munkálván bennetek azt, a' mi előtte, a' Jézus Krisztus által, kinek dicsőség mind örökkön örökké. Amen.

Kelt Pesten, január 20-án 1849.

A' magyar püspöki kar.

(A Bécsi Áll. Levéltár. Kabinetsarchiv, Secreta. 10 and No. 234/IV. Eredeti nyomtatvány. Megjelent a Közlönyben 1849 ápr. 20-án.)

Horváth Mihály Csanádi püspök, a Kossuth kormány Közoktatásügyi minisztere ki szívvel-lélekkel a szabadságharc oldalán állt és azt minden erejével, befolyásával támogatta, neves történelmünk, kit e kötetben számtalanszor idéztem, nem merete feltételezni püspök társairól, hogy az előbb ismertetett körlevelet ők bocsátották volna ki és, mint püspök a többi püspöktársai tettét szégyelve — ha azt esetleg mégis ők írták volna — az alábbi cikket írta a püspökök körlevelével kapcsolatban:

HORVÁTH MIHÁLY CSANÁDI PÜSPÖK, KÖZOKTATÁS- ÜGYI MINISZTER CIKKE A MAGYAR PÜSPÖKI KAR ÁRULÓ PÁSZTORLEVELÉVEL KAPCSOLATBAN:

Debreczen, ápril 17. Ugy látszik, 's hátalelve hiszszük is, hogy az igazságos isten elégegni kezdi már a' tengernyi szenvedéseket, mellyeket aljas ármány, árulás és esküszegés árasztott a' magyar nemzetre. Igazságos ügyünkért küzdő vitéz seregeink diadalmasan haladnak előre, 's a' hü honfiui kebel majdnem naponkint ujjabb és ujjabb örömmézzettel dagadoz a' táborainkból érkező hírek hallatára.

A' mint azonban vitéz seregeink a' három hónap óta zarnokok és rabló zsoldosok türhetetlen járma alatt nyögött vidékeket isten segedelmével felszabadítják, 's a' közlekedés azokkal megnyílik: úgy mind több és több bünemlékei merülnek fel az udvari ármányoknak, hitszegésnek, istentelenségeknek; mind több

tényei jutnak tudomásunkra az undok honárulásnak, cselszövényeknek és népámitásnak.

A' közlekedés tágasbultával jutott néhány nap előtt kezeimhez, ámbár még január 20-án kelt, azon irat, melly homlokán e' czímet viseli: „Pásztori levél a' magyar hon. kath. egyház minden tisztelendő lelkészeinek és a' minden rendben levő Krisztusban kedvelt kath. hiveinknek az Urtól üdvét, áldást és békességet.” Az aláírás helyén pedig ez áll: „A' magyar püspöki kar.”

Hitemben ingadoznom meg minden emberi erény iránt, Kiveszettnek kellene hinnem az emberek kebeléből minden igazságérzetet és istenfélelmet, ha elhihetném, hogy ezen ugynevezett pásztori levél valóban a' magyar püspöki kar által iratott.

Nem! a' püspöki kar, mellynek legszentebb hivatása: hirdetni az igazságot, s' hirdetni azt még akkor is, ha pallos függne feje fölött, ha a kinpad, máglya 's ezer halál iszonyatosságával kényszeritené is őt a' zarnok hatalom igazságtalanság, hazugság hirdetésére, — az olly szent hivatásu, istennek 's önlelkiismeretének olly szigoru felelőséggel tartozó püspöki kar e' nyomorult, szerkezetére hitvány, tartalmára hazugságokkal, ámitásokkal teljes iratot nem készíthette.

A' magyar püspöki kar, három hónappal ez irat kelte előtt, a' mult évi october 28-án Olmützbe küldött feliratában azt mondta V. Ferdinánd királynak:

— „A' különböző népfajok, mellyek hazánkban laknak, a' legaljasabb ármánnyal bujtogattatnak fel a' magyarok ellen; és számos ezernyi fegyveres nép barangolja be hazánkat, ölve, rabolva, pusztítva mindenütt a' békés polgárokat.”

— „És lelkünk mély fájalmában tapasztaljuk, hogy mindez felséged uralkodása alatt, felséged legmagasabb nevében történik.”

— „Lehetetlen elhinni, hogy felséged hiven értesítve volna arról, miként izgatták fel nemzetünk és szabadságunk ellenségei, az egymással eddig békében, barátságban élt népfajokat; miként forgatták fel gyökerestül a' status lételmeit, semmisítették meg a' felséged hozzájárultával 's jóváhagyásával constituált törvényes hatalmakat, miként tiporták a' királyi méltóság iránti kegyeletet, nem rettegván hirdetni, hogy felséged a' magyar nemzetnek kir. esküvel pecsételt jogait eltörölni az utolsó országgyűlésen kir.

vére által való nagy pásztorát, a' mi urunk Jézus Krisztus a' halálból kihozta, igazgasson titeket minden jóra, hogy az ő akaratját cselekedjétek, munkálván bennetek azt, a' mi előtte, a' Jézus Krisztus által, kinek dicsőség mind örökkön örökké. Amen.

Kelt Pesten, január 20-án 1849.

A' magyar püspöki kar.

(A Bécsi Áll. Levéltár. Kabinetsarchiv, Secreta. 10 and No. 234/IV. Eredeti nyomtatvány. Megjelent a Közlönyben 1849 ápr. 20-án.)

Horváth Mihály Csanádi püspök, a Kossuth kormány Közoktatásügyi minisztere ki szívvel-lélekkel a szabadságharc oldalán állt és azt minden erejével, befolyásával támogatta, neves történésszünk, kit e kötetben számtalanszor idéztem, nem merte feltételezni püspök társairól, hogy az előbb ismertetett körlevelet ők bocsátották volna ki és, mint püspök a többi püspöktársai tettét szégyelve — ha azt esetleg mégis ők írták volna — az alábbi cikket írta a püspökök körlevelével kapcsolatban:

HORVÁTH MIHÁLY CSANÁDI PÜSPÖK, KÖZOKTATÁS- ÜGYI MINISZTER CIKKE A MAGYAR PÜSPÖKI KAR ÁRULÓ PÁSZTORLEVELÉVEL KAPCSOLATBAN:

Debreczen, ápril 17. Ugy látszik, 's hálatalve hiszszük is, hogy az igazságos isten elégelni kezdi már a' tengernyi szenvedéseket, mellyeket aljas ármány, árulás és esküszegés árasztott a' magyar nemzetre. Igazságos ügyünkért küzdő vitéz seregeink diadalmasan haladnak előre, 's a' hü honfiui kebel majdnem naponkint ujjabb és ujjabb örömmézzel dagadoz a' táborainkból érkező hírek hallatára.

A' mint azonban vitéz seregeink a' három hónap óta zarnokok és rabló zsoldosok türhetetlen járma alatt nyögött vidékeket isten segedelmével felszabadítják, 's a' közlekedés azokkal megnyílik: úgy mind több és több bünemlékei merülnek fel az udvari ármányoknak, hitszegésnek, istentelenségeknek; mind több

tényei jutnak tudomásunkra az undok honárulásnak, cselszövényeknek és népámitásnak.

A' közlekedés tágasbultával jutott néhány nap előtt kezeimhez, ámbár még január 20-án kelt, azon irat, melly homlokán e' czímet viseli: „Pásztori levél a' magyar hon. kath. egyház minden tisztelendő lelkészeinek és a' minden rendben levő Krisztusban kedvelt kath. hiveinknek az Urtól üdvet, áldást és békességet.” Az aláírás helyén pedig ez áll: „A' magyar püspöki kar.”

Hitemben ingadoznom meg minden emberi erény iránt, Kiveszettnek kellene hinnem az emberek kebeléből minden igazságérzetet és istenfélelmet, ha elhihetném, hogy ezen ugynevezett pásztori levél valóban a' magyar püspöki kar által iratott.

Nem! a' püspöki kar, mellynek legszentebb hivatása: hirdetni az igazságot, s' hirdetni azt még akkor is, ha pallos függne feje fölött, ha a kintpad, máglya 's ezer halál iszonyatosságával kényszeritené is őt a' zarnok hatalom igazságtalanság, hazugság hirdetésére, — az olly szent hivatásu, istennek 's önlelkiismeretének olly szigoru felelősséggel tartozó püspöki kar e' nyomorult, szerkezetére hitvány, tartalmára hazugságokkal, ámitásokkal teljes iratot nem készíthette.

A' magyar püspöki kar, három hónappal ez irat kelte előtt, a' mult évi october 28-án Olmützbe küldött feliratában azt mondta V. Ferdinánd királynak:

— „A' különböző népfajok, mellyek hazánkban laknak, a' legaljasabb ármánnyal bujtogattatnak fel a' magyarok ellen; és számos ezernyi fegyveres nép barangolja be hazánkat, ölve, rabolva, pusztítva mindenütt a' békés polgárokat.”

— „És lelkünk mély fájdalomában tapasztaljuk, hogy mindez felséged uralkodása alatt, felséged legmagasabb nevében történik.”

— „Lehetetlen elhinni, hogy felséged hiven értesítve volna arról, miként izgatták fel nemzetünk és szabadságunk ellenségei, az egymással eddig békében, barátságban élt népfajokat; miként forgatták fel gyökerestül a' status lételmeit, semmisítették meg a' felséged hozzájárultával 's jóváhagyásával constituált törvényes hatalmakat, miként tiporták a' királyi méltóság iránti kegyeletet, nem rettegván hirdetni, hogy felséged a' magyar nemzetnek kir. esküvel pecsételt jogait eltörölni az utolsó országgyűlésen kir.

szentesítésével megerősített törvényeket, a' nemzet szabad alkotmányát 's független kormányát megsemmisíteni, az országot szolgai járomba vetni 's jogtalan tartománnyá alacsonyítani szándékozik."

— „A' magyar nemzet ezt még mindezen megtámadások daczára sem hiheti, 's velünk együtt úgy van meggyőződve, hogy midőn a' maga védelmére föllépett, e' tért, mellyen jelenleg áll, nem csak önfentartása ösztönétől, hanem azon kötelelességérettől is lelkesítve foglalta el, miszerint a' kir. méltóságot megvédje azok ellen, kik a' trón felségével 's a' nemzet boldogságával oly veszélyes játékot üzni nem iszonyodnak."

— „Kezeskedünk érte, hogy e' nemzet, melly jelen felingerlett, független, nemzeti szabadságát féltő 's védő állapotában is mintegy ösztönszerűleg hódol a' rendnek és törvénynek, nem kíván egyebet, mint békében éldelhetni a' felséged jóváhagyásával szentesített törvényes szabadságot."

— „Azon reménység él keblünkben, hogy felséged megemlékezvén azon' ünnepélyes esküjéről, mellyet koronáztatásakor e' nemzet jogainak és szabadságának megtartására — e' haza népének boldogítására, a' mindenható isten színe előtt tett azon iszonyu feleletterhet, mellyel e' véres háboru a' királyi trónra nehezedik, személyétől elhárítandja" stb.

Illy határozottan kárhóztatta oct. 28-án a' magyar püspöki kar azon politikát, melly Magyarország irányában követetik. Illy nyíltan kimondják, hogy e' háboru iszonyu feleletre a' királyi trónra nehezedik. 'S bár állásuknál fogva szemközt a' trónnal e' felirat egy pontjában oly értelemben nyilatkoznak, hogy nem hihetik ugyan, miszerint ezen iszonyatosságok, mellyek a' király nevében az ország ellen intéztetnek, a' király megegyeztével történének; főpásztori kötelelességöknek nyilvánítják mégis kijelenteni, hogy azonnal kiveszne a' nép kedélyéből minden kegyelet a' trón iránt, mihelyt bebizonyulna, hogy a' király megegyeztével intéztetnek az ország ellen e' hallatlan csapások.

Mióta e' feliratot a' püspöki kar Olmützbe felküldötte, fájdalom valósággá lőn, mit akkor a' püspöki kar még hihetetlennek hirdetett, a' trón iránti kegyeletnél fogva elhinni nem akart. Mind azon borzasztó megtámadások, mellyek addig Magyarországon ellen intéztettek, a' királynak egyenes parancsára történtek.

De történt több is. Azóta jött be Windischgraetz császári hadakkal; azóta támadták meg császári tábornagyok kilencz oldalról az országot. Sőt történt oly dolog is, mit akkor még senki sem hihetett a' császári házról, történt a' legborzasztóbb, mit fejedelem népe ellen elkövethet. Nem elégedvén meg, hogy az ármányosan fellázított ráczok, oláhok, horvátok és szászok, egész tartományokat vérbe, lángba borítottak; nem elégedvén meg, hogy császári zsoldos hadai az ország nagyobb részét pusztítva, rabolva, gyujtogatva összebarangolták, még idegen zsoldosokat is hívott be az ország és nemzet jogainak és szabadságának legyilkolására; és kora diadalmámoreában a' szabad Magyarországot martius 4-kén kibocsátott iratában minden jogaitól megfosztván, öt külön álló részekre darabolta, 's ezredéves statuséletét egy tollvonással megsemmisítettnek nyilvánította.

A' világtörténet nem mutathatja fel mását ennyi ármánynak, hitszegésnek és árulásnak, mennyi Magyarország irányában elkövetett.

És a' magyar püspöki kar volna-e képes pártolása alá fogadni mind ezen istentelen hitszegést, ármányt és árulást?

És a' magyar püspöki kar, melynek legszentebb feladata hirdetni az igazságot, vetemedhetett volna-e oly iszonyu hazudságra, hogy „atyáskodó, szelid jószágali kormányzásnak, jogtiszteletnek, igazságszolgáltatásnak, a' szellemi és anyagi kincsek fejlesztése által boldogításnak" mondhasa a' fejedelmi udvarnak e' hallatlan fellázadását a' nemzet ellen?

A' magyar püspöki kar, mellynek a' hívek előtt csak az igazság apostolaiként szabad fellépni, merte volna mondani Windischgraetről, „hogy ő egyedül békességes céltől lépett az országba, hogy hadai a' legszebb rendet tartják, s' példás fegyelem alatt állanak, a' személy és vagyon bátorságot biztosítják, s' alkotmányos szabadságunkat, mellyet a' pártütés kockára tett, megmentsék?"

Nem! ti a' császári rabló seregek által felégetett, kirablott helységek, ti szegény lakosok, kiknek véreit, rokonait legyilkolták, kiknek marháját elhajtották vagy levágták, gabonátárait kiürítették, kiknek házfedeleit s' házi szereit felégették, szekrényeiket fel-törték, 's véresverejtékének meggazdálkodott filléreit kirabolták, ti szegény betegek, kiknek fejei alól még a' párnát is kiragadván,

annak tollait ördögi kárörömmel szélnek eresztették; ti vagyonosbak, kiknek ezüst szereit, midőn őket kénytelenségtől megvendégtetették, ebéd után zsebre dugták, butorait összerombolták, vagyonait elorzották, ti helységek, mellyeknek diplomait megfertőztették, ti mindnyájan, kiket ezen minden emberiségből kivetkezett ellenség inségre juttatott, az istenért ne higyjétek, hogy ezen ugynevezett pásztori levelet a' magyar kath. püspöki kar írta volna.

Ne higyjétek, hogy az erény és istenfélelem annyira kivesztett volna a' földről, hogy annak tisztök szerint legelső hirdetői atyáskodó királynak nevezzék a' vérengző zsarnokot, jó barátainak a rablót, és gyilkost, a törvényes rend helyreállítójának azt, ki minden isteni és emberi törvényeket szentségtelen lábbal tapod!

Ne higyjétek, hogy a' vallástalanság annyira meggyökerezett volna, miszerint a' vallás legfőbb hirdetői 's tanítói testvér és anyagyilkolásra buzdíthatának titeket, midőn ezen ugynevezett pásztori levélben arra intettek, hogy hűséggel, engedelmeséggel viseltessetek azok iránt, segédkezeket nyujtsátok azoknak, kik hazátokat, ezen árva anyákat, halálra zaklatják, véreiteket legyilkolják, magatokat inségre juttatnak.

Ne higyjétek tehát, hogy ezen alávaló, csábító iratot. bár pásztori levél czímet visel is homlokán, a' magyar püspöki kar készítette volna.

A' magyar püspöki kar, amely kormányunktól felszólított, buzdítaná a' népet pásztori levelek által hazája védelmére, több ízben kijelenté, miszerint a' papságnak nem hivatása a' politica, 's félhető, hogy politicába avatkozván, 's a' népet olly tettekre is buzdítván, mellyeknek kimenete kétséges, könnyen hiveik bizodalját veszíthetik el, ezt pedig elveszítvén a' lelki üdvösség ügyeiben sem fognak sikerrel működni.

Ne higyjétek tehát, hogy az akkor így nyilatkozott főpapság, most, habár talán felhivatva az ellenségtől, önmagának ellentmondva képes volna kibocsátani illy egészen politicalai színezetű pásztori levelet, melly azon felül még, (miként azon vidékek, hol az ellenség tanyázott, vagy csak át is vonult, elég sajnosan öntapasztalásuktól tudják), annyi hazudságokkal van elárasztva, tényeket, törvényeket, jogot törvényt tisztelni tartozó püspöki kartól származottnak lehetetlen csak fel is tenni.

Ne higyjétek tehát, hogy ezen alávaló iratot a' magyar püspöki kar készítette. Ez is kétségentul hasonló Windischgraetzki ármánynak és csabításnak eszköze volt, a' „Közlöny” hirlap azon száma, mellyet ő a' maga nemzetgyilkoló céljainak előmozdítására Pesten nyomtatott bérenczei által.

Hiszzen a' magyar püspöki kar jelen sem volt Pesten jan. 20-kán. Önszántából tudtomra csak két megyéspüspök volt 's van ott jelen. Ketten pedig semmi ürügy alatt, semminemű czélokra nem bitorolhatják „a' magyar püspöki kar” czímét, mellyel legalább is csak a' többség élhet jogszerűen.

A' mi már magát ezen ugynevezett pásztori levelet illeti: annak czáfolatába nem bocsátkozom. Világos hazudságokat. mindenkitől átlátható elferdítéseket czáfolni hasztalan idővesztegetés. De a' ki azt olvasandja, eléggé meggyőződhetik, hogy azt czáfolni, kivált egy hirlap szűk korlátai közt teljes lehetetlenség is.

Álljon itt maga az alávaló irat egész terjedelmében, czáfolatúl önmagának.

Horváth Mihály,
v. csanádi püspök.

(Horváth Mihály feltételezése téves volt. Utólag kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a püspöki pásztorlevél nem volt hamisítvány. Annak kibocsátását Hám János és mások is ismételtelen elismerték.)

HÁM JÁNOS ÁLTAL SZERKESZTETT MÁSODIK PÁSZTORLEVÉL A MAGYAR PÜSPÖKI KAR NEVÉBEN

Azon fő pásztori hivatal, mellyet Krisztus Anyaszentegyházában a Mindenható Isten kegyelme vállainkra tenni méltóztatott, multhatatlanul parancsolja, és kívánja, hogy a pásztori örökösünkre bizott keresztény k. hiveket mint Üdvözítő Jézus Krisztusnak, a Pásztorok Fejedelmének drága vérével megváltott nyáját, az élet minden körülményeiben, az idők minden viszonytagságaiban és fordulataiban az üdvösség útján vezetni, az irányt, mely felé tartsanak, kimutatni, az eltévedéstől megóvni, s a ne talán eltévedteket utba igazítani, minden tőlünk kitelhető erővel

tanítva, és intve, fedve, és kérve igyekezni el mulasszuk. Annak okáért e fontos kötelesség, s az abból Isten előtt reánk háramló felelősség érzetében a Magyarországi püspöki kar látván, mikép a közpolgári élet körülményei annyira megbomlottak, miszerint azokban el igazodni, az igaz ösvényt, és irányt megtartani, a sok csábítások, ámitások, és hitegetések között az igazságra, és üdvösségre vezető utat eltalálni a minden napi élet kérdéseinek egyik legnehezebbik feladatává vált, — már folyó év kezdetén pásztori szavát felemelni, s a keresztény hivekhez szólani kötelességének tartotta, s kibocsátott pásztori levelében az irányt, mellyet tartani, s az utat, mellyen hazánk jelen szövevényes körülményeiben az igaz keresztény hazafinak járnia kellessék, kimutatta, világosan, tisztán tájékoztatásul — s a körülmények minden fordulataiban megtartandó elvül kimondván, „mikép Szent Pálnak tanítása szerint a fejedelmi hatalom Istentől vagyon, s a ki annak ellene szegül, az Isten rendelését támadja meg, az Isten akarátának áll ellent, — ez által pedig magának örök kárhozatot szerez, (Sz. Pál a rómaiakhoz irt levelének 13-ik fejezetében az 1-ső és 2-ik versekben).

Hisszük és reméljük, hogy a keresztény k. hiveknek jobb-része Isten küldötte törvényes pásztoraiknak szavukra reá ismeretek, s egy pillanatig sem kételkedtek a felül, hogy a kihirdetett szavak a gondos atyai szeretetnek, a nyájért életüket odaadni kész pásztoroknak szavaik, — az isteni kijelentésnek igéi, s a változhatatlan menyei igazságnak magyarázatai: — de a bitorolt hatalomnak sulya alatt nem lehetne lelkek jobb sugallatait, s törvényes pásztoraik intéseit olly készséggel és hűséggel követniök, mint az Isten igéjének tekintélye, és igazsága kívánta volna, — sőt talán találkoztak olyanok is, kik intéseinkre nem figyelvén továbbá is magokat elámitani, s a csábítók által félre vezetetni engedték, — erre való nézve ugyan azon szent hivatal, mellyet Isten kegyelméből viselünk, kötelességünké teszi, és kívánja, hogy újólág felszólaljunk, — s a nagy Apostol intése szerint (Timotheushoz irt 2-ik levelének 4-ik fejezetében a 2-ik versben,) alkalmas, és alkalmatlan időben szüntelenül emlékezetekbe hozzuk mind azokat, miket első pásztori levelünkben elmondani szükségesnek tartottuk, szívetekre kötvén „miképp az Isten akarata, hogy minden keresztény lélek törvényes fejedelmének alá vesse

magát, és teljes erejéből oda munkálni igyekezzék, hogy a közbéke, a törvényes rend a hazában mielőbb helyreállíttassék, mert csak a törvényes kormány szárnyai alatt, — csak a közbéke napjaiban lehet földi jólétünket élveznünk, s örök boldogságunkat háboríthatatlanul keresnünk. — Ti magatok Krisztusban szeretett fiaink és leányaink, tapasztaltatok a közbéke felháborításának és törvényes rend felbomlásának gyászos, és szomorú következeit, érzitek és tudjátok mit, és mennyit kell szenvednetek, — nem elég, hogy szünteleni félelem és rettegésben kell töltenötök napjaitokat, — s távol a jövőben is csak viharokat, és fekete fellegeket láthatnak szeméitek, a mellett tapasztalni kénytelenek vagytok, mikép véres verejtékkel szerzett vagyonotok szeméitek előtt büntetlenül feldulatik, elpusztítatik, — életetök és vérötök kiméletlenül pazaroltatik — ontatik. — Ott hevernek miveletlenül száraz szántóföldeitek, s naponként élénkebben érzitek, hogy kifogytok az erőből, mellyel azokat megművelhetnétek. Ott zöldelnek vetéseitek, és mezeitek, s szeméitek előtt tapodják el azokat a hadsereg nyomai. Ha körülnéztek házi körötökben, látjátok, hogy legkedvesebbjeitek, fiaitok, unokáitok, testvéreitek és rokonaitok hiányzanak, mert részint már a csata mezőin elvérzettek, részint a táborban véres halál, vagy gyászos bénaság várakozik reájuk, — házaikat, épületeiteket, mellyekben azelőtt a törvényes király kormányja alatt békésen és nyugalmasan élhettek — most minden perczen elhamvasztás fenyegeti. Nincs nyugalom, nincs bátorság a hazában bár merre tekintünk, az átvonuló seregek éjjel nappal nyugtalanítják a békés polgárt, s mai szállításukra, — már élelmezés kiszolgáltatására kizsákmányolják minden erejét, tehetségét — a mit arcotok verejtékével több évekig egész életeteken keresztül a munka terhe alatt görnyedve szereztetek, a táborok emésztik fel s a mit azok megkiméltek, — azt sem lehet többé a munkátlan rablók és henye gonosztevők ellen biztosítani, mert a törvényes rend illetvén megbomlott állapotában nincs törvény, nincs igazságszolgáltatás — nincs életünk — nincs vagyonunk biztosítva, mint azt magatok fájdalom! igenis érzékenyen tapasztaljátok! de ami még legfájdalmasabb az isteni tisztelet rendes tartása is akadályozva, gátolva vagyon, — Szent egyházaink kifosztva pusztulásnak hagyatottak oda, vagy a hivatoktól nem látogatván üresen állanak, — az egyház szolgálai, kik-

nek szent hivatásuk titeket az igazságra tanítani, a tévedéstől megóvni, felvilágosítani, s az üdvesség után a valódi boldogságra vezetni kikohult rágalmakkal becstelenítetek, igazságtalanul gyanusítanak, hogy bizodalmostokat veszve sikeresen, és üdvösen ne működhessenek, sokan közülök köteles buzgóságok miatt a lázadás igazságtalan önkényének, — és vad kegyetlenségének áldozatul estek, — elvérzettek — többen hazájokból száműzve idegeneknél kénytelenek menekülést keresni, — szenved a vallás. hanyatlik a vallásosság, süllyed naponként a keresztény erény még a jámborok is megrémülve ingadoznak, — ellenben a hitetlenség, vallástalanság, és az ezzel járó erkölcstelenség hatalmasan emelkednek, veszélyesen terjednek, — s elpusztulással fenyegetik az Isten országát — úgy hogy méltán félelemmel és rettegéssel telünk el, ne hogy elvéssék tőlünk az Isten országa, s adassék más nemzetnek, mely megteremti az ő gyümölcseit, — mint az Üdvözítő Máténak mondja: (21. fejj. 43. versben.)

Azért üdvösségetekre kérünk, fontoljátok meg e siralmas állapotot, fontoljátok meg, mi hozta e nyomort reátok, mi ejtett ily veszélybe mindnyájunkat! Bizonyára — Krisztusban szeretett Hívek! nem egyéb, hanem az Isten akarata és Szava által szentesített törvényes rend felbontása — a törvényes fejedelem elleni fellázadás — melyre némely elégyűtlen hazánkfiai, sem Istentől, sem fejedelemtől függeni többé nem akarván vetemültek, — és közületek is sokakat elcsábítottak, félre vezettek. Szabadságot ígértetek, és rablánczokat osztogatnak, boldogsággal biztatnak, és nyomoruságot, s inséget hoztak reátok, — egy független haza álmaival ámitgattak, s mit akartak egyebet, — most már világosan láthatjátok mint azt, hogy nem az Isten rendelte királytól, hanem tőlük függjete? Tanítások, tetteik, mestereik, kik után indultak, társaik, kik a világ különféle részeiben a törvényes rendet zavarják, eléggé megismertetik őket, mikép végsőleg mit sem akarnak kevesebbet mint minden vallási, és polgári társulatok alapjait, s azoknak megrontása által az emberiség végveszélyét fokokként előidézni. Az üdvözítő s az ő apostolai, kiknek tanítása a mi üdvösségünk, megjövendölték, hogy koronként illetén csábítók — szabadságárulók elő fognak állani, — s hazug tanításokkal, álnok fortélyokkal az igaz hívőket is kísértetbe ejtik, — de gyümölcseikről megismerhetők, mint az Üdvözítő tanítja.

Máténál 7. fejj. 16 v. — s a jól betanított keresztény mindenkor tudni fogja, hogy neki az isten rendelte pásztoraire kell hallgatnia, s az általuk kijelölt uton járnia. Azért kérünk Titeket Krisztusban kedvelt Híveink! Jézus nevére és üdvösségetekre, ne higgyetek azoknak, kik a szabadság színe alatt önmagoknak keresnek felettetők uralkodást és hatalmat, kik a törvényes uralkodótól titeket elszakasztani, gyermekeiteket, rokonaitokat, vagyonotokat, véreteket, — hazánkat — mindenünket nagyravágyásuknak. hiúságuknak, szemtelen bosszujoknak áldozatul vinni nem irtoznak. Ti szeméitekkel látjátok, mikép hiu nagyravágyások miatt vértől ázik mindenfelé a haza földje, az elhamvasztott városok, és falvak füstje a fellegeket éri, — az ártatlan hazafiak, kiket a harcz dühe megkimélt, vad és dühös bitorló kormányok alatt a vérpadokon vérzenek el, s mi lehet egyéb végtére is mindezeknek kimenetele, mint a haza végső pusztulása — és insége? mely annál súlyosabbá lesz, mind tovább tart az ellentállás. — Itt tehát szeretett hívek, itt a végső határ, hogy felébredjete, s kiábrándulva az ámitásokból, a törvényes fejedelem iránti engedelmesre visszatérjete. Már előbb pásztori levelünkben czáfelhatlanul bebizonyítottat néktek, hogy Felsőges Urunk és törvényes apostoli királyunk nem más, hanem Ferencz József ő felsége, ki törvényeink értelmében, — törvényes uton és módon jött a kormányra, akit mint törvényes királyunkat elismerni, — jobbagyi hódolattal tisztelni, rendelkezéseit, parancsait teljesíteni, legszentebb kötelességünk. Hódoló tisztelettel említett ezen fejedelmünk dicső elődei példáiként szereti magyar nemzetünket, ékesen beszéli nyelvünket, szivből óhajtja, egész törekvéssel akarja hazánk, s nemzetünk boldogságát eszközölni, — mi végett jelen szomorú, és szánakozást érdemlő helyzetünkben tulajdon Felsőges személyében jelent meg a fejedelmei iránt hűséggel viseltetni szokott magyarok között. Ő az, kit ősi törvényeink értelmében a törvényesen fennálló uralkodási rend szerint, Isten rendeletiből az egész világ hatalmasságai által megerősített uralkodási rend szerint egyedül illet országunk koronája, s a királyi hatalom — s maga vezeti legmagasabb személyében seregít a pártütők ellen. — Kezében a béke olajága zöldel, — ajkairól a szeretet, és kegyelem szavai édes magyar nyelvünkön hangzanak felétek. A törvény, és igazság, a béke és rend az, minek, visszaállítása végett

közünkbe sietett, — s az Isten parancsolja apostola által, hogy tiszteljük a királyt (Sz. Péter 1. levelének 2. fejj. 17. vers.) s parancsainak teljes alázatossággal hódoljunk — és ismét, hogy a felsőbb hatalmasságoknak minden lélek alája legyen vetve a fejedelemnek úgy, mint Istentől küldöttnek (Sz. Péter 1. lev. 2. fejj. 13. 14. vers) s ki azt tenni elmulasztja, üdvösségét veszélyezteti, — ki más szabadságot keres azon kívül, melyet Jézus szerzett, s mely a bűn feletti uralkodásban, s keresztény jámborságban állván — valamint az Istennek, mi az Istené, úgy a császárnak a mi a császáré megadatni parancsolja, — magát elveszti! — Siesetek tehát hódoló tisztelettel hü magyar polgárok Felséges Királyotok elébe, siessetek, kik a törvényt és Isten akaratát tisztelitek, s törvényes rend helyreállítását, a békességet s üdvösségetek óhajtjátok. Ő kész a félrevezetett megtérőknek szívből megbocsátani, kész a történeteket elfeledni, kész mindnyájotokat kegyelmébe fogadni, — s az újabb törvények következtében jelenleg birt nyereségeiteket — megerősíteni, — ujjakkal tetézni. Nyujtsatok segédkezetek vitéz seregeinek és szövetségeseiknek, kiket csak azért hívott segítségül, hogy a lázadást gyorsabb előmenettel lecsendesíthetvén, szenvedésünk napjait megrövidítse. Fogadjátok azokat mint az igaz béke angyalait, a törvényesség és rend helyreállítóit, — ne adjatok hitelt az ámitóknak, kik a királyi seregét, s annak szövetségeseit ellenségteknek nevezik, — ők csak a rendbontóknak — a béke háborítóknak a törvény, és igazság letapodóinak — ellenségük, de a békés, és megtérő polgároknak — barátjaik, — jóakaróik! Imádkozzatok azonban velünk együtt, hogy megkönnyebbüljön felettünk az Ur bosszuló keze — az óhajtott béke és rend, a fejedelem iránti engedelmisség, és törvény tisztelete feldult honunk kebelébe mielőbb újra vissza térjenek. A békesség ura pedig adja meg nektek az örök békét minden helyben, — s legyen mindnyájatokkal. Amen. 2. Thess. 3 fejj. 16. vers.

(*Bécsi Áll. Levéltár. Kabinetsarchiv. Sekreta. 10. Ad 234/IV. Ered. okm. aláírás nélkül. A kísérő levél utal arra, hogy szerzője a magyar hercegprímás.*)

Mint azt már előbb is említettem, azért a klérus tagjai között is akadtak tisztességes magyarok, mint például Barsi József bicskei plébános, ki az alábbi felszólítást írta az egyház vezetőinek, Kossuth Lapjában. Megjegyzendő azonban, hogy a Barsi József-ek és társaik, mind az alsóbb papságból kerültek ki, nem a klérus magas hivatalú vezetői közül.

BARSI JÓZSEF BICSKEI PLÉBÁNOS SZÓZATA A FŐPAPSÁGHOZ

*Magyarország főpapjaihoz!**

(* Minden hazafiúi lap szerkesztősége kéretik e cikk fölvetelére. Bajza József a „Kossuth Hirlapjának” szerkesztője.)

Mire magyarazzuk, óh főpapok, némaságtokat? minek nézük mély és makacs hallgatástokat az ítélet ezen napjaiban, hol a koczka Magyarország léte vagy nemléte, fölvirágzása, vagy pusztulása fölött elvettetett?

A nép tétováz, a nép ingadoz, a népet ezer ármány hálózza körül, ezer rém ijeszti, ezer álprófeta csábítja, és pásztorai, atyái, őrei hallgatnak?

Táborban áll két sereg szemközt egymással. A hazát, ha táborra legyőzetik, rabszolgaság és a nemzet enyészete fenyegeti, ha győz, még akkor is iszonyu inség és nyomor várja: és ti hallgattok? a béke apostolainak ajkait lakat zárja? nincs egy árva szavatok sem királyhoz, sem néphez? Mikor akarjátok hangoztatni az igazság szent szavát, ha most nem szólaltok fel, midőn egy nemzet élete veszendőben van? Az elpusztult határok, az elhamvadt falvak, a temetetlen csontok számára tartogattok talán tanítástok ígését?

Talán azon álistenek papjai vagytok, kikről szól a vers: *Victrix causa diis placuit?* Ha úgy van, mondjátok ki ezt nyíltan, és becsülni fogjuk ádáz bátorságtokat; mondjátok ezt ki fennen és a nemzetnek semmi köze többé hozzátok, mert amaz istennek hívei ő, ki az igazságot, az ártatlanságot, a jó ügyet gyakorta szenvedni hagyja ugyan, hogy később annál fényesebb diadalt üljön, de veszni nem hagyhatja.

Ti majd csak a győztesnek diadalszekere előtt fogtok tedeumot énekelni, legyen a győztes akár a jó ügy, akár az ármány?

De a nép emlékezni fog mostani némaságtokra és ha rabigába dőlni talál, átkot szórand fejetekre, milliomszorost, mert őt veszni hagyátok; ha pedig kivivja legszentebb jogainak elismerését, a mint kivivandja nálatok nélkül életét és szabadságát, úgy nálatok nélkül élvezendi is.

Midőn képzeltétek, hogy a főpapi javakat el akarja venni az ország kezeitekből, hogy velök a nép vallásos és nevelési szüikségeit fedezhesse: akkor igenis gyorsak voltatok, a népet olly valaminek védelmére fölzaklatni, minek a nép mindig több kárát vallotta, mint hasznát, a lefolyt századok tapasztalása azt mutatván, hogy „arany pap fa tanítás”: de most, midőn e népnek hazája, szabadsága, élete, mindene árulólag megtámadtatott, midőn ki akarják a népet törölni az élet könyvéből, most nincs egy köztetek, ki akár a trónhoz, akár a táborhoz, akár az elrémult nemzethez intézné ott békítő, itt biztató szavait.

Mondám a „főpapi javakat”, mert Isten és világ tudja, hogy a javak, melyekben ültök, sem papi, sem egyházi javak, mert bennök sem a munkástagságnak, sem a nyomorgó egyháznak része nincsen . . .

Meritek-e mondani, hogy Magyarország jelen háboruja nem a legigazságosabb, mellyre valaha nép kényszerítve volt? A magyar nyult-e tüzhöz és vashoz, hogy öljön és pusztítson? Ő támadott-e meg valakit, vagy adott-e okot megtámadásra? Ki az, kinek bármi törvényes jogás sértettük?

És ha a magyarnak háboruja szent: ha életéért mén, elezt rongy életéért kénytelen vad csordák és császári szinek ellen küzdeni: Miért van, hogy főpapjaitól nem hall egy bátorító szót, nem nyer batkányi segélyt? Mint van, hogy nem tapasztalt mák-szemnyi részvétet hallatlan szenvedései iránt?

Hol van Nádasdy, az ősz, ki még nemrégén ékes latin pásztori levélben olly nyomatékosan kiemelé, hogy ő Magyarország püspökeinek legöregebbje, s hogy őt illeti jelenleg a vezér szerepe a magyar egyház ügyeiben?

Hol van Hám, a kegyes, az ország fő püspöke, a római apostoli szentszék született követe, az új esztergomi érsek.

Hol van Lonovics, a hires, kinek ékesszólása országszerte ismeretes; s ki egykor Rómába sem restelt utazni, hogy az ország oktalanul megzavart békéjét helyre segítsen állítani?

Hol van Scilovszky, a nyughatatlan, kinek buzgósága nem fukar áldozatokban, ügyekért, mellyek a haza jelen veszedelméhez képest semmik?

Hol vannak a magyar egyház egyéb apostolai és kormányzói?

Vajjon zárvák-e előttük a királyi termek ajtajai, hogy nem kopognak, nem szólnak, nem könyörögnek, midőn a leggyászosabb félreértés a király nevében gyilkoltatja a hazánk ártatlan gyermekeit, pusztítja és csonkítja határait, raboltatja kincseit, lábbal tipratja minden jogát, minden törvényét?

Vagy nincs szívökben érzelem a haza iránt, melly őket olly diszes polczra emelé, melly bennök az igazság hirdetőit, a béke ápolóit tiszteli, melly nekik erőt, alkalmat és módot adott halhatatlanítani dicső tettek által neveiket, és melly most az enyészet örvényébe kilöketett.

Nem tudják-e most is, mint máskor, hol van Róma, hogy nem szólítják, nem kérik föl a pápát, hogy ő nyissa meg a kegyes, de ármány által sötétségben tartott fejedelem szeméit, hogy látva Magyarország hallatlan szenvedéseit, egy szavával adja meg nyugtát a zaklatott országnak, adja vissza boldogságát az ártatlan népnek, melly még senkit sem bántott őz, halálra üzetik és agyonnyomorittatik?

Hol vannak a gazdag főpapok, kik márványpalotákban laknak és aranyserlegből isszák a föld leghiresebb borait, hol vannak, hogy nincs, ki a haza vérző vitézeinek csak egy pohár vizet nyújtson és a földönfutókká lett ezreknek csak egy kurta szalmatetőt csináltasson a beköszöntő tél idejére.

A szent haza völgyei és bércei, ormai és rónai szomoruan hangoztatják vissza, hogy Magyarországnak e vészes időben főpapjai — mintha nem is volnának.

Nézzétek Rajacsicsot, a vakbuzgó rácz püspököt, a rabló-gyilkosok főpapját! Tettetek-e ti annyit hazátok megmentésére, mennyit az tett hazátok pusztítására? Tettetek-e ti annyit, népeitek felvilágosítására, mennyit az népének elámitására. Lehet-e

kevesebbet tenni, mint szólni és irni: és szóltatok? irtatok? Lehet-e kevesebbet tennünk, mint buzdítani, felvilágosítani, lelkesíteni, vigasztalni, irányt adni, írt, menedéket, tanácsot nyújtani: és tettétek?

Nézzétek Haulikot, a hazaárulók e ritka példányát? Áldozatok-e szent, a legszentebb ügyért csak egy fillért is, midőn amaz a legfeketébb büntett elősegítésére fenéig őrítette mag- és pénztárait, pincéjét és kincsesládáit?

Adtatok-e csak legkisebb irányt is a nektek szolgáló alarendelt mezei papságnak és szinte alattatok nyögő tanítói karnak e két emelyűnek, melly a nép érzelmeit, vágyait és tetteit mozgásba teszi és irányozza?

Midőn követeket kelle választani, akkor igen, akkor minden pap és minden tanító tudta, kit óhajt a püspök választani, s kit buktatni; de most nincs főpapunknak szava hozzánk, most kiki szabadon követheti a szélvitorlák lengését, vagy keble sugallatát.

De meglehet, ti, más érdem hiányában, abban kerestek a haza irányában érdemet, hogy nem nyilatkoztok, hogy az ország megbuktatására nem adtok sem parancsot, sem tanácsot, sem példát, sem nyilvános segílyt. Azonban én ez érdemet el nem ismerem: ez ármány, ez árulás... — Most, midőn a nemzet veszedelme még nem bizonyos, hallgattok, mert nem akarjátok magatokat sem Bécsben, sem Budán, mint mondják compromittálni.

Mint a hegyár, akkor áradoztok, midőn hegy és völgy úgyis bőven megázott; máskor kavics és fövény tölti medreteket.

Azért én nem hallgatok, nem szabad hallgatnom, én harsányan, hogy egész Magyarország hallhassa, kiáltom füleitekbe: „Ki nincs velem, ellenem van.”

Még van idő, még egy két nap, és a nemzet ki fogja mondani minden egyes fia, minden egyes tisztviselője fölött ítéletét. A hanyag, a sem hideg sem meleg fejére ki fogja mondani átkát, ha legyőzetik, — megvetését, ha győz. És győzni fog, győznie kell: mert harcza igazságos.

De mit várunk? Az ítélet meg van: hallgatástok elitéle titeket, eddigi némaságtok a világ hallatára elharsogtatá a kemény, de igazságos ítéletet fölöttetek. A haza tudja, hányadán van veletek, és habár bűnötök csak mulasztás volna is, ha a mulasz-

tásnak eredménye, vagy a háború ostora, vagy éppen a nemzet pusztulása: a nyomorgó, haldokló nemzet fohásza, könnyei és végsőhaja ítélet leend fejeitekre!

Te pedig, ó magyar nép, mit nem valál érdemes hallani főpapjaid ajkairól, halljad azt az igazság és béke istenének egy ismeretlen szolgájától, testvéredtől.

Megtámadtatál, elárultatál, elhagytak királyod és nádorod, kik nehezen teszik szabadon, a mit tesznek, mert ha szabadon tennék, te nem ismerhetnéd el őket többé sem királynak, sem nádornak; mert elleneid ki akarnak irtani, a király pedig kinek lesz királya, ha népét kiírtja? Azért kelj fel magyar, méltó haragodban, mint a megsértett oroszán, szedd össze minden erődet, mint ki a halállal küzdök, és ronts rájok ellenségeidre. Ha nincs ágyud: ott vannak harangjaid, ott az erdő, fa, önts; ha nincs pénzéd ruhára, fegyverre és élelemre, mig munkád hever, s te csatázni vagy kénytelen; ott vannak oltáraid, ott kelyheik és ékességeik: vedd el és add zálogba, adnak pénzt érte, s ha győztél vagy kiváltod, vagy becsesebbet adsz érte. Őseid munkájának keresménye, ájtatosságuk emléke az, mely úgy is veszni fog ellenségeid zsugorisága alatt, ha győzni nem tudsz. Dávid is úgy tett, midőn megszorult; és harczod az igazság harcza.

Fegyverre minden, a ki szoknyát nem hord, táborba minden a ki mankón nem jár, s nem a társas élet szükséges szolgája, fegyverre minden, a ki magyar. Ha győztünk, lesz barátunk akármennyi, addig pedig istenünk és szentügyünk emlékezete veletek! Az aratás közeleg: a vérmezőn találkozunk — Barsi József lelkes.

(Kossuth Hirlapja, 1848 okt. 5—6.)

* * *

Ezeréves haláltusánk egy döntő szakasza Világosnál lezárult. Elbukott az 1848-as magyar Szabadságharc, minden vívmányával, sok tízezer magyar vérével kivívott eredményével egvűtt. De felnyitotta a szemeket, a bukást követő megtorlás és mégke-

ményebb császári önkényuralom új politikát követelt a már nemzeti öntudatra ébredt magyarságtól, mely nemzeti öntudatot semmilyen terrortal, megfélemlítéssel nemhogy eltompítani nem lehetett, de azok az indulatok, melyek a forradalom alatt kitombolták magukat, lecsillapodva, újabb megoldásokat kerestek, miután kénytelen-kelletlen, be kellett látniok, hogy nemcsak a külső, de a belső ellenséggel szemben is, egy egészen új harcmodorhoz kell folyamodni, a teljes nemzeti függetlenség kivívása és a belső társadalmi rend átalakítása, magyarosítása érdekében.

Nemzetiségeink egy része is belátta, hogy hibákat követett el, de sajnos a pánszláv méreg már annyira felszívódott a Magyarországon élő és azt körülvevő szlávországban, hogy azt onnan többé kitörölni nem lehetett.

Kossuth álma, a dunai konföderáció elbukott, szerencsénkre vagy szerencsétlenségünkre, mert amint látni fogjuk a további fejezetekben, ha mindazok a nemzetiségi törvények és engedmények, melyeket Kossuth elfogadott és veszélytelennek látott a magyar nemzetiségre nézve, megvalósulnak, akkor abba a szerencsétlen helyzetbe kerültünk volna, hogy a magyar a saját hazájában, ebben a közös parlamentben, csak kisebbséget képviselt volna. Tehát semmi képpen sem lett volna teljesen ura saját hazájának. Ha viszont a szabadságharc győzedelmeskedik, akkor azokat az eredményeket és javaslatokat, hogy valósították volna meg Kossuthék? ez már csak találgatás. Mindenesetre, Ferenc József, a Kossuth által elfogadott nemzetiségi javaslatokat egy tollvonással megsemmisítette és visszaállította a Habsburg uralmat, megosztva és egymással szembeállítva a benne élő nemzetiségeket.

Mindez azonban inkább tovább termékenyítette a pánszlávizmus talaját és az 1918 után bekövetkezett Habsburg uralom végső bukását készítette elő, mely sajnos ránk nézve Trianonban végződött. Az már csak találgatás, hogy Kossuth konföderációs álma esetleg megvalósul és nemzetiségeink is olyan őszinte szándékkal fáradoznak majd megvalósításán, mintahogy azt Kossuth is hitte, de sajnos a jelek már 1848-49-ben mást mutattak. Az Újvilág, vagyis Amerika, már számottevő hatalommá erősödött és ereje az angolszász birodalom világhatalmát kezdte ve-

szélyeztetni és csupán pár évtized kellett ahhoz, hogy a vezetőszerepet Angliával szemben, magához ragadja.

A Habsburg ház, túlélte önmagát, idejétmúlt politikájával, Európa egyre jobban erősödő népi nacionalizmusaival szemben teljesen lemaradt és nem halotta az idők szavát, mint minden abszolút hatalom, sohasem látta meg a „falon az írást”, hogy napjai megszámláltattak. Sajnos a mi tragédiánk, hogy a Habsburg ház bukása, magával hozta a mi bukásunkat is, de ezt a későbbi idők politikai cselszövényei számunkra már ügyis előkészítették, mert egyetlen hatalom számára nem voltunk, mi magyarok kívánatosak, Európa térképén.

Sajnos, európai történelmünk folyamán ez bebizonyosodott. Ezzel magyarázható jelenlegi helyzetünk! Ki vagy kik voltak a hibások? ezt már az olvasó maga is eldöntheti. Ideig-óráig, talán még ámíthatjuk magunkat, az „IGAZSÁG” hirdetésével, de ez mennyit segít rajtunk? — ki tudja? Vajon segített-e rajtunk a III. fejezet 89 oldalán említett, ma otthon betiltott verse Babitsnak — talán, ha megszívleltük volna —

CSONKA MAGYARORSZÁG

Bár lenne a hangom tiszta és éles, mint intő csengőké! A tiétek zavaros, mint mocsarak habja! ti leborultatok az Ércbárvány előtt! döntsön az erőszak!

s döntött az Erőszak...

mi jogotok beszélni többé?

Nekem van rá jogom!

ti elhánytatok a Kiáltást: mint bolond a fegyverét! nem kiálthattok már:

én elkiálthatom:

Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trombitája! szólj!

falak, omoljatok hangjaitól!

gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában! mert borzasztó az Igazság a gerincekben!

mit érnek a ma-épített falak körülöttem?

ott borzad az Igazság a kövekben! Ott ég a hegyekben! árad a vizekben! Óh tiszta, éles trombita, zengj!

ne hallgass sohase!

*egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint ahogy
nem hallgat a fájás az idegben, míg megvan a betegség...
...nem hallgat a vonzás a kőben, hogy természetes irányban
essék...*

*nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér...
nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér...
nem hallgat a szél,
míg él...*

* * *

Nekem van rá jogom!

Én elkiálthatom:

I g a z s á g !

*Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét sze-
gény testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt, csak pusztu
kezetek, meztelen*

*mely bilincsekbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti esztelen
sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány
előtt igazán —*

de hát az Ércbálvány hazája lettél-e, hazám?

Van-e reményed abban?

a sötét utakban?

Nem! — Csak a napban!

melyet éget a kövön és ragyog a patakban.

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!

s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.

De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!

Kitárom tiszta szavamát a Napra.

* * *

*Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
az égen,
s bennem!*

*Én sohse mondtam: „Dönt majd az erőszak!” — most
mondhatom: „Nem! Nem!”*

A VI. FEJEZETHEZ FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE:

- Acsády Ignác: A Magyar Birodalom története (lásd előbbi fejezeteket).
- Haraszti Éva: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. A Magyar Tudományos Akadémia Történet-tudományi Intézete, Közoktatási Kiadóvállalat, Bp. 1951.
- Századok, a Magyar Történelmi Társulat Közölnye, 1973. 5—6. szám.
- Kossuth Hírlapja, 105. szám. Pesten, kedden, október 31. 1848.
- Dr. Rainer Otto: Marx és Engels filozófiai és politikai fejlődése levélváltásuk 1. sorozata. 1884—1853. Verlag Julius Fischer, Wien, 1922.
- Dr. Andics Erzsébet: A Habsburgok és Romanovok szövetsége, Akadémia Kiadó, Bp. 1961.
- A KRITIKA, 1974. június és októberi számai, Bp.
- Féja Géza: Visegrádi esték (lásd előbbi fejezeteket).
- Edith Stars Miller: Lady Queensborough: Occult Theocracy, The Christian Book Club of America, Hawthorne, 1933.
- Mérei Gyula-Spira György: Magyarország története a feudalizmustól a kapitalizmusra való átmenet korszakában, 1790—1849. Tankönyvkiadó, Bp. 1957.
- Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország Történetéből (lásd előbbi fejezeteket).
- Miss Pardoe: The Hungarian Castle, London, 1842 (Sajnos valódi nevét nem volt időm még kideríteni, de több magyar témájú és főleg magyar-barát könyvei jelentek meg, különösen a Szabadságharc leverése utáni időkből.)
- John H. Komlós: Louis Kossuth in America, East European Institute, Buffalo 1973.
- Rátz Kálmán: Oroszország története, Grill Károly kiadó, Bp. 1943.
- R. James Ford: History of the United States, Macmillan Co. New York 1902.
- Charles Sproxtton: Palmerston and the Hungarian Revolution, University Press Cambridge, 1919.
- E. Sebestyén: Kossuth, A Magyar Apostle of World Democracy, Expert Print Co. Pittsburg, 1950.

N. Gaylord: Kossuth and the American Jesuits, Merril & Straw 1852. (Ennek a könyvnek mintegy kétharmadát találtam egy torontói antikvár könyvárusnál.)

Divéki A.: Magyar—lengyel kapcsolatok, Bp. 1937.

Asbóth Oszkár: Szláv néprajzi kapcsolatok, Bp. 1911 és még számos újság, folyóirat, könyv, mely a szabadságharc történetével foglalkozik, angol, olasz, magyar nyelven.

UTÓSZÓ

E munka első kötetének a végéhez értünk. Sajnos a rengeteg adat és dokumentum halmaz, különösen a Világost követő időkre vonatkozóan, majd az első és második Világháborúk korszakát, majd a pánszlávizmus beteljesedését, napjaink problémáira vonatkozó dokumentációit még a legnagyobb válogatással sem szűkíthettem le, egy kötetre. Habár így is rengeteg olyan bizonyíték kimaradt, melynek e kötetben kellett volna szerepelni, de bízom abban, hogy ez az első kötet is elég biztatást nyújt az olvasónak, hogy további magyar történelem ismereteinek kibővítésére buzdítsa, keressen, kutasson, hogy valójában meglássa, hogy is állunk mi magyarok a nagyvilágban, hogy is viszonyulnak hozzánk más népek és a sok kódosítás mögött felfedje, meglássa a való igazságokat, így magyarságtudatát, magyar magatartását ahhoz mértén alakítsa ki. Az igazság ismeretében nevelje külföldön született és felnövő gyermekeit, hogy végső fokon megtartsa őket a magyarság számára, mert ha a múlt ezerévet átvészeltük Európában, akkor az igaz történelem való ismeretében, át kell vészelnünk az elkövetkező évezredek is és mindazok, kik ma mint nagyhatalmak ítélkeztek és ítélkeznek felettünk, jövő magyar generációink történelemkönyveiben fognak csak szerepelni, de nem a mi, magyar életünk alakításában és sorsunk meghatározásában.

Az elkövetkező kötetben ismertetésre kerül a Világostól Trianonig terjedő időszak, a pánszlávizmus európai kiterjesztésének első nagy fázisa, a Marxizmus, mint ideológia kifejlődése és a pánszláv törekvések fegyvertárába sorolása, az ezen idők külső és belső erőviszonyainak alakulása, mely végső céljaként nemzeti megsemmisítésünket tűzte ki céljául. Trianon és 1947 Páris között lezajlott események, ahol választanunk kellett a pángermán vagy a pánszláv törekvések között, az Egyesült Államok valamint a Nyugat szerepe a marxista ideológia kifejlesztésében, az oroszországi forradalom valóságos mozgó erői, a bolsevik

hatalom amerikai tőke mecénásai, az új hatalmak szövetségei, Európa kettészakítása, Magyarország megsemmisítésének nyugati törekvései, az 1947-es Páris-i békeszerződés hatásai és mai problémáink, nemzeti küzdelmünk a fennmaradásért, nemzeti önállóságért, függetlenségünkért vívott harcunk. Valóban léteznek-e kommunizmus? Mi a kommunizmus? Valójában kik a „kommunisták”? Van-e valóságos ellentét a szuperhatalmak között? Van-e ideológiai vagy gazdasági ellentét, katonai ellentét a Szovjetunió és Amerika között? Hol áll a hétköznapi emberek ezen látszólagos ellentétek mesterkélten keresztüztüztében? Van-e mentesség a magyarság számára és hol a kiút? Hol áll a mai „kereszténység” és mit várhatunk mi magyarok, nemzeti függetlenségünk visszaállításának érdekében e felfogástól. Mit tehet az Otthon? és mit tehet az emigráció?

Minden elképzelést túlhaladó bizonyítékokat fog találni az olvasó a fenti kérdésekkel kapcsolatban, melyekről eddig csak a legszűkebb politikai „boszorkánykonyhákban” tudtak. Akik esetleg meglátták ezeket, félve visszahúzódtak a témától és messze elkerülték azokat, ahelyett, hogy az elmúlt harminc év alatt felnyitották volna az emigrációban élő magyarság szemét és igazi hivatástudatára, kötelességeinek teljesítésére ébresztették vagy biztatták volna azt. Az 1970 februárjában elhunyt Dr. Málnási Ödön professzor tett egy kísérletet az igazság feltárására a két háború közötti időben „A magyar nemzet őszinte története” c. munkájában. Habár minden nagybecsülésem az övé, bátor kiállásáért, mégsem tudta tökéletessé tenni e kornak, e nagystílusú művét, mert nem tudta túltenni magát bizonyos katolikus világszemléleten. E könyv célja, egyedül a MAGYAR szemüvegen keresztül vizsgálni a körülöttünk zajlott és zajló eseményeket, minden más ideológiai, vallási vagy bármilyen politikai befolyástól mentesen. Gondolom sikerült ezt a tárgyilagosságot végig megtartanom és a továbbiakban is megtartom.

A következő kötetre az anyag készen áll, kizárólag anyagiak és a nyomda leterheltségének kérdése, hogy mily rövid idő alatt kerül kiadásra.

A könyv elején idézett Széchenyi írásra hivatkozva, ismét arra szeretném felhívni az olvasó figyelmét, hogy ez a kötet nem magyar stilisztikai dolgozatnak vagy magyar nyelvészeti tan-

könyvnek készült, de egyedüli célja kizárólagosan az, hogy az olvasót gondolkodásra készítse, ne essen abba a hibába, hogy mások gondolkozzanak helyette! A szépen hangzó nemzeti szövegek mögött is felismerje, el tudja választani „Jákób hangjától Ézsau kezét”.

Bármily reménytelennek is látszik jelenlegi helyzetünk, gondolkozz! legyen önálló véleményed! lásd meg a valóságot a maga könyörtelen meztelenségében és minden befolyástól mentesen alkoss magadnak véleményt a magyar sorsot illetően, ez a záloga megmaradásunknak!

Mert talán történelmünk folyamán legnagyobb hibáink közé sorolható, hogy gondolkodni nem nagyon szeretett a magyar! Könnyebb és kényelmesebb valakinek az álláspontját vagy álláspontjait gondolkodás nélkül szajkózni! A gyermekkorunk alatt létező politikai rendszer a saját szájíze szerint átmagyarázta történelmünket, úgy akarta velünk elhitetni mint az egyetlen létező igazságot. Ugyanez történt velünk 1945 után is. A mai rendszer, a saját hatalmi pozíciójának alátámasztására átmagyarázta a történelmünket, új „erkölcsi” normákat állított fel, így aki az elmúlt harminc év alatt született és nőtt fel Magyarországon, ugyanúgy magabaszívta azokat a tanításokat, mint mi, a háború előtti idők szólamaikat. Mindez nem róható fel véteknek, ha valaki a „korszellemmel” kíván együttthaladni, de az viszont már végzetes és bünyös tunyaságnak vehető, ha nem tudunk mindezek fölé emelkedni, nem tudjuk meglátni a való igazságokat és nem kezdünk el gondolkodni. Minden magyarnak kell annyi fáradságot venni, saját lelkiismerete megnyugtatására is, hogy legalább megkísérelte a MIÉRT-ekre a maga módján megtalálni a feleleteket. Nagyon nehéz az „anyatejjel magunkbaszívott” szemléletektől megszabadulva, kizárólag nemzeti érdekek szemelőttartásával véleményt alkotni, mert nagyon sok esetben ügyjárnak, hogy az események analízise közben esetleg, sajátmagunk anyagi érdekével kerülünk ellentétbe. Az igazi hazafiság ott domborodik ki, amikor ezeket a látszólagos ellentéteket legyőzve magunkban, megtanulunk nemzetben gondolkodni és mindenekelőtt a nemzet érdekeit szemelőttartva formáljuk át esetleg egyéni anyagi érdekeinket is. Úgy a vallásifelfogások, mint a politikai „— IZMUSOK”, nem örök-érvényűek, azokat kikezdi az idők vasfoga, de a nemzet az örök!

Éppen ezért nem válhatunk ezen szellemi áramlatok rabjaivá és ezen áramlatok függvényévé nem tehetjük a nemzet létét vagy nemlétét. Nem alakíthatjuk a másik magyarhoz való viszonyunkat, mert az izmusok szelleme csak jelzőket ad a magyarnak, mely jelzők nemhogy összetartanak, de szétválasztanak bennünket.

SZÍTTÁL-E LASSÚ MÉRGEKET?

1919 július.

*Szittál-e lassú mérgeket, illatok átkait?
jaj, rosszabb, aki kába Szók mérgéből tudva szítt
melyektől elzsibbad az ész, és megőrül a Tett —
ó, kárhozat, kiben a szó először született
az ábrándokbahurkoló, álomharanghuzó,
biborszínű, tömjénszagú, trombitahangú szó.
Haza... Szabadság... hallod ezt? ó ember! messze fuss,
mert ellenséged aki szól, zsarnok és háborus:
mert minden édenek neve vad poklokat büvöl
s Kassandra átkát gúnyosan visszarul veri föl.
Hazánk, harsan, s már durva harc dúlja a drága tájt,
s új tusa borzadt oka lesz, haki békét kiált.
Eszmét neveznek — és a föld bitókkal fölfakad;
jövőt — és vizzik halni már a gyöngye fiukat
népjavát — s a nép új nyomort lát, újabb szenvedést;
emberközösség: pompa-szó! de kerüld mint a kést;
szabadság: ez még csábosabb; de vigyázz, ki ne mondd,
mert súlyosabb bilincsbe fogsz botolni majd, bolond!
Ó, varázs van a szavakon, hogy a Teljesedés
fordítva érte mind, s legyen elátkozott vetés,
hol a konkolyt arassa az, ki a búzát veti,
s szíve melegjén ölyvtojást költsön a gerle ki.
Ember azért, ha jót akarsz, tanácsom megfogadd
és köpd ki fogaid közül a véres szavakat, —
sőt hogyha érzed, hogy a szó, ez álnok gyűtővény,
ártatlan is, csírázni kezd lelkednek mezején,
égesd föl inkább a mezőt, és legyen kételyed
tikkadt és izzó, mint a láng száraz mező felett.*

E tényeket látta meg Babits Mihály is, az előbbi versében, mely ma ugyancsak tiltva van Magyarországon, mint azt a III. fejezet 89. oldalán már említettem.

Elismerem, nem könnyű feladat megszabadulni beidegződött szokásoktól, hiedelmektől, de az ember egyéni nagysága akkor domborodik ki valójában, ha egyénisége felülkerekedik a tömegek gondolkodásai szintjén, minden tömeg áramlaton, — mely amúgyis mindig valahonnan irányítva van — és felemelkedik abba az emberi magasságba, hogy saját, önálló véleményt tud alkotni!

E könyv kezdetén (5. oldal) Széchenyi szavait idéztem, amikor elsősorban is, „Jóakaróimhoz” szóltam. (van belőlük éppen elég) Minden további munkát éppen az lelkesít, hogy ezek a „jóakaróim” mind a legkülönbözőbb „világmegváltó” ideológiák elkötelezettjeinek soraiból kerültek ki, így számomra a legnagyobb meglepetést az adta, hogy éppen ezeket „haragíthattam” magamra. Ez is bizonyította, jóúton járok, mert sajnos ezek az emberek még ma is az ideológiákat, fölé helyezik az egységes nemzeti gondolatnak és képtelenek megérteni az alábbi sorokat:

„A hazát egyedül senki sem mentheti meg, csupán az erők, a lelkek roppant egyesülése, sőt egyezsége. Aki ezt nem érti, bizonytalanként inkább tébolydában a helye, — Ami pedig a „jó magyart” illeti, ez a kifejezés egyre inkább émelyít. — Valóban, de sajna, előszeretettel díszítik vele a szájhöcsöket, a tébolyultakat meg a kalandorokat. Ezek szüntelen fel akarják áldozni magukat a hazáért, de életbiztosítást kötnek a sorssal az emberi kor végső határáig.”

(Féja Géza)

Adja a Magyarok Istene, hogy harminc év elmúltával kijózanodjanak „nemes ábrándozásaikból” és meglássák azt a könyörtelen valóságot, hogy nem a jelzők és bélyegek osztogatásával mentik meg a hazát, de szívós, kitartó, önzetlen áldozatokkal. Nem az egyéni hírnév és dicsvágy, egy kettétört élet keserűségeiből fakadó gyűlölködés, a másik magyar elleni kárhóztató becsmélés útján lehet üdvözölni csak. Mert aki esetleg nem is osztozik elvakultságukban, nem gyűlöli a másik magyart azért, — „mert nekem kék az, ami a másiknak fekete” — de a józan ész

szerint sokkal több jó származik tevékenységéből, mint az elvakult gyűlölség magvainak hintéséből. Éljenek ezek Magyarországon vagy szétszórva a világban.

Befejezésül: Berzeviczy Gergely, „De Oeconomia Publico-Politica” című munkájához írott előszavával búcsúzom:

*„Nem fogok tetszeni minden olvasónak,
de nekem sem tetszik minden olvasó. De én
nem tetszeni, hanem használni akartam.
Azt, amit igaz, jogos, hasznosnak ismertem fel,
azt teljes alázatossággal mint törvényesen
megvalósítandó előnyt javasoltam édes hazámnak.
Ha pedig annak javára híven írtam, vagy híven
cselekedtem, úgy hiszem nem dicséretet érdelek,
hanem csak a mulasztás vétkétől mentesítem magamat.*

Homonnay Ottó János
1975.

TARTALOMJEGYZÉK:

Az általános szokásos névmutató jegyzéktől eltekintettem, mert véleményem szerint, csak az oldalak számát szaporítottam volna, melynek jelentőségét nem láttam fontosnak. Így az olvasó is kénytelen lesz többször átlapozni a könyvet, ha egyes neveket meg akar találni.

Valószínű elkerülte az olvasó figyelmét a 229 sz. oldal felső soraiban használt kifejezés: a „Kárpáton Túli Területi Levéltár”, vagyis Hazánk is többek között úgy szerepel, mint a szovjetbirodalom, „Kárpáton Túli Területe”, a Romanovok idejében az „Uralon Túli Területeket” szokták így említeni. Független Magyar-Népköztársaság? akarva, akaratlanul, de csak-csak elszólják magukat!

Ugyancsak a 240. oldalon szereplő: Pjotr Csaadajev örültté nyilvánítása a cári kormány által. Itt sem hozott újat a „szovjet rendszer,” mert ma is örültek nyilvánítják azt, aki esetleg önálló vagy ellenkező véleményen van, mint a „szovjet-cárok”.

Jóakaróimhoz	5
A Kiadó Szava	6
Előszó	7
Bevezetés	15
I. FEJEZET.	
Magyar Közjogi áttekintés	21
II. FEJEZET.	
Honfoglaláskori viszonyaink	41
III. FEJEZET.	
Okok és okozatok	79
IV. FEJEZET.	
Oroszország II. Miklós-ig.	91
V. FEJEZET.	
A kezdettől „48-ig”.	125
VI. FEJEZET.	
Az 1848—49-es Szabadságharc	165
Utószó.	281